

Євгенія Шудря

ДОСЛІДНИКИ
НАРОДНОГО
МИСТЕЦТВА

бібліотека українського мистецтва

uartlib.org

ПРАЦІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. МИКОЛАИ ТРОХИМЕНКА

Випуск XVII

ДОСЛІДНИКИ
НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Центр археології Києва
Інституту археології НАН України

Київський національний університет культури і мистецтв

Секція критики та мистецтвознавства
Київської організації НСХУ

Євгенія Шудря

ДОСЛІДНИКИ
НАРОДНОГО
МИСТЕЦТВА

БІОБІЛIOГРАФІЧНІ НАРИСИ

За редакцією д-ра мистецтвознавства М. Р. Селівачова

Зошит 3

КИЇВ

УДК 745:016
ББК Щ 12 (4 ук) д. Я 1
Ш95

Шудря Є. С. Дослідники народного мистецтва: Біобібліографічні нариси. Зошит 3 / За ред. д-ра мистецтвознавства М. Р. Селівачова. – К.: Вісник «Ант», 2008. – 116 с.: іл.

ISBN 978-966-432-035-8

Третій зошит біобібліографічних нарисів Євгенії Шудрі – це продовження попередніх “Подвижниць народного мистецтва” (2003, 2005). Нова книга містить 25 нарисів про життя і творчість видатних дослідників українського народного мистецтва від кінця XIX до початку ХХІ століття. Серед них – археологи, історики, мистецтвознавці, архіектори, художники, реставратори, критики, викладачі. Багато з них зазнали трагічної долі: деякі змушені були покинути Україну, а ті, хто залишився вдома, позбавлялися роботи, піддавались арештам, ув'язненню, засланню і навіть розстрілу... Завдяки невтомній копіткій праці автора – упорядника Є. С. Шудрі відновлено чесні імена видатних діячів, уточнено дати й етапи їхнього життя, часто вперше публікуються їхні портрети.

Для мистецтвознавців, археологів, етнологів, істориків культури, студентів і всіх тих, хто цікавиться українською художньою спадщиною

Літературний редактор: Микола Шудря

Рецензенти: *кандидат архітектури Андрій Пучков,*
кандидат історичних наук Михайло Сагайдак,
мистецтвознавець Ірина Ходак

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Центру археології Києва Інституту археології НАН України

Видання здійснене за фінансової допомоги Олени Бишовець, Дмитра Допіра, Мирослави Ком, Олексія Роготченка

ISBN 978-966-432-035-8

© Шудря Є. С., 2008
© Редакція вісника «Ант»,
редагування текстів, 2008

Справді подвижницька праця

(від наукового редактора)

Майже 30 рецензій і відгуків у пресі на два попередні зошити “Подвижниця народного мистецтва” Є. Шудрі (2003, 2005 рр.) засвідчують величезну суспільну потребу в подібних працях. Нагадаємо читачам, що раніше автором-упорядником цих біобібліографічних нарисів уже висвітлено творчість сорока двох майстринь і дослідниць (переважно вишивки) від середини XIX до початку ХХІ століття.

У новому виданні мовиться про їхніх колег чоловічої статі. 25 персоналій репрезентують дореволюційне й радянське покоління дослідників. Представники першого здобули, як правило, гімназичну освіту (в окремих випадках — військову, духовну, технічну, педагогічну), навчалися на різних факультетах дореволюційних університетів або інших вищих навчальних закладів — художніх, архітектурних, археологічних тощо. Старші, народжені до 1870-х рр. (Ф. Вовк, М. Сумцов, Г. Павлуцький, С. Кульжинський, М. Біляшівський) встигли зістаритися або вмерти до початку масових репресій у країні. Решта із XIX століття, якщо вони не виїхали з України чи рано не вмерли (як К. Широцький 1919 р.), зазнали переслідувань, а В. Гагенмейстера і К. Кржемінського було розстріляно. Єдиний виняток — це Ю. Павлович, якого влада не чіпала, напевне, тому що він працював переважно художником і залишив по собі тільки три невеличкі дослідницькі праці, надруковані з перервою у багато років.

Тоді небезпеку становили сама наявність ґрунтовної освіти, майстерне володіння словом, особливо писемним і друкованим, інтелігентське походження. Люди змушені були приховувати, що мають родичів і знайомих за кордоном, боялися колишніх зв’язків з арештованими, політв’язнями, засланими чи тими, хто перебуває під слідством або просто під підозрою. Це призвело до різкого скорочення спілкування, надто ж листовного, до відмови від писання мемуарів, повсюдного знищення, про всяк випадок, листів, рукописів, бібліотек, фотографій і документів, а також до всеохопного страху громадян перед владою, що зовсім не відповідала перед жертвами. Покарані мали відійти у забуття. Їх прилюдно не згадували до 1960-х років.

Пам'ятаю, як у "Народній творчості й етнографії" зупинили мою статтю через згадку в ній В. Гагенмейстера. Заступник головного редактора Михайло Михайлович Пазяк довірливо сказав, що у відповідному відділі ЦК КПУ цей митець значиться засудженим як румунський шпигун і не підлягав реабілітації. Довелося показати партійному чиновникові друковані згадки про В. Гагенмейстера, починаючи із публікацій у 1960-х рр. А. Паравійчука та Б. Бутника-Сіверського (до речі, на той час художник справді ще не був офіційно реабілітований) до 1970-х — В. Перепаді та Ю. Лашука, А. Данилюка та ін.

Молодим дослідникам 70-х років старші колеги, члени КПРС, потай показували списки заборонених для цитування осіб. Наприклад, дозволялося згадувати Данила Щербаківського, а його брата Вадима — ні. Чомусь до переліку небажаних потрапив і Антін Федорович Будзан, завідувач фонду дереворізьбління у Львівському музеї етнографії та художнього промислу, хоч він сам тоді широко друкувався.

Такий суворий режим існував у Києві; натомість у бібліотеках Москви й Ленінграда вільно видавали читачам книжки заборонених на Україні авторів, а одну зі своїх курсових робіт у ленінградському Інституті живопису скульптури й архітектури ім. І. Рєпіна я написав на тему "Українське мистецтво XVII–XVIII ст. в оцінках українських і польських дослідників", зовсім неймовірну в тодішньому Києві, оскільки не можливо було в ній уникнути "небажаних імен".

Повертаючись подумки до більшовицької доби, слід визнати, що мистецтвознавство в той час вважалося чи не найризикованишою професією. Більше того, її знищили в Україні під корінь у 30-х роках, а підготовка нових фахівців у Києві відновилася лише протягом 60-х, у Львові — 80-х, а в Харкові — аж у новому тисячолітті. Внаслідок цього Україна, пишаючись либо найбагатшою в Європі народною художньою творчістю, має чи не найбіднішу літературу з цієї тематики, а сучасні мистецтвознавці багато в чому поступаються перед своїми колегами, які працювали на початку минулого століття.

І це при тому що частина серед них представників привілейованих класів (яким було легше до революції здобути грунтовну освіту) не така вже й велика. Як показує Є. Шудря, із дворян походять лише кілька героїв її нарисів, а більшість — із священицької, козацької, селянської, ремісничої верстви. Вони презентують різні регіони й політичні партії: ліберали й конституційні демократи, прибічники монархії, УНР і Гетьманату, українські революціонери, соціал-демократи, комуністи чи люди, далекі від політики. Проте всі вони діяльно любили Україну та її традиційну культуру, залишили у спадок по собі тисячі зібраних музеїних експонатів і дослідницьких замальовок, сотні друкованих праць і власних художніх творів, виховали чимало висококваліфікованих знавців. А головне — дали взірець самовідданого служіння країні, часто всупе-

реч антинародній урядовій політиці, за що нерідко платили своїм соціальним приниженням, здоров'ям, особистою волею, навіть життям.

На жаль, у нас тільки починається робота над складанням біобібліографічних покажчиків українських діячів культури. Тому довголітня, копітка, справді подвіжницька праця Є. С. Шудрі та ще кількох ентузіастів, яка доповнює молодійову роботу в цій царині офіційних установ, заслуговує на шире визнання. Тим більше, якщо взяти до уваги інженерну, а не гуманітарну освіту Євгенії Стефанівни. Хоч вона і захоплюється мистецтвом, особливо вишивкою, все одно входження у дослідництво, постійна праця в архівах і бібліотеках потребували від неї неабияких додаткових зусиль.

Як і в попередніх випусках, науковий редактор не прагнув "підтягти" її тексти до фахового мистецтвознавчого рівня, бо надзвичайно цінними (а часто цілком новими) були зібрані нею матеріали. Щоправда, уважний читач помітить деяку неоднорідність в обсязі та змісті окремих нарисів: не скрізь зачленені дати народження за старим і новим стилем, соціальне походження, не завжди послідовно простежено роки життя, не в усіх випадках указано місце поховання. Втім, це все не так просто з'ясувати. Наприклад, я нешодавно відвідав Жлобин у Білорусі з надією відшукати могилу Ф. Вовка. На двох старих кладовищах, де ховали в той час, збереглось обмаль надгробків початку ХХ ст. Не змогли виручити й місцеві краснавці, хоча й пообіцяли допомогти пошуками.

Нарешті слід зауважити, що різною мірою подано бібліографію до персоналій. Певна річ, упорядник і не претендувала на вичерпність, прагнучи виділити насамперед те, що стосується народного мистецтва. Можливо, задля тематичної "витриманості" науковому редакторові варто було трохи розвантажити деякі бібліографічні списки від необов'язкової у даному разі літератури. Але зробити це я не наважився, бо весь зібраний Є. Шудрею матеріал дуже цікавий і не багатьом відомий, до того ж він проливає додаткове світло на особистість досліджуваних нею діячів.

І настанок — можна тільки подякувати Євгенії Стефанівні за безкорисливу працю й побажати їй сил і здоров'я для подальшої роботи, конче потрібної для творчого розвитку вітчизняної культури.

*МИХАЙЛО СЕЛІВАЧОВ,
доктор мистецтвознавства,
голосний редактор вісника археології,
мистецтва, культурної антропології "Ант"*

Вовк (Волков) Федір (Хведір) Кіндратович

(псевд.: — Кондратович Ф., Лупеску, Сірко Ф., Яструбець та ін.; 17. III. 1847, с. Крячківка, тепер Пирятинського району, Полтавської обл. — 29. VI. 1918, м. Жлобин, Гомельської обл., Білорусь) — антрополог, етнограф, археолог, мистецтвознавець.

Походив із старовинного козацького роду. Закінчив Ніжинську гімназію 1865 року, вступив до Новоросійського університету в Одесі; через рік перейшов на природничий відділ фізико-математичного факультету Київського університету святого Володимира; там 1871 р. отримав диплом. Згодом студіював у Паризькому університеті — Сорбонні, де 1905 р. захистив докторську дисертацію із природничих наук.

В 1874—76 рр. працював помічником ревізора губернського секретаря у канцелярії Київської контрольної палати; водночас належав до Південно-Західного відділу Руського географічного товариства як його засновник і дійсний член. Працював у археологічній експедиції на теренах Київської та Волинської губерній (1875—76 рр.).

Ф. Вовк був помічником В. Антоновича (1834—1908) в організації та проведенні III Археологічного з'їзду (Київ, серпень-вересень 1874), де виступив із доповіддю "Отличительные черты южно-русской народной орнаментики". Цю студію М. Грушевський (1866—1934) назвав першою науковою працею в галузі народної вишивки [Грушевський, 1918, С. 5; 1997, С. 4].

З 1869 до 1887 р. — один із активних діячів Громади: дав про організацію недільних шкіл, видання літератури українською мовою, збирання етнографічних матеріалів. За участь в українському русі Ф. Вовк зазнав переслідувань з боку царського уряду й утік за кордон, де перебував понад чверть століття.

У Женеві (1876—78, 1883—87) Ф. Вовк під керівництвом М. Драгоманова видавав збірники "Громада", часопис із цією ж назвою та нелегальну літературу. З 1887 р. працював у Франції й цілком присвятив себе науково-дослідницькій діяльності. З 1899 року він редактував "Матеріали до українсько-руської етно-

логії" й майже в кожному із семи томів вмістив по кілька своїх досліджень, листів або нотаток.

1900 року Ф. Вовк — діяльний учасник археологічного відділу Всесвітньої виставки в Парижі, в 1901—1905 рр. викладач у відкритій І. Мечниковим та М. Ковалевським Російській вищій школі суспільних наук у Парижі.

Після захисту докторської дисертації в січні 1906 р. повертається до Росії. Читає лекції з антропології у Вищій школі П. Лесгафта, а з 1907-го — в Петербурзькому університеті спочатку на посаді приват-доцента, а з 1917-го — професора; водночас закладає наукову основу української експозиції Руського музею в Петербурзі та поповнює її протягом 1904—1916 рр. новими матеріалами; тоді ж приїздить на Україну. Зібрав і впорядкував понад 3000 етнографічних пам'яток: з Буковини та Східної Галичини (1381), Чернігівщини (813), Волині (350), Київщини (155), Катеринославщини та Кубані (160).

Мріючи про майбутнє Батьківщини, Ф. Вовк виїжджав на Україну, щоб узяти безпосередню участь у створенні національної академії наук. Та дорогою до Києва захворів й умер у білоруському місті Жлобині над Дніпром; там і похований. Могила Федора Кіндратовича до наших днів не збереглася. Наукову спадщину Ф. Вовка перевіз із Петербурга до Києва його учень Олександр Алешо (1890—1922); нині вона зберігається в архіві Інституту археології НАНУ. На її основі 1921 р. при Всеукраїнській академії наук засновано Музей антропології й етнографії ім. Ф. Вовка (з 1922 — кабінет; у 1930-ті роки він зліквідований).

Праці Ф. Вовка, документи та матеріали про його життя й діяльність зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові, Російському етнографічному музеї в Санкт-Петербурзі, у фондоховищах столиці й областей України, в рукописних відділах наукових бібліотек Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Львова, Одеси, Парижа, Бухареста, Праги.

Ф. Вовк за життя мав міжнародне визнання завдяки своєму творчому добрі, який нараховує 628 праць, виданих європейськими мовами. Був почесним доктором Сорбони, Канського й Петроградського університетів, лауреатом премії Й. Годара (1901), К. Бера (1906); його відзначено великою золотою медаллю імені П. Семенова-Тянь-Шанського (1916); найвищою нагородою Франції — орденом Почесного Легіону (1916); він зарахований більше ніж до десяти міжнародних наукових товариств і комісій. У 1990-ті рр. одну з вулиць міста Львова названо іменем Федора Вовка.

У культурологічній спадщині Ф. Вовка взяливе місце належить дослідженням орнаментики від найдавнішої доби до новітніх часів; його цікавили візерунки, прикраси, одяг, архітектура стародавніх дерев'яних церков. Учений захоплювався трипільськими жіночими скульптурними зображеннями, вивчав рисунки на мамонтових кістках відкритої ним Мізинської палеолітичної стоянки на Чернігівщині.

Високо цінував Ф. Вовк Шевченка-художника. Саме йому завдячусмо виданням “Малюнків Тараса Шевченка” в 2-х томах (СПб, 1914) з передмовою Опанаса Сластіона.

12 жовтня 2007 року на батьківщині Ф. Вовка, в його рідному селі Крячківці на Полтавщині, відкрито меморіальну дошку вченому, і у Пирятинській філії Європейського університету відбулася науково-практична конференція “Роль і місце наукової спадщини Федора Вовка у процесі становлення та розвитку національної самосвідомості українського народу”. I розпочалася робота над влаштуванням музею Федора Кондратовича Вовка.

Окремі видання: Южно-русский орнамент / Собр. Ф. К. Волков. — К., 1877. — 100 узоров; • Тарас Шевченко і його думки про громадське життя. — Львів, 1906. — 99 с.; • Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем / Под ред. проф. Ф. К. Волкова, проф. М. С. Грушевского, проф. М. М. Ковалевского и пр. Т. 2. — Пг, 1916. — С. 455–647; • Студії з української етнографії та антропології. — Прага, 1927. — 354 с.; Передрук: К., 1995. — 336 с.

Вибрані статті: Отличительные черты южно-русской народной орнаментики (Реферат) // Труды Третьего Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в Августе 1874 г. Т. 2. — К., 1878. — С. 317–326; • Образцы рисунков южно-русского орнамента Ф. К. Волкова // Атлас к трудам III Археологического съезда. — К., 1878. — Табл. XVI–XXV; • Старинные деревянные церкви на Волыни // Материалы по этнографии России. Т. 1. — СПб, 1910. — С. 21–44; • Палеолитическая стоянка в с. Мезине Черниг. губ. (предварительное сообщение) // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове 1909. Т. III. — М., 1911. — С. 262–270; • Вироби передмікенського типу в неолітических становищах на Україні // Антропологія: річник Кабінету Антропології ім. Ф. Вовка. — К., 1928. — С. 1–28.

Бібліографія: Вовк Г Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918) // Українська бібліографія. Вип. 3. — К., 1929. — 80 с.; Передрук: Вовк Федір: Сторінка наукової спадщини та бібліографія праць: До 155-річчя з дня народження. — К., 2002. — С. 32–106; • Франко О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч. — К., 2001. — Список використаних джерел і літератури. — С. 335–377.

Література: [Повідомлення про вихід 100 узорів Ф. К. Волкова] // Києвлянин. — 1877. — 21 июня. — № 73; • Сумцов Н. Современная малорусская этнография. Ф. К. Волков. Ф. Кондратович // Киевская старина. — 1895. — Т. L!, октiябрь. — С. 88–97; • Золотарев Д. Ф. К. Волков // Русский исторический журнал. — 1918. — № 5. — С. 353–365; • Грушевський М. Федір Вовк (1847–1918) [Некролог] // Україна. — 1918. — Кн. 1/2 — С. 5–10; Передрук: НТЕ. — 1997. — № 2/3. — С. 4–7; • Збірник пам'яті Вовка. — 1918. — 41 с.; Сумцов М. Академік Хведор Кондратович Вовк // Наука на Україні (Х.). — 1922. — № 2. — С. 176; • Стебницький П. Біографія Вовка // Антропо-

логія. — 1928. — С. 8–11; • Волков Федор Кондратьєвич // БСЭ. Т. 7. — М., 1951. — С. 672; • Українці: історико-етнографічна монографія / Відповід. ред. К. Г. Гуслистий. Т. 1. — К., 1959. — С. 49–51, 67, 87, 88, 187, 203, 349, 357, 412, 414, 459, 528, 534, 542; • Вовк (Волков) Федір Кіндратович // УРЕ. Т. 2. — К., 1960. — С. 530; • Стельмах Г. Ю., Приходько М. М. Ф. К. Вовк: До 130-річчя від дня народження // Укр. історичний журнал. — 1967. — № 3. — С. 125–128; • Лінка Н., Кузнецова С. Архів Ф. К. Вовка // Архіви України. — 1967. — № 6. — С. 70–75; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 650; • Історія українського мистецтва в 6-и т. Т. 1. — К., 1966. — С. 15; Т. 3. — К., 1968. — С. 399; • Селівачов М. Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві. — К., 1981. — С. 7; • Українці XIX–XX вв.: Каталог-указатель етнографических коллекций [Государственного музея этнографии]. — Л., 1983. — С. 5–6, 13–21, 25–27; • Горленко В. Ф. Вовк (Волков) Федір Кіндратович // Українська літературна енциклопедія. — К., 1988. — Т. 1 (А–Г). — С. 340; • Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Створення і розвиток. — К., 1989. — С. 27, 65, 110–128; • Франко О. О. Народознавчі праці Ф. К. Вовка // НТЕ. — 1989. — № 6. — С. 15–16; • Борисенко В. К., Франко О. О. Народознавчі студії О. Г. Алешо // НТЕ. — 1990. — № 4. — С. 20–23; • Франко А. Е., Франко А. Д. Федор Кондратьєвич Вовк (Волков). Біографічний очерк // Советская этнография. — 1990. — № 1. — С. 86–95; • Нестуля О. О. Клятва народознавця // Репресоване краснавство (20–30-ті роки). — К., 1991. — С. 60–72; • Франко О. О. Спадщина Федора Вовка // Бібліотека-скарбниця духовності. Міжнародна наукова конференція, присвячена 50-річчю Львівської наукової бібліотеки. В. Стефаника АН України. — Львів, 1993. — С. 200–209; • Качкан В. Вовк Федір Кіндратович // Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. — Львів, 1995. — Вип. 2. — С. 56–59; • Качкан В. А. Українське народознавство в іменах. Ч. II. — К., 1995. — С. 72; • Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького. — К., 1997. — С. 111–112, 794; • Науло В., Франко О. Учений надзвичайно широкого профілю // Пам'ять століть. — 1997. — № 1. — С. 37–41; • “Пишу ж я, щоб якомога частіше нагадувати людям, що є наслідки Україна” [Листування Федора Вовка з Михайлом Грушевським] // Родовід. — 1997. — Ч. 1(15). — С. 44–66; • Стрельський Г Вовк Федір Кіндратович // Малий словник історії України. — К., 1997. — С. 92; • Франко О. О. Федір Вовк — видавець творів Тараса Шевченка // Літературний Львів. — 1998. — Ч. 63–64. — С. 18–19; • Шуэрія Є. С З життєпису дослідниці українських старожитностей XIX ст. (Листування П. Литвинової з Ф. Вовком) // НТЕ. — 1999. — № 5/6. — С. 106–115; • Андрієвський В. Н. Київська студентська українська громада // Альфа матер: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, сногади: У 3 кн. / Упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульянівський. Кн. 1: Університет

св. Володимира між двома революціями. — К., 2000. — С. 248–249; • *Арсеніч П.* Відомості пропомічників Володимира Шухевича в зборі матеріалів для написання монографії "Гуцульщина": Вовк Ф. К. // Шухевич В. Гуцульщина. — Верховина, 2000. — Ч. 5. — С. 297–298; • *Франко О.* Федір Вовк — вчений і громадський діяч. — К., 2001. — 378 с.; • *Листування* Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. — Львів, К., 2001. — 216 с.; • *Музиченко Я.* Українські етно-культурні цінності в колекціях російських наукових установ // НТЕ. — 2002. — № 4. — С. 96; • *Скворцов О. Г.* Вовк (Волков) Федір Кіндратович // Українське козацтво: Мала енциклопедія. — К., 2002. — С. 80; • Довідник з історії України (А–Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К., 2002. — С. 120; • *Бонь О. І.* Академік Олекса Петрович Новицький: наукова та громадська діяльність. — К., 2004. — С. 173, 202; • *Гуржій О., Парахіна М.* Етнологічні осередки України в 20-х — на початку 30-х років ХХ ст.: Нарис діяльності. — К., 2004. — Кабінет-музей антропології та етнології ім. Ф. Вовка. — С. 76–90; • *Парахіна М.* Діяльність Музею антропології таєtnології імені Федора Вовка у 1920–1930 рр. // Музейна справа та муzejна політика в Україні ХХ століття. — К., 2004. — С. 132–135; • *Палієнко М.* "Киевская старина" у громадському та науковому житті України (кінець XIX — початок ХХ ст.). — К., 2005. — С. 210–211; • *Ротач П.* Полтавська Шевченкіана: Спроба обласної (країнової) Шевченківської енциклопедії. У 2-х кн. — Кн. 1. А–К. — Полтава, 2005. — С. 135–136; • *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). — К., 2005. — С. 18–19, 28, 178, 194, 336; • *Селівачов М.* Десять тисяч негативів унікального фотоархіву // НТЕ. — 2006. — № 3. — С. 93–95, іл.; • *Селівачов М.* Як Зберегти унікальний фотоархів? // Ант. Вип. 16–18. — К., 2006. — С. 163, 167, іл.; • *Шудря Микола.* Від "хлорофілових зерен" Вовка — до "історії Подолинського" // Література та життя (Київ). — 2007. — № 3, жовт. — С. 8–9.

**Сумцов
Микола
Федорович**

[6 (18) IV. 1854, Петербург — 12. IX. 1922, Харків] — етнограф, фольклорист, дослідник літератури та мистецтва, музейник, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (з 1905 р.); академік ВУАН (з 1919 р.), член чеської Академії наук і мистецтв (з 1899 р.).

Походив із дворянського роду; з дитячих літ його життя пов'язане із Слобожанчиною. Закінчив із срібною медаллю другу Харківську гімназію 1871 р. та історико-філологічний факультет Харківського університету 1875 р.; залишений там стипендіатом для підготовки до професорського звання. Під час університетського навчання відзначений золотою медаллю за працю з історії демонології. Слухав лекції Барга Й Куно Фішера в Гейдельберзі (1876). Захистив дисертацію про творчий шлях князя В. Ф. Одоєвського; обраний приват-доцентом; згодом — доцентом кафедри історії російської літератури. 1881 р. написав магістерську дисертацію "Про весільні обряди", а 1885 р. — докторську "Хліб у звичаях та піснях".

Його офіційним опонентом виступив академік О. Потебня (1835–1891). Молодий учений в усіх своїх наукових дослідженнях неодмінно спирається на свого вчителя. Вони, підтримуючи один одного, працювали поруч на одному факультеті, в одному науковому товаристві; спільно редактували збірник.

1888 р. М. Сумцов став екстраординарним, а в 1889 р. — ординарним професором Харківського університету. З 1880 р. М. Сумцов — секретар, а з 1897 р. — голова Харківського історико-філологічного товариства.

Учений належав до багатьох наукових товариств. Він — засновник громадської бібліотеки в Харкові, куратор Пушкінського училища, фундатор його музею й бібліотеки; голова Харківської міської училищної комісії.

Відомий М. Сумцов і як видатний музейник. Ще 1884 р. його затверджено завідувачем Музею мистецтв і старожитностей у Харківському університеті. У 1904–1918 рр. він очолює етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства, який виник під час підготовки до проведення в

Харкові XII Археологічного з'їзду 1902 року. Коштовна етнографічна колекція пізніше лягла в основу відповідного відділу Музею Слобідської України імені Григорія Сковороди, відкритого 1920 року. Враховуючи його багаторічний досвід у музейній справі, широкі знання з української та світової культури, йому доручили очолити цю музейну установу.

Праці М. Сумцова вважаються своєрідними підручниками, енциклопедіями в галузі фольклористики, етнографії, символіки мистецтва.

Вченому належить першість у вивченні українських писанок. 1899 р. він звернувся через пресу до громадськості із закликом і програмою щодо збирання відомостей про "крашені пасхальні яйця" й отримав від своїх кореспондентів більше тридцяти письмових повідомлень та майже 300 писанок із 8-ми губерній імперії. 1891 р. він видав академічну працю "Писанки", а свою колекцію подарував музею Харківського університету.

1916 р. професор М. Сумцов був нагороджений почесною золотою медаллю Руського географічного товариства за дослідження з етнографії України.

Документальні матеріали особистого фонду М. Сумцова перебувають у Харківському філіалі Центрального державного історичного архіву України.

Окремі видання: О свадебных обрядах, преимущественно русских [Магистер. дис.]. — Х., 1881. — 206 с.; • Хлеб в обрядах и песнях. — Х., 1885. — 138 с.; Культурные переживания. — К., 1890. — 408 с.; • Леонардо да Винчи. — Х., 1900. — 220 с.: іл.; • Слобожане: Исторично-этнографическая розвідка. — Х., 1918. — 240 с.; География Украины. — Х., 1921. — 140 с.: іл. — Співавт.: Сумцов Д.; • Символика славянских обрядов: Избр. труды. — М., 1996. — 296 с.

Вибрані статті: Писанки // Киевская старина. Т. 32. — 1891. — Май. — С. 181–209; Т. 33. — Июнь. — С. 363–383; Отд. оттиск: Писанки. / Изд.ред. журн. "Киевская старина". — К., 1891. — 49 с.; • Малороссия на передвижных художественных выставках картин // Киевская старина. Т. 12. — 1885. — № 8. — С. 597–606; • Передрук: Савицька Л. Художня критика в Україні. Друга половина XIX — початок ХХ ст. Хрестоматія. — К., 2001. — С. 126–133.

Бібліографія та документальні джерела: Сумцов Микола Федорович (1854–1922): Опис документальних матеріалів особистого фонду № 7941876 — 1921 pp. — К., 1965. — 136 с.; • Сумцов Микола Федорович (1854–1922): Бібліографічний покажчик / Уклад. Н. І. Полянська та ін.; наук. ред. Ю. З. Данилюк, В. З. Фрадкін — К., 1999. — 252 с. (Інститут історії України НАН України, Харків. держ. наук. бібліотека ім. В. Г. Короленка); • Найголовніші друковані праці М. Сумцова // Шишов Іван. Українознавець: Дослідження / Спроба першої прочитання наукових праць М. Ф. Сумцова. — Х., 2000. — С. 156–167.

Література: [Редин Е. К.] Профессор Н. Ф. Сумцов (к 25-летней годовщине его ученого-педагогической деятельности). — Х., 1900. — Вып. VII. — 37 с.; • Сумцов(Николай Федорович) // Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Эфрон (СПб). — СПб, 1901. — Том XXXII. — С. 68–69;

- Редин Е. К. Професор Николай Федорович Сумцов. К 30-летней годовщине его ученого-педагогической деятельности. — Х., 1906. — 32 с.; • Сумцов Николай Федорович [Автобиография] // Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905). — Х., 1908. — С. 104–112; • Сборник Харьковского историко-филологического общества (Издан в честь проф. Н. Ф. Сумцова). — Х., 1909. — Т. XVIII. — 120 с.;
- Валуйко М. Писанки // Слайды. — 1913. — Ч. 4. — С. 108–111; • Волков Ф. К. Отзыв действительного члена Р. Г. О. о научных трудах проф. Н. Ф. Сумцова [по этнографии] // Отчет русского географического общества за 1915 г. — Pg, 1916. — С. 66–68; • Сумцов Микола Федорович, акад. (1854–1922) // Наука на Украине. (Х.). — 1922. — № 4. — С. 418–19; • Айзеншток І. Микола Хведорович Сумцов (1854–1922) // Червоний шлях. — 1923. — № 1. — С. 201–211;
- Багалій Д. І. Наукова спадщина акад. М. Ф. Сумцова // Червоний шлях. — 1923. — № 3. — С. 162–171; • Данковська Р. С. Академік М. Сумцов, як діяч музею Слобідської України // Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури. — Х., 1924. — Ч. I. — С. 23–26; • Є/фремов С. Сумцов Микола Федорович // Україна. — 1924. — Кн. 3. — С. 189; • Дорошенко Д., Білецький Л. Пам'яті академіка Миколи Сумцова. — Прага, 1925. — 15 с.;
- Сумцов М. Ф. // Андрієвський О. Бібліографія літератури українського фольклору. Т. I. — К., 1930. — С. 771–772; • Статистический указатель к Запискам Харьковского университета за 1874–1919 гг. — Х., 1953. — С. 56; • Українці: історико-етнографічна монографія / Відповід. ред. К. Г. Гуслистий. Т. I. — К., 1959. — С. 83, 88, 466, 532, 538, 539, 542, 543; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 648, 649; • Сумцов М. Ф. // Історія Академії наук УРСР. — К., 1967. — Кн. II. — С. 431–432; • Ступак Ю. Микола Сумцов — дослідник народного мистецтва // НТЕ. — 1968. — № 6. — С. 66; • Історія українського мистецтва в 6-ти т. Т. 4. — К., 1970. — Кн. 2. — С. 14, 386, 402;
- Ступак Ю. З історії мистецької критики на Україні: М. Ф. Сумцов // Українське мистецтвознавство. Вип. 5. — 1971. — С. 106–110; • Маланчук В. А. М. Ф. Сумцов як етнограф // НТЕ. — 1979. — № 2. — С. 51–55; • Селівачов М. (1981). — С. 7, 137; • Яценко М. Т. Сумцов М. Ф. // УРЕ. Вид. 2-ге. Т. 11. — К., 1984. — С. 67; • Скрипник Г (1989). — С. 6, 25, 45–50, 54, 66, 103, 118, 132; • Побожжій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрями, проблеми // Українське мистецтвознавство. Вип. 1. — К., 1993. — С. 70–85;
- Качкан В. А. Українське народознавство в іменах: У 2 ч.: Ч. 2. — К., 1995. — С. 95–108; • Галян Г. І. Писанка і Сумцов // Матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю Харківського художньо-промислового музею. — Х., 1996. — С. 48–50; • Епістолярна спадщина. (1997). — С. 527–541, 845–846;
- Лозачова Р. Писанки из коллекции Сумцова: [Сумцовские чтения в Харьковском историческом музее] // Веч. Харьков. — 1997. — 22 апр.; • Побожжій С. През викладання історії мистецтва у Харківському університеті (1805–1920 рр.) // Українська академія мистецтв. Вип. 4. — К., 1997. — С. 103–104; • Шишилов І.

Я. Українознавець: Дослідження / Спроба першого прочитання наукових праць М. Ф. Сумцова. — Х., 2000. — 172 с.; • Смолій Ю. Писанки Катеринославщини // НМ. — 2000. — № 1/2 (9/10). — С. 40–42; • Щербина І. У народознавців Харківщини // НТЕ. — 2000. — № 2/3. — С. 92, 102–103; • Савицька Л. (2001). — С. 126–133; • Сушко В. Традиції етнографічного музеїнництва на Харківщині // Традиційне й особистісне у мистецтві. — К., 2002. — С. 192–198; • Шишов І. Видатний український народознавець // НТЕ. — 2002. — № 4. — С. 3–14; • Мандебура О. Видатні діячі музеїнництва: Микола Сумцов // Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття: Зб. наук. праць / За ред. д-ра мист. М. Селівачова. — К., 2004. — С. 126–132; • Палієнко М. (2005). — С. 334–335; • Селівачов М. (2005). — С. 18, 150, 178, 188, 191–193 та ін.

Павлуцький Григорій Григорович

(19. I. 1861, Київ — 15. III. 1924, там же) — антикознавець, історик, дослідник мистецтва, перший у Києві професійний мистецтвознавець, видатний історик античного, середньовічного, нового західноєвропейського та вітчизняного художнього надбання.

Народився в сім'ї доктора медицини. Навчався в Київській 3-й гімназії, продовжив заняття на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира, який закінчив кандидатом 1886 року. Після цього Г. Павлуцький поїхав за свої кошти до Берліна й Парижа, де студіював у музеях і бібліотеках пам'ятки давньогрецького мистецтва. Повернувшись додому через два роки, прочитав дві пробні лекції "Про початки мистецтва у Греції" (07.V.1888) та "Сценографія у греків" (11.V.1888) й одержав посаду приватдоцента. З цього часу викладав курс історії мистецтва в університеті. Знову потрапив за кордон у відрядження, де слухав у Сорбоні курс із античного мистецтва М. Колінйона й тоді ж працював у Італії, переважно в Римі. Згодом неодноразово, за науковим відрядженням, вивчав пам'ятки готичної та романської архітектури у Франції, працював у музеях Німеччини, Швейцарії, а 1909 р. відвідав Константинополь, Єгипет.

1891 р. вийшло у світ дослідження Г. Павлуцького "Коринфський архітектурний ордер"; за цю працю йому присвоєно звання магістра історії та теорії мистецтва. Античності була присвячена і його докторська робота "О жанровых сюжетах в греческом искусстве до эпохи эллинизма", її 1897 року затвердив Юр'євський університет (з 1919 р. — Тартуський). У докторській дисертації Г. Павлуцький досліджував пам'ятки давньогрецького власне народного мистецтва, а також реалії, що були віддзеркалені в текстах елінських письменників ("Щит Ахілла", "Щит Геракла" у Гомера).

Простеживши формування давньогрецького жанру від мікенської доби до завоювань Олександра Македонського, автор, віддаючи належне тогодчасним описовим методам і створенню аналітико-типологічних рядів, тим не менше прагнув увести твори давньогрецького жанрового мистецтва в історію світового руху мистецьких форм упритул до кінця XIX ст. Деякі теоретичні міркування Г. Павлуцького, маючи пропедевтичний відтінок, досі зберігають актуальність. Як не дивно, саме вони обурили професора історії мистецтв Казанського університету О. М. Миронова, який опублікував розгромний відгук на дисертацію Григорія Григоровича. Невдовзі в Києві Павлуцького обрано екстраординарним професором на кафедрі історії мистецтв, 1906 р. — ординарним, а 1913 р. — заслуженим. Його учнями вважали себе талановиті вчені-мистецтвознавці: Вадим Щербаківський, Дмитро Антонович, Всеvolod Zummer, Сергій Гіляров, Федір Ернст та ін.

1917 року Г. Павлуцький очолив комісію для створення Української академії мистецтв. 5 жовтня 1917 р., за безпосередньої участі професора, був заснований Український народний університет у Києві. На його підвалах 22 жовтня 1918 р. виник самостійний Український державний університет, де він трудився до перебудови університетського навчання. Потім став професором Інституту народної освіти (колишній Університет св. Володимира), працював його проректором і завідувачем музею красних мистецтв, а далі, до своїх останніх днів, — директором університетської бібліотеки. Отож, ціле життя Г. Павлуцького, вся його діяльність щільно переплелися з долею Київського університету.

Перші наукові публікації вченого були з антикознавства, протягом десятиліття він залишався провідним фахівцем у цій галузі, але з кінця 1890-х років цю тематику використовував лише у педагогічній діяльності. Він викладав історію мистецтва в Київському університеті, Рисувальній школі М. І. Мурашка, на Вищих жіночих курсах.

Щоб студенти мали повноцінний навчальний посібник, Г. Павлуцький 1902 р. переклав і відредагував "Історію мистецтва" французького вченого К. Байса, додав до неї власні розділи про російське мистецтво XVIII—XIX ст. Ця праця витримала три видання.

З кінця XIX ст. його наукові зацікавлення зосереджуються на питаннях давньоруського мистецтва в зв'язку з візантійською культурою; він заглиблюється

ся у вивчення української архітектури. Поштовхом для досліджень мистецтва Київської Русі й сучасної України став XI Археологічний з'їзд 1899 р. у Києві. До нього влаштували дві виставки: в приміщенні Київського університету та в залах Міського музею старожитностей і мистецтв. За участю Г. Павлуцького виникла комісія для опису зразків давнини України.

У 1901–1904 рр. Г. Павлуцький вивчав пам'ятки церковної архітектури XIII–XVIII століть; на цій основі з'явилася праця "Деревянные и каменные храмы Украины" (1905), що стала помітним явищем у вітчизняному мистецтвознавстві.

На одному з перших засідань заснованого у Києві Українського наукового товариства вчений виклав 1907 р. основи задуманої ним історії мистецтва України. Незабаром побачили світ перші шість томів "Істории русского искусства" Ігоря Грабаря (1871–1960) й у другому томі були вміщені розділи Г. Павлуцького про архітектуру старокняжої доби Кисва, Чернігова, Володимира та Суздаля.

Поруч з історичними студіями Г. Павлуцький пильно стежив за новітнім художнім розвитком. Його громадські переконання спонукали до роботи в новостворених творчих установах. Він — один із організаторів Київського кустарного товариства (1906–1917), засновник Київського товариства художників (1915–1918). У червні 1915 р. це товариство виставило його мистецькі твори в П'ятигорську, а через рік красвици Г. Павлуцького експонувалися в Києві.

Як представник Українського наукового товариства в Києві та керівник його секції мистецтв Г. Павлуцький був причетний до організації Всеукраїнської академії наук. Навесні 1918 року він став одним із засновників Товариства діячів українського пластичного мистецтва, де керував секцією мистецтв.

Залишилася незавершеною "Історія українського орнаменту", вона вийшла у світ вже після смерті автора; підготував її до друку та додав змістовну передмову Микола Макаренко. В цій роботі Г. Павлуцький уперше спробував окреслити історичний поступ однієї з найцікавіших галузей народної творчості; довів, що більшість національних рис виникли ще за існування східнослов'янських племен. Ця праця понині не втратила свого наукового значення.

Г. Павлуцький приятелював із художником Олександром Мурашком (1875–1919). збереглися портрети вченого, виконані Миколою Пимоненком (1880) та Федором Кричевським (1923), автопортрет (1882).

Окремі видання: О началах искусства в Греции. Сценография у греков: Две пробные лекции, читанные в Университете Св. Владимира. — К., 1888. — 28 с.; • Древнегреческие расписные вазы. — К., 1889. — 72 с.; • Коринфский архитектурный ордер. — К., 1891. — 2. IV. 200 с.; • Храм Зевса Олимпийского в Афинах. — К., 1892. — 27 с.; • Федотов и Гогарт (П. А. Федотов и его произведения). — СПб, 1893. — 14 с.; • Древности Украины. — К., 1895. — 59 с.; • О жанровых сюжетах в греческом искусстве до эпохи эллинизма. — К., 1897. — 267 с.; • О деревянных резных изображениях пущтов в южно-русских церквях XVII–XVIII в. — К., 1904. — 12 с.: 1 вкл. л.; • Древности Украины.

Деревянные и каменные храмы Украины. Вып. 1. — К., 1905. — 124 с.; • Курс по истории средневекового искусства. Лекции, читаные на Высших женских курсах в Киеве в 1907–1908 году — К., 1908; • Мраморная поэма скорби: Из истории искусства итальянского Возрождения. — К., 1910. — 10 с.: ил.; • История искусств (Античный период) [На правах рукописи]: Лекции, читаные на Высших женских курсах в Киеве, 2-е изд. слушательниц и студентов-филологов Университета Св. Владимира. — К., 1910. — 106 с.; • История Искусств Возрождения: Лекции, читаные на Высших женских курсах в Киеве. — Изд. слушательниц. — К., 1911. — 74 с.; • Творчество Растрелли в области церковного зодчества. — К., 1912. — 13 с.; • Краткий очерк истории новгородской и московской архитектуры. — К., 1912. — 50 с.: 35 рис.; • О происхождении и развитии византийского искусства: Актовая речь, произнесенная 26 января 1914 года проф. Г. Г. Павлуцким. — К., 1914. — 15 с.; • Русское искусство в XVII–XIX веке // Байе К. История искусств / Пер.; под ред. и с прибавл. глав о русском искусстве проф. Г. Г. Павлуцкого. — 3-е изд. — К., 1914. — 452 с.; • О происхождении древнерусской иконописи. — К., 1915. — 16 с.: 3 табл.; • Каталог 1-й выставки картин Киевского союза художников / Вступ. статья Г. Г. Павлуцкого. — К., 1916. — 8 с.; • Історія українського орнаменту. — К., 1927. — 28 с.: 12 табл.; Передрук: ОМ. — 1992. — № 4. — С. 17–18; № 5. — С. 19–23; № 6. — С. 29–30 [з коментарями В. Ханка].

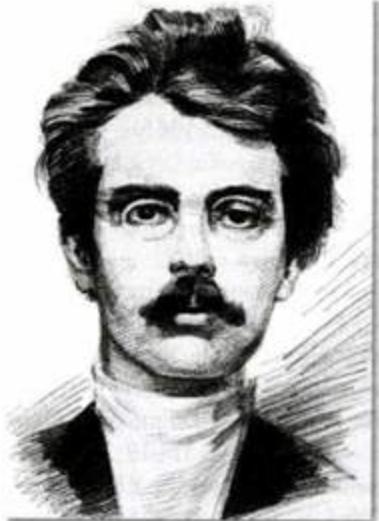
Статті: О метопах древнегреческих храмов (Метопы древнегреческих храмов: Исследование в области декоративной скульптуры Вл. Мальмберга. Дерпт, 1892) // Университетские известия (Киев). — 1893. — № 9. — С. 512–531 [рец.]; • О связи искусств с культурой // ЧИОНЛ. — К., 1900. — Кн. XIV. — Вып. 2. — С. 83–87; • Гоголь об искусстве // ЧИОНЛ. — К., 1902. — Кн. XVI. — Вып. 1/3. — С. 304–337; • О деревянных резных изображениях пультов в южнорусских церквях XVII — XVIII вв. // ЧИОНЛ (Киев). — 1904. — Кн. XVIII. — Вып. 2. — С. 39–40. • Старинные деревянные синагоги в Юго-Западном крае // ЧИОНЛ. — К., 1906. — Кн. XIX. — Вып. 2. — С. 39–41; • Українське мистецтво (Доповідь на засіданні Українського Наукового Товариства 2. 07. 1907) // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. Кн. 1. — К., 1908. — С. 154–155; • Деревянные церкви Полтавщины // Труды XIII археологического съезда в Екатеринославе. Т II. — М., 1908. — С. 195; • О пользе искусства и истории искусств // Искусство и печатное дело (Киев). — 1909. — № 11–12. — С. 5–10; • В. Антонович як археолог // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. — К., 1909. — Кн. 3. — С. 15–22; • Деревянное церковное зодчество на Украине // История русского искусства / Под ред. И. З. Грабаря Т II [В 2-х кн.]: Архитектура. Кн. II: Допетровская эпоха (Москва и Украина). — М., [1919]. — С. 337–359; • Старинные деревянные синагоги в Малороссии // Там же. — С. 377–382; • Каменное церковное зодчество на Украине // Там же. — С. 383–408; • Гражданское зодчество на Украине // Там же. — С. 409–416; • Киевские храмы домонгольского периода и их

отношение к византийскому зодчеству // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. Т. 2. — М., 1911. — С. 29–36; *Отд. оттиск*; М., 1911. — 8 с.; • О церковных постройках в стиле "empire" в Полтавской губернии // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. Т. 2. — М., 1911. — С. 36–46; 6 л. іл.; *Отд. оттиск*; М., 1911. — 10 с.; • О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. Т. 2. — М., 1911. — С. 47–58; 4 л. іл.; *Отд. оттиск*; М., 1911. — 12 с.; • Орнамент Пересопницкого Евангелия // Искусство, живопись, графика, художественная печать (Киев). — 1911. — № 2. — С. 83–92; • К вопросу о взаимном влиянии византийского искусства // Искусство, живопись, графика, художественная печать. — 1911. — № 5/6. — С. 213; • О мозаиках мечети Каир-Джами в Константинополе // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. Т. 2. — М., 1911. — С. 216–242; • Проект закона об охране древних памятников в России // Военно-историч. вестник, изд. при киевском отделе Имп. Рус. воен.-ист. об-ва. — К., 1912. — Кн. 1. — С. 115–129; • Новое направление в живописи. Кубизм и неофутуризм // Искусство в Южной России (Киев). — 1913. — № 9–10. — С. 447–450; • Мнение профессора Г. Павлуцкого о постановке преподавания истории искусств [1911] // Мистецтвознавство: 36. наук. праць. — К., 2005. — Вип. 5. — С. 342–346.

Бібліографія: Пучков А. Основные публикации Г. Г. Павлуцкого // Теорія та історія архітектури і містобудування. Вип. 2. — К., 1998. — С. 172–177.

Література: Прахов А. В. Отзыв о сочинении Г. Г. Павлуцкого, представленном в историко-филологический факультет Университета св. Владимира для получения степени магистра истории и теории искусства, под заглавием "Коринфский архитектурный ордер" Киев, 1891 // Университетские извес-тия. — 1893. — № 4. — С. 1 — 36; • Сонни А. И., проф. Отзыв о сочине-нии магистра Г. Павлуцкого "Коринфский архитектурный ордер" с 50-ю рис. в тексте и 8-ю фототипическ. табл., 196 с, Киев, 1891 // Там же. — С. 37–43; • Бубнов Н. М., проф. О книге Гр. Павлуцкого "Коринфский архитектурный ор-дер". Киев, 1891 // Там же. — С. 44–49; • Миронов А. М. [рец.]. Гр. Павлуцкий. О жанровых сюжетах в греческом искусстве до эпохи эллинизма. Киев, 1897, стр. V; 266 // Журнал Министерства народного просвещения. — 1897. — № 7. Июль. — С. 392–409; • Анисимов А. И. [рец.]. Г. Павлуцкий. О происхождении древнерусской иконописи. Киев, 1915. // Старые годы. — 1915. — Ноябрь. — С. 36–37; • Свєнцицький І. [Рец.]: Г. Павлуцкий. О происхождении древнерус-ской иконописи. К., 1915. — 16 с. // Український науковий збірник. Вип. 2. — М., 1916. — С. 112–114; • Грушевський Ол. С. Проф. Гр. Павлуцкий: [не-кнролог] // Україна. — 1924. — Кн. 1–2. — С. 206–208; • Новіцький Ол. Проф. Гр. Павлуцкий [Некролог] // Україна. Кн. 1/2. — К., 1924. — С. 203–205; • Ерист Ф. Ушедшие: Григорий Григорьевич Павлуцкий // Среди коллекционе-ров (Москва). — 1924. — № 5/6. — С. 58–59; • Курінний П., Макаренко М. Гри-горій Григорович Павлуцький (1861–1924); // Шлях перемоги. — 1954. — Ч. 17,

- 20 черв. — С. 3; • Українці: історико-етнографічна монографія / Відповід. ред. К. Г. Гуслістий. Т. 1. — К., 1959. — С. 731; • Цапенко М. П. З історії шукань національного стилю в архітектурі України // Питання історії архітектури та будівельної техніки. — К., 1959. — С. 291–293; • Бутник-Сіверський Б. (1966). — С. 40–41; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 648, 650; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 1. — К., 1966. — С. 17; Т. 2. — К., 1967. — С. 11, 13, 424, 427, 428, 438, 441; Т. 3. — К., 1968. — С. 10, 383, 385, 386, 399; Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 317; Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 14, 340; • Словник художників України. — К., 1973. — С. 170; • Селівачов М. (1981). — С. 7, 46; • Рубан В. В. Український портретний живопис другої половини XIX–XX століття. — К., 1986. — С. 35 [автопортрет Г. Г. Павлуцького]; 201 [портрет Г. Г. Павлуцького худ. Ф. Г. Кричевського, 1922 р.]; • Найден О. С. Орнамент українського народного розпису: Витоки. Традиції. Еволюція. — К., 1989. — С. 40, 66, 96; • Удріс І. М. Григорій Павлуцький: діяльність і спадщина // ОМ. — 1991. — № 1. — С. 16–19; • Митці України (1992). — С. 441; • Северюхин Д., Лейкінд О. (1992). — С. 83–84, 296; • Ханко В. Попередні завваги // ОМ. — 1992. — № 4. — С. 17–18; • Мистецтво України (1997). — С. 458; • Пучков А. Матеріали к біографії Г. Г. Павлуцького // Теорія та історія архітектури і містобудування. Вип. 2. — К., 1998. — С. 168–179; • Alma mater. Кн. 1 (2000). — С. 328, 329, 361, 386, 474–476; Кн. 2. Університет св. Володимира за доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. — К., 2001. — С. 430–473, 576, 619, 653; • Савицька Л. (2001). — С. 304–307; • Пучков А. О живописи в театральному пространстві древній Греції: К лекции Г. Г. Павлуцкого "Сценографія у греков" // Теорія та історія архітектури і містобудування. Вип. 5. — К., 2002. — С. 374–386; • Сторчай О. Мистецтвознавство у Київському університеті в другій половині XIX — на початку ХХ ст. // Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці. Вип. 9. — К., 2002. — С. 229–233; • Шмагало Р. (2002). — С. 74; • Афанасьев В. Дослідник українського мистецтва Григорій Павлуцький // НТЕ. — 2003. — № 4. — С. 13–22; • Бонь О. (2004). — С. 186, 187, 215; • Сторчай О. В. З історії мистецтвознавчої та викладацької діяльності Григорія Павлуцького // Студії мистецтвознавчі. — К., 2004. — Число 1. — С. 58–70; • Селівачов М. (2005). — С. 18–20, 180–196; • Сторчай О. Григорій Павлуцький про постановку викладання історії мистецтв у Київському університеті св. Володимира // Мистецтвознавство: Зб. наук. праць. Вип. 5. — К., 2005. — С. 341–342; • Шмагало Р (2005) — С. 77, 145, 148, 245. • Білокін Сергій. В обороні української спадщини. Історик мистецтва Федір Ернст. — К., 2006. — С. 293–295; • Художники України (2006). — С. 425; • Білокін Сергій. Початки української державної Академії Мистецтв // Студії мистецтвознавчі. — 2007. — Число 1. — С. 163–190.

Кульжинський Сергій Климентійович

[20. II. (4. III). 1867, Курськ — 1943, Лубни Полтавської обл.] — універсально обдарована особистість: природознавець, етнограф і педагог, видатний дослідник українського писанкарства, багатолітній завідувач музеїв у Кругликі та Лубнах.

Народився в родині службовця. 1885 року закінчив Курську гімназію та вступив до Київського університету св. Володимира, де два роки вивчав математику та природничо-історичні предмети. Потім перевівся до Харкова на фізико-математичне відділення університету й закінчив його 1889 р. На останньому курсі зацікавився фізичною географією та метеорологією, видав плани міст Харкова й Курська, чим і звернув на себе увагу. Йому запропонували залишитися на кафедрі для підготовки до професорського звання. Але він був матеріально незабезпечений, відмовився від цієї пропозиції та пішов наставником-учителем до дітей Скаржинських у маєтку Круглик на Полтавщині.

У зв'язку з недугою Ф. Камінського — фундатора зібрання й першого хранителя Музею К. Скаржинської, Сергій Климентійович з липня 1890 р. став ученим секретарем і завідував музеєм упродовж п'ятнадцяти років. Першими його кроками було збагачення народознавчих і нумізматичних збірок; колекція монет зросла більш як на 2000 одиниць.

У Лубнах С. Кульжинський створив власну етнографічно-географічну бібліотеку. Він підтримував стосунки з основними географічними осередками того часу, належав до Руського географічного товариства (1893), географічно-ї етнографічного відділення Московського товариства любителів природознавства, етнографії й антропології, інших товариств: Київського — природознавців; фізико-математичного — Казанського й Київського.

С. Кульжинський значно розширив відділ писанкарства. З цією метою постійно розповідав у періодиці, на сторінках книжкових видань про свої знахідки та здобутки, запрошууючи всіх охочих надсилати до Лубен (по-

штою, залізницею, з оказією) писанки. Загальна кількість опрацьованих ним зразків перевищувала дві тисячі. Він підготував до друку та видав на кошти К. М. Скаржинської досі не перевершене щодо грунтовності, багатоілюстроване "Описание коллекции народных писанок. Вып. I" (М., 1899). Протягом 1900–1904 рр. Кульжинський продовжував цю роботу (залишається в рукописі).

Це видання стало головним джерелом інформації про писанки XIX ст. ледь не для всіх дослідників ХХ і ХХІ століття, а київська писанкарка Оксана Білоус відтворила у матеріалі всі опубліковані Кульжинським зразки й експонувала їх на виставках у багатьох містах України та за кордоном.

Етнографічні студії музеїнника поснувалися з вивченням природи Лубенщини. Він упорядкував зоологічні та ботанічні колекції, дослідив комах Пасуля.

За роки керівництва Лубенським музеєм К. Скаржинської Сергій Климентійович сприяв розвитку краєзнавства, заснуванню фахової бібліотеки та народного навчання з розгорнутою видавничою й науково-просвітньою програмою. 1905 року К. М. Скаржинська вирішила передати свою колекцію Полтавщині, й ті скарби поповнили фонди Полтавського краєзнавчого музею.

У 1906–1914 рр. С. Кульжинський разом із родиною Катерини Миколаївни перебував у Італії та Швейцарії. Там співпрацював із представниками російської інтелігенції на еміграції, діячами різних партій, працював у редакції часопису "За рубежом".

1914 р. С. Кульжинський повертається в Україну; спочатку мешкає в Києві, Полтаві, 1916 р. переїздить до Лубен і починає викладати географію, природознавство й математику в гімназії. Протягом 1917–1930 рр. був головою педагогічної ради та директором школ. У 1921–1923 рр. керував Лубенським краєзнавчим музеєм і зберігав заклад від нищення під час розрухи.

1930 р. його залишають до відкритого в Лубнах Інституту соціального виховання (згодом — педагогічного, а потім — учительського); там він за конкурсом обирає посаду доцента фізики, виконує обов'язки завідувача кафедри фізики й математики, викладає астрономію, читає курс фізичної географії. Після виходу на пенсію 1935 р. не полишає своєї роботи.

С. Кульжинський до останніх днів життя підтримував К. Скаржинську, після її смерті виховував її онуків — згодом відомих українських геологів: професора Київського університету Всеvoloda Ігоревича (1917–1998) та Вадима Ігоревича (1919–2007) Скаржинських. Окупацию перебув у Лубнах. Помер на весні 1943 року.

Окремі видання: Программа для собирания народных писанок. — К., 1895. — 7 с.; • Описание коллекции народных писанок. Вып. 1: С альбомом из

33 хромо-литографированных и 12 черных таблиц / Сост. С. К. Кулжинский, д. чл. Русского Географического общества. — М., 1899. — 176 с.; 45 табл.; 2219 рис.

Рукописні та документальні матеріали: Устав Лубенського музея імені Ек. Ник. Скаржинської / Сост. Кулжинский С. К., Скаржинская Е. Н. — Лубни, 1904—1905 // Державний архів Полтавської обл. — Ф. 222, оп. 1, спр. 1, 2 арк.

Бібліографія: С[упруненко] О. До бібліографії праць С. К. Кульжинського // Полтавський археологічний збірник. — Полтава, 1994. — Ч. 2. — С. 208, 209.

Література: Венгеров С. Критико-биографический словарь русских писателей и учених (от начала русской образованности до наших дней). 2-е, соверш. перераб., ил. изд. Т. I. — Пг, 1915. — Вып. 1—3. — С. 432; • Українці: історико-етнографічна монографія. Т. 1. — К., 1959. — С. 764; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 386, 401; • Скрипник Г (1991). — С. 19—31; • Полтавщина: Енцикл. довідник / Заред. А. В. Кудрицького. — К., 1992. — С. 870; • Селівачов М. Повернення з вирію // ОМ. — 1992. — № 1. — С. 25; • Галян Г І. До історії колекції писанок в Полтавському краєзнавчому музеї // Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею. Вип. 2. — Полтава, 1992. — С. 30—31; • Ванцак Б. С. Супруненко О. Б. Поміжниками українського музеїнництва: Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стelleцький. — Полтава, 1995. — С. 52—53; • Провідні краснавці Полтавщини 20—30-х рр. ХХ ст.: Короткий біограф. довідник / Укл. Козюра І. В. — Лубни, 1997. — С. 13; • Козюра І. В. Розвиток історичного краснавства на Лубенщині в 20—30 роках ХХ ст. — Лубни, 1997. — 36 с; • Супруненко О. Сергій Кульжинський — дослідник писанкарства, етнограф і музейник // Християнські старожитності Лівобережної України. Збірник наукових праць присвячується 2000-літтю християнства. — Полтава, 1999. — С. 150—161; • Супруненко О. Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К. М. Скаржинської). — К. — Полтава, 2000. — 392 с; • Смолій Ю. Писанки Катеринославщини // НМ. — 2000. — № 1/2 (9/10). — С. 40—2; • Ханко В. М. Словник мистців Полтавщини. — Полтава, 2002. — С. 102; • Селівачов М. (2005). — С. 18, 152, 239, 246, 280.

Біляшівський Микола Федотович

[псевд.: Горянський М. П.; Княжевич М; крипт.: Б. Н.; М. Б.; Н. Б.; Н. Ф. Б.; 12 (24). Х. 1867, Умань, тепер Черкаської обл. — 21. IV. 1926, Київ] — археолог, етнограф, мистецтвознавець, музейник, дійсний член Всеукраїнської академії наук.

Народився в сім'ї вчителя Уманського повітового училища. 1874 р. родина переїхала до Кисва. Ще дитиною, в неповні п'ять років, залишився без матері, а 16-літнім — без батька.

Закінчив 2-гу київську гімназію, 1887 р. вступив на юридичний факультет Імператорського Університету св. Володимира, потім перевівся до Новоросійського (Одеса). 1891 р. склав випускні іспити й отримав диплом юриста. З 1892 р. — вільнослушач природничого факультету Московського університету: студіював геологію, антропологію, остеологію.

Під впливом Володимира Антоновича, Миколи Петрова та Дмитра Ануціна вивчав нумізматику й археологію, провадив розкопки літописного міста Родень на Княжій горі під Каневом (1890—1892).

З 1891 р. працював у Київському суді, а в 1891—1893 — у Московському архіві Міністерства юстиції.

Восени 1893 р. М. Біляшівському запропонували завідувати архівом фінансового управління Варшавської казенної палати Царства Польського. Там він досліджував старовинні документи з історії України. Допомагав багатьом ученим розшукувати матеріали для наукових праць. У Варшаві познайомився з бароном Ф. Р. Штейнгелем; спільно з ним організував історико-краснавчий музей у м. Городок на Волині (нині Рівненська обл.). Саме тоді виявились у М. Біляшівського організаторські здібності, й він опанував музейною справою.

Влітку 1897 р. його перевели бібліотекарем до Київського політехнічного інституту. Тут зацікавився мистецьким життям міста, став одним із найдіяльніших співробітників "Київської старини" у 1888—1902 рр. (з 1889 — член

редколегії журналу). М. Біляшівський — автор близько 80 статей, заміток, по-відомлень, рецензій, документальних публікацій із питань археології, історії, етнографії, мистецтва, музезнавства; редактував часопис "Археологическая летопись Южной России" (1899–1905).

27 травня 1899 р. М. Біляшівського обрано членом правління Товариства старожитностей і мистецтв, яке опікувалося будівництвом Київського міського музею. 19 лютого 1902 р., за рекомендацію графині Паасковії Уварової (1840–1924), його висунуто на посаду директора цього музею, який він очолював більше двадцяти років.

1906 р. обраний депутатом I Державної думи від Київщини. Навесні 1906 р. М. Біляшівський влаштував Першу південно-руську кустарну виставку в Києві. Його безпосередніми помічниками були брати Данило й Вадим Щербаківські. Майже всі виставлені там предмети залишилися в музеї й лягли в основу етнографічного відділу. Потім за його почином організовано кілька кустарно-промислових і художніх виставок, зокрема, покази творів художників-передвижників, "Мира искусств", мистецьких об'єднань Одеси й Кієва, М. Рєпіха (1908), творів Т. Шевченка, М. Врубеля (обидві 1911). З 1913 р. він — інспектор київських художньо-промислових шкіл (за сумісництвом).

З початком Першої світової війни М. Біляшівський пішов служити до Південно-Західного комітету земського союзу. Його відрядили до війська, що перебувало в Галичині й на Буковині. Доклав чимало зусиль, рятуючи в полум'ї війни ікони й речі народного мистецтва. 1914 р. він — член комітету Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту, уповноважений Імператорської Академії Наук з охорони пам'яток культури в Галичині й на Буковині.

Спільними турботами М. Біляшівського та Д. Щербаківського там було придбано цінні твори мистецтва для Київського музею. Ця колекція стала підґрунттям для цілісного образу традиційної української творчості. Вона наочно показала корені народної культури. Цьому сприяла й виставка "Народне мистецтво Буковини й Галичини" у Києві 1917 року. Отже, стараннями вченого виникла музейна експозиція загальнонаціонального рівня, що засвідчувала єдність українського мистецтва.

У березні 1917 року Миколу Федотовича призначено комісаром з охорони пам'яток старовини Київської губернії; у вересні він очолив відділ музеїв та охорони пам'яток Генерального секретаріату Центральної Ради, членом якої був із квітня 1917 року. Часто йому випадало уберігати від знищення архіви й мистецькі збірки приватних колекціонерів.

28 квітня 1918 р. М. Біляшівського обрано почесним, а з 31 травня 1919 р. — дійсним членом Всеукраїнської академії наук. Одночасно він був дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка у Львові (з 1909 р.), Московського археологічного товариства (з 1890 р.), Історичного товариства Нестора Літописця (з 1889 р.), почесним членом Української державної академії.

мії мистецтв (1919 р.) та ін. 1918 р. М. Біляшівський підготував проект Закону України про охорону пам'яток історії, культури й мистецтва; ним написано програму заснування національних і місцевих музеїв.

Після 1919 р. М. Біляшівський — керівник етнографічної секції відділу мистецтв Народного комісаріату освіти України. Працював у Кабінеті українського мистецтва, в Етнографічній комісії Академії наук та Етнографічному товаристві в Києві. Незважаючи на труднощі життя, музей під орудою М. Біляшівського ні на мить не припиняв своєї діяльності. В цей час відбулися виставки: 1923 р. — "Всеукраїнська виставка друку", 1926 р. — Г. Нарбута.

На основі колекції єдиного музейного закладу, який створював М. Біляшівський упродовж 20 років, нині в Києві діють: Національний музей історії України, Національний художній музей України, Національний музей Тараса Шевченка та Музей українського народного декоративного мистецтва. За його безпосередньої участі заснована в Києві картина галерея (нині Київський музей російського мистецтва), Музей мистецтв ВУАН на основі збірки Ханенків (тепер Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків).

Учений досліджував пам'ятки кам'яного, мідного та бронзового віків, Київської Русі й пізнього середньовіччя, традиційно- побутову культуру та професійне мистецтво України XVI—XX ст. Вперше ним здійснено вивчення дюнних стоянок в Україні й узагальнено знахідки неолітичної доби переважно Середнього Подніпров'я.

1923 року М. Біляшівський подав прохання про відставку з директорської посади, але залишився завідувати відділом і відкрив свою останню виставку "Межигірський фаянс і порцеляна" (1924—1925). У 1923—1926 рр. він постійно провадив археологічні розкопки.

М. Біляшівського поховано в Каневі, поруч із Чернечою горою. На його гранітній могильній плиті викарбовано: "Академік Микола Федотович Біляшівський — фундатор Всеукраїнського музею ім. Шевченка в Києві. 1867—1926".

Прижиттєві портрети М. Біляшівського створили М. Жук (1903) та К. Трохименко (1920). Встановлено меморіальний знак у Києві перед Національним художнім музеєм та меморіальну дошку в Каневі (обидва твори — 1987 р., скульптор А. Кущ).

1968 р. ім'ям академіка Біляшівського названо одну з вулиць Києва. 1992 р. відштована виставка до 125-річчя від дня його народження в НМІУ. Аналогічні виставки були розгорнуті на відзначення 100-річчя Київського міського музею також у Музеї народного декоративного мистецтва, Національному художньому та музеї Тараса Шевченка.

Особистий архів М. Біляшівського зберігається в Інституті рукописів НБУ ім. В. І. Вернадського, у Наукових архівних фондах рукописів і фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ, у документально-архівному фонду НХМУ та в архіві НМІУ.

Окремі видання: Монетные клады Киевской губернии. — К., 1889; • Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского. — К., 1898 [Б. склав археологічну частину]; • [Передмова] Народне мистецтво Галичини й Буковини. Народное искусство Галиции и Буковины и Земский Союз в 1916–1917 гг. войны. — К., 1919. — 68 с. (рос, укр. мовами). — С. 7–11.

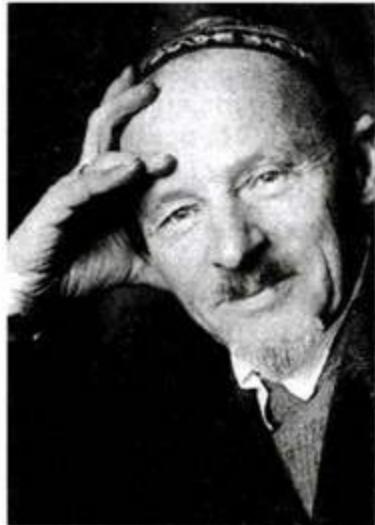
Окремі статті: К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусства // КС. — 1900. — № 3. — С. 186–193; • Икона, сооруженная гетманом Иваном Самойловичем // Археологическая летопись Южной России. — К., 1903. — № 2. — С. 108–111; • Про український орнамент // Записки Українського Наукового Товариства у Києві. Кн III. — К., 1908. — С. 40–53; • Український орнамент // Искусство и печатное дело (Киев). — 1909. — № 4/6. — С. 15–21; • Порівняння з сфері народного мистецтва // Літ.-Наук. Вісник. Т. 47. — Львів, 1909. — С. 503–510; • Несколько паралелей из области народного искусства (пер. с укр.) // Искусство и печатное дело. — 1910. — № 11. — С. 459–468; • Выставка художественных произведений Т.Г. Шевченко. К., 1911: (описание 39 работ Шевченко) // Искусство и печатное дело. — 1911. — № 3. — С. 135–143; Співавт.: Д. Щербаківський; • Bilachevsky N. The Peasant Art of Little Russia (The Ukraine) // Peasant Art in Russia. — London: Studio, 1912. — Р. 15–31; • Де-що про українську орнаментику // Світ (Київ). — 1913. — № 3. — С. 72–78; • Старе українське школо // Світ. — 1913. — Ч. 4–5. — С. 137–142; • Два портрети роботи Шевченка // Україна (Київ). — 1925. — № 1–2. — С. 139–140.

Бібліографія: Реєстр наукових праць М. Т. Біляшівського // Записки історично-філологічного відділу УАН. — К., 1926. — Кн. IX. — С. 8–10.

Література: Багалій Д. І. Записка про наукові праці М. Ф. Біляшівського // Записки історично-філологічного відділу УАН. — 1926. — Кн. IX. — С. 1–6; • Винницький А. Микола Федотович Біляшівський, його життя і музеяна робота // Там само. — С. 11–23; • Курінний П. Академік Микола Теодорович Біляшівський як археолог // Там само. — С. 24–32; • Ляскоронський Василь. М. Т. Біляшівський як нумізмат // Там само. — С. 33–37; • Щербаківський Данило. М. Т. Біляшівський і українське мистецтво // Там само. — С. 38–53; • Єфремов С. М. Ф. Біляшівський на громадській роботі // Там само. — С. 54–59; • Грушевський М. Академік Микола Федотович Біляшівський // Україна. — 1926. — Кн. 2–3 (17). — С. 237–239; • Эрнст Ф. Николай Федотович Беляшевский: [Некролог] // Киевский пролетарий. — 1926. — № 91 (253). — 22 апр. — С. 5; • Мощенко К. Академік Микола Біляшівський як музейний робітник // Український музей. Ч. I. — К., 1927. — С. 3–12; • Заклинський Р. З історії Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка // Життя і революція. — 1928. — Кн. 3. — С. 174; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 1. — К., 1966. — С. 17, 19; Т. 3. — К., 1968. — С. 405; Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 10; Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 14, 400; • Кіліс-

вич С. Р. Академік М. Ф. Біляшівський — засновник Державного історичного музею УРСР // Архіви України. — 1967. — № 6. — С. 15–22; • Бахмат К. П. До століття з дня народження М. Ф. Біляшівського // Археологія. — 1969. — Т. 22. — С. 241–245; • Дей О. І. Словник українських псевдонімів. — К., 1969. — С. 443; • Словник художників України. — К., 1973. — С. 27; • Селівачов М. (1981). — С. 7; • Шевчук С. І. Фольклорно-етнографічні студії городоцького музею // НТЕ. — 1983. — № 6. — С. 60–64; • Біляшівський Б. М., Лашук Ю. П. Київське кустарне товариство // НТЕ. — 1987. — № 4. — С. 39–44; • Адаменко А. Г. Матеріали личного архіва Н. Ф. Беляшевского // Рукописные фонды ЦНБ им. Вернадского АН УССР — К., 1989. — С. 18–23; • Скрипник Г. Етнографічні музеї України (1989). — С. 6, 7, 20, 28, 32, 37, 38, 103, 147; • Біляшівський Б. М., Біляшівський М. М. Будівничий української культури // Репресоване краснавство. — К., 1991. — С. 21–24; • Мощенко К. В. Зі спогадів про М. Ф. Біляшівського // Репресоване краснавство (20–30-ті роки). — К., 1991. — С. 25–31; • Наумова Н. М. Ф. Біляшівський і спадщина Т. Г. Шевченка // ОМ. — 1991. — № 2 — С. 18–20; • Біляшівський Б. "Наш добрій і певний товариш" // Україна. — 1991. — № 21. — С. 1–4; № 22. — С. 13–17; № 23. — С. 8–11; • Митці України (1992). — С. 71; • Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: Биографии. Т. 2. — М., 1992. — С. 764; • ЕУ — Львів, 1993. — Т. 1. — С. 136; • Неструля С. І. Подвижники українського музейництва М. Ф. Біляшівського та К. В. Мощенко // Маловідомі сторінки історії Полтавщини. — Полтава, 1993. — С. 26–36; • Словник-довідник з археології. — К., 1996. — С. 393; • Епістолярна спадщина... (1997). — С. 9–72; 788–789; • Мистецтво України (1997). — С. 65–66; • Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біограф. довідник. — К., 1998. — С. 68–69; • Видатні вчені Національної Академії наук України. Особові архівні та рукописні фонди. Путівник. — К., 1998. — С. 20–23; • Горбик В. О., Піскова Е. М. Біляшівський М. Ф. // Українська біографістика: Зб. наук. праць. Вип. 2. — К., 1999. — С. 75–80; • Бушак С. Столітній ювілей Київського міського музею старожитностей та мистецтва // НТЕ. — 1999. — № 5/6. — С. 140–142; • Кілієвич С. Академік М. Ф. Біляшівський — перший директор Національного музею історії України // Київська старовина. — 1999. — № 4. — С. 84; • Біляшівський Микола [Миколайович]. Брама в країну майстрів // Укр. культура. — 2000. — № 1–2. — С. 26 — 27; • Іванова О. Килими XVIII — XIX століття Національного музею історії України: 100-річчя колекції НМІУ // НМ. — 2000. — № 1/2 (9/10). — С. 10; • Листування Грушевського / Упоряд. Р Майборода, В. Наулко та ін. — К., Нью-Йорк, 2001. — С. 73–75; • Справа про купівлю для Київського Національного музею портретів Михайла Максимовича та його дружини, написаних Тарасом Шевченком. 28 грудня 1917 року — 11 квітня 1918 року // Alma mater. Кн. 2 (2001). — С. 317–320; • Піскун В. Микола Федотович Біляшівський — вчений і державний діяч // 100 років Державного музею українського народ

ного декоративного мистецтва: Зб. наук. праць / Відп. ред. М. Селівачов. — К., 2002. — С. 32–38; • Шмагало Р. (2002). — С. 21; • Шудря Є. С. Княгиня доброти [про Н. Г. Яшвіль] // Українська культура. — 2002. — № 6. — С. 34–36; • Клименко І. В. Біляшівський М. Ф. // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. — К., 2002. — С. 46–9; • Юркова О. Біляшівський М. Ф. // Довідник з історії України (А–Я): Посіб. для серед. загальноосв. навч. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К., 2002. — С. 73–74; • Листування: М. Ф. Біляшівський — Ф. К. Вовк // Старожитності Південної України. Вип. 8. — Запоріжжя, 2002. — С. 38–41; • Михайлова Рада. Музей Ф. Р. Штейнгеля та його традиції // Київ і кияни: Матеріали щорічної науково-практичної конференції. Вип. 3. — К., 2003. — С. 365–379; • Новосідлюк Г. З історії Городоцького музею барона Федора Штейнгеля (за фондами Рівненського краснавчого музею та обласного архіву) // Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття. — К., 2004. — С. 121–126; • Селівачов М. Микола Біляшівський і його сучасники про українське народне мистецтво в європейському контексті // Там же. — С. 82–88; • Рязанова Тетяня. Національний художній музей України. Хроніка життя: до 100-річчя від часу освячення НХМУ // Музейний провулок (Київ). — 2004. — № 1. — С. 2 обкл., С. 1, 22–23; • Паліснко М. (2005). — С. 198–200; • Непомнящий А. А. Арсеній Маркевич: Страницы истории Крымского краеведения. — Симферополь, 2005. — С. 55, 57 (серия: Библиография Крымоведения. — Вып. 3); • Наши втрати: Матеріали до біографічного словника репресованих у 1930-х роках діячів в УРСР, зібрані Юрієм Лавриненком. — Київ; Нью-Йорк, 2005. — С. 8; • Селівачов М. (2005). — С. 18, 20; • Білокінь. С. І. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. Монографія. — 3-те вид., доп. — К., 2006. — С. 51, 66, 67, 71, 77, 78, 86, 88, 124, 138, 140, 188, 240; • Перші читання пам'яті М. Ф. Біляшівського: Збірка статей за матеріалами наук. конференції 22 червня 2005 р. — К., 2006. — 176 с.; • Юр Марина. Роль М. Ф. Біляшівського у збереженні української селянської матеріальної культури: колекція мальованого дерева // Там же. — С. 24–28; • Білокінь Сергій. Початки української державної Академії Мистецтв // Студії мистецтвознавчі. — 2007. — Число 1 (17). С. 159–190.

Кузьмин
Євген
Михайлович

[10(22). X. 1871, Люцерн, Швейцарія — 9. VII. 1942, Казалинськ Кзил-Ординської обл., Казахстан] — кадровий офіцер, історик мистецтва, художній критик і викладач, видавець і громадський діяч: голова Київського теософського товариства. Помер на засланні.

1891 року став юнкером. Упродовж 1902—1906 рр. викладав у київському Костянтинівському військовому училищі. Служив офіцером у царському війську, розжалуваний за виголошення тосту за конституцію на банкеті 1904 року.

У 1891—1893 рр. навчався у Київській рисувальній школі Миколи Мурашка, разом із Сергієм Костенком (1868—1900) та Степаном Яремичем (1869—1939). В цей час знався з визначними українськими художниками Миколою Ге, Ільєю Рєпіним, Харитоном Платоновим і Миколою Пимоненком. 1900 р. вдома у Є. Кузьмина гостювали Михайло Врубель та його дружина Надія Забіла, яка приїхала до Києва на гастролі у складі Московської приватної опери Сави Мамонтова. Тоді ж у нього побували Степан Яремич, Віктор Замирайло, Лев Ковалський.

Свою багаторічну критичну діяльність Є. Кузьмин розпочав 1900 р. на сторінках часопису "Искусство и художественная промышленность" (Москва) статтею "Т. Г. Шевченко, как живописец и гравер". В 1900—1913 рр. його матеріали друкувалися також у журналах: "Старые годы", "Искусство и печатное дело", "Аполлон", "Искусство, живопись, графика, художественная печать", "Искусство в Южной России". Брав участь у створенні "Истории русского искусства" за редакцією Ігоря Грабаря: опублікував розділ про українське мистецтво.

У 1913 р. Є. Кузьмин видавав журнал "Рыцарь", редакція якого містилася в його квартирі (вул. Сгрітенська, 15). Навесні 1913 р. його покликали до журі, що відбирало експонати для мистецько-промислового відділу Всеросійської промислової виставки в Києві, відкритої 29 травня. 30 серпня 1913 р. Олександр Мурашко заснував свою художню студію (класи живопису та малюнка),

на останньому поверсі "будинку Гінзбурга", вул. Інститутська, 18, й залучив Є. Кузьмина до читання курсу з історії мистецтв.

У 1914–1925 рр. Євген Михайлович — професор Музично-драматичної школи (згодом — Інституту) імені Миколи Лисенка. 1917 р. читав лекції з естетики в студії "Молодий театр" Леся Курбаса. Наприкінці 1920-х років Є. Кузьмин оприлюднив кілька досліджень про видатних діячів українського мистецтва: Георгія Нарбута, Олександра Мурашка та Юхима Михайліва.

Є. Кузьмин тричі перебував під арештом (1919, 1926 та 1937 р.). За вироком окремої наради НКВС СРСР від 22 вересня 1938 року, як "небезпечний елемент", був висланий до Казахстану на п'ять років.

Його ім'я увічнено на пам'ятникові "Художники — жертви репресій", встановленому Спілкою художників України 1996 р. біля Національної академії образотворчого мистецтва й архітектури у Києві.

Частка особистого архіву Є. Кузьмина зберігається в документально-архівному фонді НХМУ, в ЦДАМЛМ й у приватних зібрannях.

Статті: XI Археологический съезд в Киеве // Искусство и художественная промышленность (СПб). — 1899. — № 14. — С. 63–77; • Т. Г. Шченко, как живописец и гравер // Искусство и художественная промышленность. — 1900. — № 3. — С. 61–75; • Несколько слов о южнорусском искусстве и о задачах его исследования // Археологическая летопись Южной России (Киев). — 1900. — Ноябрь. — С. 189–195; Передрук: КС. — 1900. — № 11. — С. 326–332; • Несколько соображений по поводу уничтоженных и уцелевших памятников древности в Киево-Печерской лавре // Искусство и художественная промышленность. — 1900. — № 17. — С. 223–240; • Из Киева // Там же. — 1900. — № 19. — С. 443–448; • Украинский ковер // Старые годы (СПб). — 1908. — № 5. — С. 249–256; • От XVII к XVIII веку О некоторых памятниках южно-русского прикладного искусства // Старые годы. — 1909. — Июль-сент. — С. 457–466; • Искусство в Киеве // Аполлон. — 1910. — № 6. — С. 47; • Тарас Григорьевич Шевченко // Искусство, живопись, графика, художественная печать (Киев). — 1911. — № 2. — С. 54–69; № 3. — С. 99–110; • К конкурсу на памятник Т. Г. Шевченко // Там же. — 1911. — № 3. — С. 145–147; • Межигорский фаянс // Там же. — 1911. — № 6/7. — С. 255–268; • О ритме: (свободное изложение доклада, прочитанного автором в Киевском обществе искусства и литературы) // Искусство в Южной России. — 1913. — № 2. — С. 91–107; • Украинская живопись XVII века. // История русского искусства / Под ред. И. Грабаря. Том VI [В 2-х кн.]. — Кн. 1: История живописи. Допетровская эпоха. — М., [1915]. — С. 455–480; • Молодой украинский театр: "Эдип" // Голос Киева. — 1918. — № 158. — 6 (19) нояб.; • "Молодой украинский театр": Этюды Олеся // Голос Киева. — 1918. — № 169. — 1 декаб.; • Поліграфія в Художньому інституті // Бібліографічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 112–114; • Нарбут і завдання графіки // Червоний шлях. — 1927. — № 3. — С. 142–155; • Перша школа мальтства: (Матеріали до історії мистецтва на Україні) // Червоний шлях. — 1927. — № 9/10. — С. 194–214; • Три виставки [Ленінград,

- Москва, Київ] // Червоний шлях (Харків). — 1928. — № 3. — С. 128–131; • Куток українського мистецтва [Про Є. Берченко, Є. Прибильську, Г. Собачко] // Життя й революція (Київ). — 1928. — Кн. IV. — С. 160–163; • Два ювілеї [Про Альбрехта Дюрера й Франциска Хозе Гойя] // Там же. — 1928. — Кн. V. — С. 182–186; • Олександр Мурашко // Червоний шлях. — 1928. — № 11. — С. 240–253; № 12. — С. 200–209; • Майстерність гончара на Україні // Життя й революція. — 1928. — Кн. IX. — С. 171–177; • Юхим Михайлів // Там же. — 1928. — Кн. XI. — С. 145–152; Передрук: Юхим Михайлів. Матеріали міжнародної конференції. — К., 1997. — С. 166–185; • Майстер Кранах // Життя й революція. — 1929. — Кн. VI. — С. 136–138; • Київські надгробки // Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва. 36.І. — К., 1931. — С. 151–158.

Література: Эртель А. Д. По поводу реставрации в Киево-Печерской Лавре // Киевская газета. — 1900. — № 286, 29 сент. — С. 2; № 293, 4 окт. — С. 2; № 302, 13 окт. — С. 2; № 319, 30 окт. — С. 3; № 320, 31 окт. — С. 2; • Наука и научные работники СССР. Часть VI: (Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда). — Л., 1928. — С. 203; • Українці: історико-етнографічна монографія. Т. I. — К., 1959. — С. 741; • Яновский Б. К Воспоминания о Врубеле // Врубель: Переписка. Воспоминания о художнике. — Л., 1963. — С. 251; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 650; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 2. — К., 1967. — С. 428; Т. 3. — К., 1968. — С. 10, 388, 390, 396, 404, 408; Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 328; Т. 4. — Кн. 2. — С. 394, 396, 399, 401; Т. 5. — К., 1967. — С. 437; • Павловський В. (1974). — С. 35; • Білокінь С. І. Кузьмін Є. М. // УРЕ. Вид 2-е. Т. 5. — 1980. — С. 560; • Сєлівачов М. (1981). — С. 7; • Сфремов С. Історія Українського письменства. Вид. 4-е. Т. II. — Нью-Йорк, 1991. — С. 42; • Молодий театр: Генеза. Завдання. Шляхи. — К., 1991. — С. 8, 107, 111, 254, 271, 298, 301; • ЕУ: Словникова частина. Т. 4. — Львів, 1994. — С. 1226; • ЕУ: Словникова частина. Т. 11. — Париж; Нью-Йорк, 1995. — С. 321; • Мистецтво України (1997). — С. 342; • Звід пам'яток історії та культури України. Київ. Кн. I, Ч. I (А–Л). — К., 1999. — С. 213, 355, 393, 394, 447; • Долденко О. Кузьмін Є. і Яремич С. — дослідники українського мистецтва // Декоративне мистецтво і дизайн: Національні традиції й актуальні проблеми. Всеукраїнська науково-практична студентська конференція 20 квітня 2001 р.: Зб. матеріалів. — К., 2001. — С. 13; • Ковпаненко Н. Г. Є. М. Кузьмін як дослідник пам'яток українського образотворчого мистецтва // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. Вип. 17. — К., 2001. — С. 91–95; • Савицька Л. (2001). — С. 75–77, 98, 101, 255–266; • Друг О., Малаков Д. Особняки Києва. — К., 2004. — С. 388; • Костяненюк Н. Г. Кузьмін Євген Михайлович // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краснозважчому русі України: Біографічний довідник. — К., — 2005. — Ч. I. — С. 300–304; • Наши втрати (2005). — С. 30–31; • Палісюк М. (2005). — С. 256; • Білокінь Сергій. В обороні української спадщини. Історик мистецтва Федір Ерист. — К., 2006. — С. 144.

Павлович Юрій Юрійович

(Георгій Георгійович, 1872, Київ — 13. IX. 1947, Київ) — мандрівник, феноменально працездатний рисувальник, який залишив понад десять тисяч графічних творів, переважно пам'яткоznавчого й етнографічного характеру, дослідник української народної орнаментики.

Батько походив із родини уманського священика, був дійсним статським радником.

Малював Ю. Павлович із дитинства. Вступив на юридичний факультет Київського університету св. Володимира, де слухав лекції В. Б. Антоновича й захоплювався етнографією. Водночас навчався в Рисувальній школі Миколи Мурашка.

Після здобуття освіти 1896 року Ю. Павлович вирушає до Петербурга, де упродовж 22 років працює банківським бухгалтером, одночасно вивчає українську народну творчість, знайомиться з М. Біляшівським, М. Сумцовим, Д. Яворницьким, Ф. Вовком, О. Сластіоном. Готує розвідки з етнографії, зачітує доповіді в наукових товариствах Києва, Харкова, Петербурга, бере участь у художніх виставках, ілюструє та впорядковує книги. Створює та випускає велику серію кольорових листівок "Старовинна українська вишивка" (1907).

Ю. Павлович багато подорожує на Кавказі, в Італії, Єгипті, досконало опанує французьку й італійську мови, звідсіль привозить сотні малюнків. 1918 р. повертається до рідного міста, малює акварелі з минулого Києва, про його будні та героїчні події, не залишаючи роботи над художнім образом Києва до кінця життя. Цей літопис включає такі теми: "Історія Києва з первісних часів", "Життя у Києві наприкінці XIX та в 1-й половині XX століття", "Київ. 1921–1922" (кілька десятків мініатюрних ліричних красвидів), "Київ. 1943–1945", який особливо цінний для письменників, режисерів, істориків. У акварелях початку його творчості помітний вплив І. С. Їжакевича, згодом митець використовує прийоми "міріскусників" Мстислава Добужинського й Івана Білібіна.

У березні 1928 р. Ю. Павловича обирають до Ради Всеукраїнського етнографічного товариства й запрошуєть на роботу в Коростенський краєзнавчий музей для дослідження Полісся. У 1929–1934 рр. художник працює науковим співробітником Кабінету антропології та етнології імені Ф. Вовка, де розробляє теми: "Північна та середня Україна в типах народного вбрання", "Зміни національного одягу", "Старі й нові килими". У 1930-х роках він на посаді художника в Інституті історії матеріальної культури Академії наук України; перебував в експедиціях, ілюструє багато книжок.

Протягом 1920–30-х рр. викладає малюнок у Київській художній індустріальній профшколі та середній школі імені Т. Г. Шевченка, на основі якої згодом створено Республіканську художню школу. В нього навчалися майбутні лауреат Державної премії УРСР, доктор архітектури, професор Юрій Ассес; лауреат Державної премії СРСР, доктор технічних наук, професор, Володимир Лещенко, народний художник України, лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка Данило Нарбут, доктор технічних наук Віктор Підгусецький, архітектор Ірина Руліна.

У 1930-і роки художник скопіював усі давні фрески та мозаїки Михайлівського Золотоверхого собору перед його знищеннем і створив альбом інтер'єру Успенського собору Кисво-Печерської лаври.

Коло творчих зацікавлень Ю. Павловича з часом розширилося: він оформляє театральні вистави, стає співробітником Київської кіностудії. Надалі віддається книжковій графіці, працює у видавництві "Рух". 1935 р. художник замалював внутрішній вигляд помешкань Марії Заньковецької та Марка Кропивницького. Ці матеріали допомогли в наш час відбудувати музеї корифеїв українського театру.

У травні 1936 р. з нагоди 40-річчя творчої діяльності художника в Кисві була влаштована виставка його робіт.

Під час війни Ю. Павлович, уже старою людиною, залишився в окупованому фашистами Кисві. Мистецтвознавець Олена Ненашева цитує документи з Державного архіву Київської області про його призначення 15 квітня 1942 р. на штатну посаду керівника художньої студії Музею-архіву переходової доби та про переведення через два тижні, 29 квітня, «згідно прохання Павловича Ю. Ю.» на позаштатну посаду наукового консультанта-художника. Збереглась угода від 20 травня 1942 р. про передання Юрієм Юрісвичем для експозиції на виставку шести десятків творів. Наприкінці цього документа рукою Павловича додісано 21 січня 1943 р., що в Музеї-архіві залишається одна картка з ілюстрацією до історії Кисва та дев'ять ілюстрацій до Михайлівського монастиря, що він доручас отримати П. П. Курінному. З визволенням від німецьких загарбників він став завідувати відділом історії Кисва в Державному історичному музеї. З квітня 1944 по серпень 1947 р. Ю. Павлович обіймав посаду наукового працівника в ІМФЕ АН України.

Прижиттєві портрети Ю. Павловича виконали художники: у 1920-х роках — М. І. Жук, а 1946 р. — Г. П. Світлицький.

Ю. Павлович похований на Лук'янівському кладовищі.

Самозречено захоплений етнографією, Ю. Павлович присвятив їй понад півстоліття свого життя; його багатою творча спадчина й досі повністю не опублікована. Кількість здійснених ним замальовок перевищує 10 тисяч. Вони зберігаються в історичному й театральному музеях Києва, в ІМФЕ, Національному історико-етнографічному заповіднику "Переяслав" (Київська обл.), Російському етнографічному музеї Санкт-Петербурга.

До війни їх мав музей Слобідської України в Харкові; трапляються ці перлини у збірках Києва, Харкова, Львова, Одеси, Праги, Нью-Йорка й інших міст.

Окремі видання: Українські взори XVIII-го віку Вип. I-й. / Ред. Г. Павловича; вид. П. Семенцова. — СПб, 1909. — VIII табл.; • Українські узоры XVIII века. Вып. II-й. — К.: Лито-типография "С. В. Кульженко", 1912. — VIII табл.

Стаття: До питання про еволюцію українського народного орнаменту // Матеріали до етнології й антропології. Т. XXI–XXII. — Ч. 1. — Львів, 1929. — С. 111–116; Ч. 2. — С. 46–48.

Література: Симоненко І., Пиваківська С. Видатний етнограф-дослідник // Київська правда. — 1945. — № 132 (6360), 8 липн. — С. 2; • Волошин І. Джерела народного театру на Україні. — К., 1960. — С. 97–98, 100–102, 105–108, 117–118, 120, 122–123, 125–126; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 3. — К., 1968. — С. 408; • Січинський В. Сучасна українська книжна графіка // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). — 1966. — № 4. — С. 15–17, іл.; • Горишков Б. Київ в акварелях Ю. Ю. Павловича // ОМ. — 1982. — № 3. — С. 27–28; • Українцы XIX–XX вв.: Каталог-указатель этнографических коллекций. — Л., 1983. — С. 18; • Горишков Б. Митець, вчений, дослідник // Київ. — 1985. — № 2. — С. 166–169; • Борисенко В. К. Етнографічна спадчина Ю. Ю. Павловича // НТЕ. — 1988. — № 5. — С. 65–69; • Скрипник Г (1989). — С. 112, 117–120, 122–124, 176–177; • Митці України (1992). — С. 440; • Борисенко В. Етнографічна експедиція на Полісся 1934 року // Родовід. — 1992. — Ч. 3. — С. 30–36; Ч. 4. — С. 26–31; • Мистецтво України (1997). — С. 457; • Гуржій О., Паражіна М. (2004). — С. 83–85, 244; • Селівачов М. (2005). — С. 19, 54; • Ненашева О. Історик архітектури Іполит Моргилевський і Музей-архів пе-реходової доби часі фашистської окупації Києва. За матеріалами ДАКО // Су-часні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. Випуск 3. Частина 2 / Наук. редактори В. Тимофієнко, А. Пучков. — К., 2006. — С. 104, 108, 111, 114–115; • Художники України (2006). — С. 321.

Пещанський Володимир Павлович

[28. X (10. XI). 1873, село Добре, тепер Миколаївської обл. — 26. VIII. 1926, Львів] — кадровий офіцер, інженер-архітектор, реставратор архітектури, живопису та декоративно-мистецтва, колекціонер, дослідник ікон і килимарства, громадський діяч.

По закінченні Орловського кадетського корпусу вступив до Петербурзького Костянтинівського артилерійського училища, звідки вийшов підпоручником і потрапив до 42-ї артилерійської бригади в Ніжині. Продовжив освіту в Миколаївській інженерній академії; після чого став студентом Інституту цивільних інженерів (Санкт-Петербург). Звідти 1909 р. його призначили до Київського кріпосного інженерного управління, де пробув до 1917 р. Ще в Петербурзі захопився мистецькими пам'ятками Петровської доби, згодом колекціонував іконопис і українські старожитності.

1913 р. В. Пещанський, разом із архітектором П. Покришкіним (1870–1920), реставрував у Києві Микільський військовий собор (не зберігся) та церкву Спаса на Берестові; працював під час археологічних розкопок на подвір'ї Видубицького Михайлівського монастиря (1916). В. Пещанський у власних архітектурних творах використовував форми неокласицизму й неоампіру. Він автор здійснених проектів Михайлівської церкви в селі Березівці Полтавської губернії, прибуткових будинків у Києві: на вул. Михайлівська, 18, Еспланадна, 3, Микільська, 16, Святославська, 14, а також Льотної школи прaporщиків (1916, нині Центральний будинок офіцерів збройних Сил України, вул. Грушевського, 32) та інших. 1914 року виконав скульптурне опорядження Азовсько-Донського банку в Харкові на Миколаївській площі, 18. У Львові він спроектував будинки на вул. Вітовського, 18 і 20.

Через I світову війну житлове будівництво помітно згорнулося, й В. Пещанського залучили до праці в київській Комісії з охорони пам'яток старовини й мистецтва та до Археологічної комісії в Петербурзі. Тоді він багато подорожував Київською та Полтавською губерніями, наглядаючи за станом мистецьких

пам'яток давнини, цікавився гаптами XVII–XVIII століть і народними тканинами. Він не тільки поповнював свою збірку старими килимами, а й оновлював їх, неодноразово повертаючи їм життя.

Свої унікальні знання з українського мистецтва В. Пещанський здобував у спілкуванні з майстрами, ремісниками, ченцями-іконописцями. Він завжди придивлявся до технологічних тонкощів, занотовував, а потім досліджував і розшифровував їх як хімік.

З падінням самодержавства В. Пещанський поринув у київські громадсько-політичні справи, був присутній 8 квітня 1917 р. від українського військового клубу імені Павла Полуботка на зборах Центральної Ради. Невдовзі полковник В. Пещанський прибув до Херсона для облаштування аеродрому. Під вибухами бомб, серед загального безладу й голоду він не полішив збирацької та реставраційної діяльності, досліджував мистецьку давнину. В. Пещанський працював у Херсонському історико-археологічному музеї, де існувала Секція охорони старожитностей.

1919 р. В. Пещанському запропонували посаду професора факультету архітектури й будівництва в Херсонському політехнічному інституті, незабаром його обрали ректором. Та коли південні України, зокрема й Херсон, охопила хвиля нечуваного голоду, В. Пещанський відгукнувся на запрошення митрополита Андрея Шептицького переїхати до Львова на посаду реставратора в Національному музеї. Туди він вирушив восени 1922 р. з дивом засіллю в нього збіркою старовини, зокрема з її найкоштовнішою частиною — колекцією наддніпрянських килимів і гаптів.

26 вересня 1922 р. В. Пещанський влаштував у залах Національного музею виставку своїх речей. На ній були показані: 42 ікони XV–XVIII ст., 16 рукописних книг і стародруків XV — початку XVIII ст., 21 килим початку XVII — кінця XVIII ст., 13 зразків "матерії" початку XVI — кінця XVIII ст., "ріжні предмети" (Х — середина XVIII ст.), кілька малюнків В. Пещанського, М. Врубеля, В. Кричевського, О. Шовкуненка; а також десятки фото, відзнятих В. Пещанським, зокрема — 15 знімків під час реставрації Микільського військового собору в Києві. Музей придбав його збірку за порівняно незначну суму. Цю подію І. Свенцицький назвав "великокняжим даром" для Львова, скарбом, від якого віс "животворним леготом степів Придніпров'я".

Виставка викликала велике зацікавлення та низку схвальних відгуків у пресі. В. Пещанський негайно взявся за наукове опрацювання колекції килимів. 1925 р. він опублікував монографію "Давні килими України". В цій праці розглядаються українські килими XVII–XVIII століть як свідчення самобутності й високої естетичної культури українського народу, наводиться кілька цікавих старовинних рецептів приготування природних барвників для вовни, які застосовувались у килимарській практиці наддніпрянських і галицьких майстрів. Книга, видана накладом 300 примірників, вважається нині бібліографічною рідкістю.

У Львові В. Пещанський почав реставраційні роботи в Національному музеї. Він уже був невиліковно хворий, але працював. Останні чотири роки життя були особливо плідні. За цей час він залишив яскравий слід у культурному житті Галичини; став одним із тих, хто, разом із І. Свенцицьким, поживив діяльність Львівського музею. В. Пещанський кваліфіковано реставрував музеїну збірку старого галицького іконопису XIV–XVIII століть. Зокрема, він розчистив і зберіг ікони відомого майстра Йова Кондзелевича, внаслідок чого з'явилася книжка "Скит Манявський і Богородчанський іконостас" (Львів, 1926, у співавторстві з І. Свенцицьким та М. Драганом).

1924–1925 рр. Володимир Павлович, за дорученням митрополита Шептицького, у відкритій ним іконописній студії викладав техніку й відновлення іконопису. Він сприяв закладанню основ наукової реставрації у Львівському Національному музеї. Його учнями стали відомі згодом митці й дослідники: Ярослава Музика, Володимир Іванюх, Михайло Драган.

У 1923–1926 рр. В. Пещанський викладав історію архітектури, техніку й технологію мальарства в Мистецькій школі Олекси Новаківського.

Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

1996 р. у Художньо-меморіальному музеї Олекси Новаківського (Львів) було відкрито виставку до 70-річчя від дня смерті В. Пещанського, що вшанувала пам'ять видатного вченого, інженера-архітектора, реставратора, дослідника декоративно-прикладного мистецтва, педагога. На стінах висіли ікони Богородчанського іконостасу зі скиту Манявського, в які він удихнув життя; були показані предмети з його колекції: рукописні книги, килими XIV — XVIII століть, тканини. У вітринах містилися його друковані праці, інженерні креслення, фотографії тощо.

Окремі видання: Збірка В. П. Пещанського [Каталог]: Вересень 1922. — Львів, 1922. — 8 с.; • Давні килими України (з 20 рисунками і 9 знімками). — Львів, 1925. — 13 с.; • Скит Манявський і Богородчанський іконостас: Збірки Національного музею у Львові. — Жовква, 1926. — 28 с. [Співавт.: Драган М., Свенцицький І.]

Статті: Техніка мальовидл Вірменського собору у Львові: Лист до редакції проф. П. Холодного й інж.-архіт. В. Пещанського // Стара Україна (Львів). — 1925. — Ч. 8–10. — С. 10; • Дещо про українські і великоруські ікони // Богослов'я. — 1925. — Ч. 4. — С. 320–326; 1926. — Ч. 3. — С. 267–282; *Окр. відбиток:* Львів, 1926. — 24 с.; • Генеза пасхальної великомінної крашанки і писанки // Наша Хата. — 1926; • Темперова техніка старинної іконописі // Записки чина Св. Василія Великого. — 1930.

Література: Календарь, адресная и справочная книга г. Киева на 1910 год. — К., 1910. — С. 724; 1914. — С. 188, 386; • В память трехсотлетия царствования доменного Романовых. — Пг, 1914. — [Без зазн. стор.]; • Адресная и справочная книга "Весь Киев" на 1915 г. — К., 1915. — С. 468, 738; • Нова Рада. — 1917. — Ч. 4. — 30 берез. — С. 3; • Свенцицький І. Воло-

- димир Пещанський // Новий час (Львів). — 1922. — Ч. 62. — 5 листоп.; • *Федюк М. Збірка Пещанського в Національному музеї // Діло. — 1922. — Ч. 14; • Є. Г [Січинський В.] Виставка збірок Пещанського у Львові // Нова Україна (Прага). — 1922. — Ч. 13–15, 15 листоп. — С. 101–102; • Свенцицький І. Володимир Пещанський // Нова зоря (Львів). — 1926. — Ч. 34; • Всеукраїнська мистецька хроніка // Українське мистецтво (Львів). — 1926. — Ч. 1; • Свенцицький І. В. Пещанський // Світ (Львів). — 1926. — Ч. 17–18; • Некрологія. Заслужені для української науки й українознавства діячі, що померли в рр. 1926–1927 // Україна. — 1927. — Кн. 3. — С. 211; • Січинський В. [Рец]: Драган М., Пещанський В., Свенцицький І. Скит Манявський і Богородчанський іконостас... // Україна. — 1926. — № 1/2. — С. 100–101; • Щепотьєва М. Література про українські килими за часів революції // Записки всеукраїнського археологічного комітету Т. 1. — К., 1930. — С. 307–312; • Андрієнко-Нечитайлло М. Мої спогади про В. Пещанського // Мистецтво (Львів). — 1932. — Ч. 2/3. — С. 56–58; • Гіляров С. Архітектура Києва передвосинної доби // Соціалістичний Київ. — 1936. — Ч. 4. — С. 40; • Українці: історико-етнографічна монографія. Т. 1. — К., 1959. — С. 741; • УРЕ. Т. 11. — К., 1963. — С. 132–133; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 333; • Павловський В. (1974). — С. 36, 37; • Скрипник Г. (1989). — С. 84; • Митці України (1992). — С. 456–457; • ЕУ: Словникова частина. Т. 3. — Львів, 1994. — С. 2044; • Павличко Я. Володимир Пещанський (1873–1926) // Митці Львівщини: Календар ювілейних і пам'ятних дат на 1996 рік. — Львів, 1996. — С. 51; • Українська Центральна Рада, документи і матеріали у двох томах. Т. 1. — К., 1996. — С. 20, 65; Т. 2. — К., 1997. — С. 394; • Мистецтво України (1997). — С. 472; • Овсійчук В. А. Олекса Новаківський. — Львів. 1998. — С. 204; • Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII — початку ХХ століття: Біограф. довідник. — К., 1999. — С. 301; • Ханко В. Словник мистців Полтавщини. — Полтава, 2002. — С. 150; • Шмагало Р. (2002). — С. 77; • Малаков Д. В. Архітектор, мистецтвознавець Володимир Пещанський // Могилянські читання — 2002. — К., 2003. — С. 298–303; Передрук: Столиця (Київ). — 2005. — №48 (603), 2–8 груд. — С. 28; • Богомолов С. И. Российский книжный знак: 1700–1918. — М., 2004. — С. 645; • Бібліотеки князів: Словник власників / Автор упорядник А. П. Кончаковський. — К., 2005. — С. 76; • Черніши Наталя. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939): Навч. посіб. — К., 2006. — С. 196; • Художники України: Енциклопедичний довідник. — К., 2006. — С. 438–439; • Волошин Л. Володимир Пещанський — дослідник і знавець старовинних ткацьких технологій // Львів, Художньо-меморіальний музей Олекси Новаківського. — С. 26–39 [рукопис. 2001].

* Видання, без зазначення, сторінок упорядникові не вдалося переглянути *de visu*

**Кордуба
Мирон
Михайлович**

(2. III. 1876, с. Острів, тепер Тернопільського району, Тернопільської обл. — 2. V. 1947, Львів) — історик, бібліограф, публіцист, редактор, дипломат, ретельний дослідник писанок Галицької Волині, громадський діяч.

Син священика. Навчався в Тернопільській і Львівській гімназіях. У 1893—1895 рр. здобув освіту на філософському факультеті Львівського університету. 17 жовтня 1894 р. познайомився з Михайлом Грушевським, який тоді очолював новостворену кафедру історії України, став учнем і послідовником видатного вченого.

Належав до студентського товариства "Січ", президентом якого був із листопада 1897 р. до червня 1898 р. У ті ж роки М. Кордуба студіює курс політичної історії Австро-Угорщини у Віденському університеті, захищає там дисертацію на тему "Історія і відносини в Галицькому князівстві до XIII століття" й отримує вчене звання — доктор філософії.

До жовтня 1900 р. працює в університетській бібліотеці та у Віденському архіві, протягом трьох років друкуючи в "Записках НТШ" перші праці з бібліографії: огляди західноєвропейської літератури з історії та мистецтва.

Наприкінці 1900 року залишає Відень, оселяється в Чернівцях; там викладає історію й географію у 2-й гімназії до 1918 року; приятелює з Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською й іншими представниками буковинської інтелігенції, засновує у місті першу публічну бібліотеку з україністики.

У липні 1903 р. М. Кордубу обрали дійсним членом Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, яке очолював тоді М. Грушевський. В 1907—1908 рр. він дістас відрядження від НТШ для роботи в архівах Відня, Бухареста, Варшави, Москви, щоб вивчати друковані джерела й архівні документи з історії України. Знання європейських мов дозволило історикові успішно робити архівні відкриття, які згодом лягли в основу багатьох наукових праць, присвячених Хмельниччині.

З початком Першої світової війни М. Кордуба служить офіцером австрійського війська в Зальцведелі в таборі інтернованих українців, що перебували в російській армії та співпрацювали у "Віснику Союзу визволення України". Свою громадсько-політичну діяльність він уміло поєднує з науковою. Виходять друком його праці: "Північно-Західна Україна" (Віденський, 1917) і "Територія та населення України" (Віденський, 1918); остання була перекладена німецькою та французькою мовами.

В 1918–1919 рр. М. Кордуба — член Буковинської делегації Крайового комітету Західноукраїнських національних зборів, радник посольства Західноукраїнської Республіки у Відні, редактор офіційного урядового органу ЗУНР "Республіка". У 1920 р. вченому надано звання професора Кам'янець-Подільського університету. В 1920–1929 роках викладає у Львівській академічній гімназії. Він — один із засновників Українського таємного університету, де в 1922–1925 рр. керував філософським факультетом. У 1925–1940 рр. — професор східноєвропейської історії та історії України у Варшавському університеті. Як заступник голови історичної секції з вивчення українсько-польських взаємин співпрацює в Українському науковому інституті. Він належить до багатьох європейських наукових інституцій, зокрема: Інституту громадознавства та Історико-філологічного товариства у Празі, Польського товариства шанувальників історії, Варшавського інституту дослідження національних справ, Угорського товариства імені Ш. Петефі тощо.

Під час Другої світової війни вчений повернувся до Львова. Якийсь час працював у бібліотеці НТШ, потім учителював у гімназії. Із серпня 1944 р. виконував обов'язки професора історії України у Львівському університеті, а з 1945 р. — там же завідував кафедрою південних і західних слов'ян.

Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Мирон Кордуба — один із найвидатніших українських істориків. Він — автор майже 500 праць і статей з історії, географії, топоніміки тощо. Поважне місце в його творчій спадщині посідають краснавчі дослідження з історії Буковини, Холмщини, Підляшшя. Його твори досі розпорощені в 93-х різних періодичних виданнях України, Берліна, Варшави, Відня, Парижа, Праги.

Особистий архів М. Кордуби зберігається у фондах рукописного відділу Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України; 89 його листів до М. Грушевського відкладались у фонді останнього в Центральному державному історичному архіві України в Києві та 106 листів учителя до учня — в домашньому архіві внучки М. Кордуби — Адріані Огорчак (Львів).

Окремі видання: Ілюстрована історія Буковини. — Чернівці, 1906. — 87 с.; • Північно-Західна Україна. — Відень, 1917. — 89 с.; • Історія Холмщини і Підляшшя. — Краків, 1941. — 127 с.

Статті: Перша держава слов'янська // Записки НТШ. Т. 13 (Львів). — 1896. — С. 1–20; • Огляд західноєвропейської літератури по культурній і по-

літичній історії, історії літератури та мистецтва в 1897 р. // Записки НТШ. Т. 22. — 1898. — С. 1–42; • Огляд... в 1898 р. // Записки НТШ. Т. 28. — 1899. — С. 1–36; Т. 29. — С. 1–31; • Орнамент писанок Галицької Волині: (реферат поданий в скороч.) [Повідомлення] // Записки НТШ. Т. 31/32. — 1899. — С. 2; • Писанки на галицькій Волині // Матеріали до українсько-руської етнології. Т. 1. (Львів). — 1899. — С. 169–210; [13] табл.

Бібліографія: Список використаних джерел // Федорів І. О. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX — перша половина ХХ ст.). — Тернопіль, 2001. — С. 113–115.

Література: Малинка А. [Рец: Кордуба М. "Писанки на галицькій Волині"] // Києвская старина, 1899. — Т. 7. — С. 17–20; • Малинка А. Н. Писанки и крашанки (с приложением таблиц) // Этнографическое обозрение. Т. XL. — 1899. — № 1–2. — С. 405–408; • ЕУ: Словникова частина. Т. 3. — Париж: Нью-Йорк, 1959. — С. 1131–1132; • Українці: історико-етнографічна монографія. Т. 1. — К., 1959. — С. 764; • УРЕ. Т. 7. — К., 1962. — С. 221; • УРЕС: В 3 т: Т. 2. — К., 1967. — С. 133; • Ювілейна книга Української академічної гімназії у Львові: На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878–1978. — Філадельфія-Мюнхен, 1978. — С. 68, 134, 161, 209, 210, 227, 231, 341; • УРЕ: В 12-ти т.: Т. 5 — К., 1981. — С. 299; • УСЭС в 3-х т.: Т. 2. — К., 1988. — С. 133; • Погребеник Ф. П. Кордуба М. М. // Літературна Енциклопедія: В 3-х т. Т. 2. — К., 1990. — С. 564; • Пріцак О. Мирон Кордуба і його життя // Дзвін (Львів). — 1990. — № 7. — С. 144–146; • Пріцак О. Мирон Кордуба — історик, публіцист // Основа. — 1992. — 15 лют.; • Нарис історії "Просвіти" Ч. 1. — Львів; Krakів; Париж, 1993. — С. 142; • Серкіз Я. Плугатар національної історії // За Вільну Україну — 1994. — 10 лют.; • ЕУ: Словникова частина: В 10 т.: Т. 3. — Львів, 1994. — С. 1131; • Серкіз Я. Науково-педагогічні засади Грушевського (за листами до М. Кордуби) // М. Грушевський і Західна Україна. — Львів, 1995. — С. 74–75; • Мирон Кордуба, проф. Українського Вільного університету: інв. № 757 // Український музей у Празі (1659) 1925–1948: Опис фонду / Упор. Раїса Махаткова. — К., Прага. 1996. — С. 97; • Пріцак Омелян. Мирон Кордуба: історик, публіцист // Тернопілля-96. — Тернопіль, 1996. — С. 107–109; • Український календар. 1996, Українське культурне товариство в Польщі. — Варшава, 1996. — С. 155–156; • Зілинський Б. Спогади про дідуся // Польське слово. — 1996. — 24 лют.; • Вергелес Т. Повернення Мирона Кордуби // Молода Галичина. — 1996. — 5 берез.; • Ярема С. Мирон Кордуба // Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі: До 100-річчя заснування 1898–1998. — Тернопіль; Львів, 1998. — С. 662–663; • Халаїм С. Автору "Ілюстрованої історії Буковини" — Мирону Кордубі — 125, його книжці — 95 // Буковинське віче. — 2000. — № 17 (1131), 3 берез.; • Федорів І. О. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX — перша половина ХХ ст.): До 125-річчя від дня народження. — Тернопіль, 2001. — 127 с.; • Качкан В. Воскресіння

Мирона Кордуби // Історичний календар. — К., 2001. — С. 165–167; • Черниш Наталія. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939): Навч. посіб. — К., 2006. — С. 184, 190, 192; • "Добро держави нехай буде найвищим законом перед очима кожного" (Мирон Кордуба) // Шендеровський Василь. Нехай не гасне світ науки. Книга друга / За ред. Емми Бабчук. — К., 2006. — С. 124–129.

Щербаківський Вадим Михайлович

(псевд.: Капирь В.; Копирь В.; Швачка В.; Щербанівець В. та ін., 17. III. 1876, с. Шпичинці, тепер Житомирської обл. — 18. XII. 1957, Лондон) — археолог, етнограф і музейник, видатний дослідник давнього мистецтва, зокрема орнаментики й архітектури.

Син священика. Його батько мав наукові праці з краснавства. Рідний брат Данило Щербаківський так само став відомим мистецтвознавцем, археологом, етнографом.

Середню освіту В. Щербаківський здобув у Київській та Ніжинській гімназіях. 1895 р. вступив на математичний факультет Петербурзького університету, згодом перейшов до Московського університету. Навчання урвалося його арештом 24 листопада 1898 р. й висланням під особливий нагляд поліції до батьківського села. З 1901 р. Щербаківський відновив заняття в Київському університеті св. Володимира, де слухав курси історії мистецтв у Григорія Павлуцького, історії літератури й мови у Володимира Перетца, відвідував лекції з історії — у Володимира Антоновича та з археології — у Вікентія Хвойки.

Ще студентом, під впливом В. Антоновича і В. Хвойки, працює на археологічних розкопках на Київщині, згодом під керівництвом Г. Павлуцького досліджує дерев'яну храмову архітектуру Мандрус селами Харківщини, Київщини, Поділля, фотографує старі хати й церкви, дзвіниці та вітряки, іконостаси, ілюстровані церковні рукописи, зразки снікарства, різьблення, килимарства. Церковне мистецтво й археологія захопило вченого на все життя.

У тісній співпраці брати Щербаківські стали віддинами помічниками Миколи Біляшівського та Григорія Павлуцького під час становлення Київського музею старожитностей і мистецтв у Києві. Саме В. Щербаківському належала ідея поповнення етнографічних збірок унікальними зразками стародавньої церковної вишивки, килимарства, кераміки — з експонатів "Виставки прикладного мистецтва й кустарних виробів" 1906 р.

Після чергового арешту 1907 року за українську політичну діяльність В. Щербаківського заслали до Вологодської губернії, але завдяки клопотанням друзів кару замінили на вигнання за кордон. З 24 грудня 1907 р. до кінця 1910 р., В. Щербаківський мешкав у Львові. Митрополит Андрей Шептицький запросив його до роботи в Церковному музеї. В. Щербаківський розшукував чимало мистецьких речей: найціннішими з них були Євангеліс XVI ст. із села Вовків та плащаниця XV ст. із села Жиравка біля Львова. Подорожуючи Галичиною, Закарпаттям і Буковиною, він обстежував і фотографував старовинні дерев'яні церкви й інші зразки народного будівництва, типи селян. Його наукова праця з'явилася 1910 р. — "Архітектура у різних народів і на Україні". Наслідком діяльності в музеї стала наступна робота — альбом "Українське мистецтво. I. Дерев'яне будівництво і різьба на дереві". За словами вченого, це була "праця у радості і радість у праці".

Після виїзду зі Львова 1910 р., В. Щербаківський й далі вміщував свої роботи у виданнях Наукового товариства ім. Шевченка. У Києві захоплено трудиться над збагаченням Київського музею; в українській газеті "Рада" подає літературні та мистецтвознавчі статті, присвячені пам'яті Т. Шевченка, В. Антоновича, й огляди художніх виставок і археологічних розкопок.

Наприкінці 1912 р., за рекомендацією Д. Яворницького, В. Щербаківського заразували на службу до музею Полтавського земства. Там він досліджує археологію й етнографію краю, створює експозиції, описує старожитності Лівобережної України, скіфські пам'ятки, палеолітичні стоянки в Гінцях біля Лубен.

Лютневу революцію 1917 р. В. Щербаківський зустрів із задоволенням. 1918 р. його стараннями виникло Українське Наукове Товариство дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині; влітку цього ж року Щербаківського призначили комісаром з охорони пам'яток губернії.

1920 р. ним підготовлено до видання перший випуск "Записок Наукового Товариства", "Провідник" по музею й відкрито, разом із М. Рудинським, картинну галерею, архів і бібліотеку. Але несприятливі умови та хвороба змусили вченого в березні 1922 р. емігрувати до Праги. Там він очолив кафедру праісторії й археології на філософському факультеті Українського Вільного університету й почав друкувати свої праці. Крім археології, дослідник не полишає етнографічних і мистецтвознавчих досліджень. Він читав курси "Українське весілля у світлі етнології", видав ґрутовні праці "Мальована неолітична кераміка на Полтавщині" (1923), "Основні елементи орнаментації українських

писанок та їхнє походження" (1925). Ці видання мали виняткове наукове значення: по-новому розглядали історію й еволюцію української орнаментики.

В. Щербаківський, як відомий археолог і етнограф, був залучений до Карлового університету перебував із курсами лекцій в інших країнах, публікував багато своїх праць у Берліні, Познані, Парижі, брав участь у численних міжнародних з'їздах, конгресах, конференціях.

Враховуючи доробок ученої на терені етнографії й історії слов'янських народів, його було нагороджено сербським орденом св. Сави; Міжнародний Антропологічний інститут у Франції обрав професора Щербаківського своїм дійсним членом, а Українське історико-філологічне товариство у Празі визнало своїм почесним діячем.

Під час німецької окупації Чехії та Моравії (1939–1945) усі освітянські й мистецькі українські заклади не припиняли роботи. В останні роки фашистського панування В. Щербаківський працював "старшим деканом" філософського факультету УВУ, а влітку 1945 р. він, разом з іншими професорами, виїхав до Мюнхена, де за його участю було відновлено діяльність Українського Вільного університету.

Із закінченням викладацької діяльності вчений переїздить 1951 року до Великобританії, продовжує там свої етнографічні дослідження. Старого самотнього професора утримував Союз українців; він мешкав у санаторії. Похованій у Лондоні на кладовищі Gunnersbury.

Майже півстоліття ім'я визначного вченого не згадувалося на батьківщині, але обійти творчі здобутки В. Щербаківського було надзвичайно важко. З 1980-х рр. покликання на публікації вченого з'являються в науковій літературі, а з кінця 1980-х рр. праці В. Щербаківського починають видавати та перевидавати в Україні.

Матеріали наукової спадщини В. Щербаківського відкладись у Празькому фонду "Український музей" й охоплюють період із кінця XIX ст. до 1944 р. включно. Документи з його наукового, громадського й особистого життя (150 листів до брата Данила за 1896–1927 рр.) зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України (Київ).

Окремі видання: Архітектура у різних народів і на Україні. — Львів — К., 1910. — 254 с.; • Українське мистецтво. I. Деревляне будівництво і різьба на дереві / Улаштував В. Щербаківський. — Львів; Київ, 1913. — ХХ с., 127 світл., 2 кол. репр. [Титул роботи В. Кричевського]; • Провідник по Археологічному відділу Полтавського Народного музею з коротким описом передісторичного життя на Полтавщині. — Полтава, 1919. — 25 с.; • Основні елементи орнаментації українських писанок та їхнє походження: Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Т. 1. — Прага, 1925. — 34 с.: іл.; • Трипільська культура. — Прага, 1941. — 79 с.: іл.; • Формація української нації. — Прага, 1941. — 91 с.; • Орнаментація української хати. — Рим, 1980. — 46 с.: 68 репр., світлин і креслеників; • Українське мистецтво: Вибрані

неопубліковані праці / Упоряд. і вст. ст. В. Ульяновського. — К., 1995. — 288 с.; • Щербаківський В. Мемуари. Передмова В. Ульяновского / Спецвипуск "Пам'яток України". — 2007. — № 4. — С. 1—292.

Вибрані статті: Деревляні церкви на Україні і їх типи // ЗНТШ. Т 74. — Львів, 1906. — Кн. 6. — С. 10—32, 26 світл. І кресл.; *Окр. відбиток*: 1906. — 23 с.; • Старое искусство в Галиции // Искусство, живопись, графика, художественная печать (Киев). — 1911. — № 10. — С. 414—424; 56 світл.; • Мальованна неолітична кераміка на Полтавщині: З додатком щоденника розкопок // Науковий збірник Українського університету у Празі. Т. I. — Прага, 1913. — С. 1—27; іл.; • Церкви на Бойківщині // ЗНТШ. Т. 101. — Львів, 1913. — С. 5—12; світл.; • Savizky P [Савицький П.]. Die Stepenkulturen im Gebiete der jetziger Ukraine [Рецензія] // Літ.-Наук. Вісник (Львів). — 1930. — Т. 101. — С. 183—188.

Бібліографія: Курінний П. Заслужений професор і ректор Українського Вільного Університету Вадим Щербаківський (З нагоди 70 років життя). — Женева, 1947. — II, 10 с.: порт.; *Передрук*: Полтава, 1995. — С. 12—17; • Супруненко О. Вадим Щербаківський: сторінки біографії: Література // Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської вченої архівної комісії. 1903—1993. — Полтава, 1993. — С. 96—100; • Ульяновський В. Бібліографія основних праць Вадими Щербаківського // Щербаківський В. М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. — К., 1995. — С. 274—278; • Супруненко О., Хапко В. До бібліографії праць В. Щербаківського: [реєстр основних праць, виявлених на 1994 р.] // Полтавський археологічний збірник: Пам'яті В. М. Щербаківського. — Полтава, 1995. — Ч. 4. — С. 191—203.

Література: Бирюков В.І. Щербаковский В. М. и его лекции по археологии на курсах украиноведения в городе Хороле, Полтавской губ. (июль, 1917 г.). — Хорол, 1917. — 52 с.; *Передрук*: Полтавський археологічний збірник. Ч. 4. — Полтава, 1995. — С. 14—36; • Мишиківська Т. [Рец.]: Щербаківський В. Основні елементи орнаментації українських писанок і їхнє походження. — Прага, 1925 // Записки всеукраїнського археологічного комітету. Т. I. — К., 1930. — С. 334—336; • Курінний П. Вадим Щербаківський (З нагоди 70-ріків життя). — Женева, 1947. — 10 с.; *Передruk*: Полтава, 1995. — 24 с.; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 649, 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 3. — К., 1968. — С. 386, 397; Т. 4. — Ки. 2. — К., 1970. — С. 340; • Дей О. І. Словник українських псевдонімів. — К., 1969. — С. 554; • Павловський В. Василь Кричевский (1974). — С. 24, 32, 33, 44, 67, 70, 72, 74, 77, 90, 113, 149, 152, 189, 172; • Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України (1989). — С. 42, 149; • Супруненко О. Б. Археологічні дослідження В. М. Щербаківського на Полтавщині // Тези доц. і повід. другої Полтавської наук. конф. з історії краснавства. — Полтава, 1991. — С. 66—67; • Супруненко О. Б. Вадим Щербаківський як дослідник археології Дніпровського Лівобережжя // История и археология Слободской Украины: Тезисы докладов и сообщений

Всеукраїнської конференції, посвященої 90-річчю ХІІ археологіческого съезда.

— Харків, 1992. — С. 198–199; • Франко О. Е. В. М. Щербаковський — исследователь Полтавщины // Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею. Вип. 2. — 1992. — С. 55–58; • Митці України (1992). — С. 664–665; • Ханко В. Повернення Вадима Щербаківського // ОМ. — 1993. — Ч. 3–4. — С. 46–47; • Супруненко О. Вадим Щербаківський: сторінки біографії // Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської вченої архівної комісії. 1903–1993. — 1993. — С. 86–100; • З епістолярної спадщини Вадима Щербаківського (Листи до Д. Щербаківського та Ф. Вовка 1915–1916 рр. / Публікація Кононенко Ж. О., Супруненко О. Б.) // Полтавський археологічний збірник. Ч. 2. — 1994. — С. 159, 160, 167–176: іл.; • Кононенко Ж. О., Супруненко О. Б. Листи Вадима Щербаківського до Федора Вовка // Полтавський археологічний збірник. Ч. 4. — 1995. — С. 167–177;

• Супруненко О. Б. З листування з Володимиром Вернадським // Там само. — С. 178–183; • Нестуля С. І. Документи про пам'ятко-охоронну діяльність В. М. Щербаківського // Там же. — С. 184–188; • Ульяновський В. Вадим Щербаківський. Життя, наукова діяльність, доля творчої спадщини // Щербаківський В. М. Українське мистецтво. Вибрані неопубліковані праці. — К., 1995. — С. 5–101; • Вадим Щербаківський, професор Українського вільного університету у Празі (інв № 897–925) // Український музей у Празі (1659) 1925–1948: Опис фонду / Упор. Раїса Махаткова. — К., Прага, 1996. — С. 110–112; • Труды русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918–1945 гг. (Библиография с биографическими данными об авторах). Т 1. — Ч. 2: I. Авторские работы (М–Я). — Прага, 1996. — С. 818–820; • Мовша Т. Г. Шарафутдинова І. М. Вадим Щербаківський (До 120-річчя від дня народження) // Археологія (Київ). — 1996. — № 3. — С. 132–133; • Ханко В. Пам'яті великого україніста Вадима Щербаківського // Народознавчі зошити (Львів). — 1996. — № 3. — С. 205–206; • Шкромида Д., Пекарська Л. Вадим Щербаківський // Кіївська старовина. — 1996. — № 4/5. — С. 101–106; • Епістолярна спадщина... (1997). — С. 626–627; 854; Мистецтво України (1997). — С. 666;

• Матеріали до біографії етнологів та народознавців України. — К.: Запоріжжя, 2001. — С. 160–161; • Франко О. Архів Вадима Щербаківського у Празі // 100 років колекцій державного музею Українського народного декоративного мистецтва. — К., 2002. — С. 42–52; • Атлантова Л. Родовід Щербаківських // Там само. — С. 53–54; • Бонь О. І. Академік Олекса Петрович Новицький (2004). — С. 199; • Ханко В. Мистецтвознавчий доробок Вадима Щербаківського у полтавський період // Полтавський краєзнавчий музей. Зб. наук. статей 2001–2003 рр. Маловідомі сторінки історії, музезнавства, охорона пам'яток. — Полтава, 2004. — С. 258–263; • Ходак І. Три випуски альбому "Українське мистецтво": візія братів Щербаківських // VI Міжнародний конгрес україністів. Донецьк, 28.06–1.07.2005 р.: Доповіді та новідомлення. Кн. 2: Музикознавство. Образотворче мистецтво. Театрознавство. Кінознавство. — Донецьк; Київ, 2005. — С. 312–321; • Художники України (2006). — С. 619.

**Антонович
Дмитро
Володимирович**

(псевд.: Войнаровський, Войнилич, Войнилович, Северин, Войнович, Галін, Тодор, Дядько, Дмитро, Муха, Подорожний, Шельменко та інш.; 15. XI. 1877, Київ — 12. X. 1945, Прага, Чехословаччина) — політичний і громадський діяч, історик образотворчого мистецтва й театру.

Син відомого історика, професора Київського університету святого Володимира — В. Б. Антоновича (1834—1908).

Початкову освіту здобув у дома, навчався у 4-ій київській гімназії, де належав до українського гуртка. 1895 р. став студентом Київського університету св. Володимира, слухав лекції Г. Павлуцького, вивчав італійське мистецтво у зв'язках з Україною. Захопившись у гімназійні часи театром, Д. Антонович припиняв університетські заняття, створює власну театральну трупу, з якою виступав в Чернігові та Харкові (1896—1897). 1897 р. відновив навчання в Харківському університеті, однак диплома не отримав через політичні переслідування за революційну діяльність.

У Харкові заснував тасмну організацію "Українська студентська громада" та видавництво "Гурт". З його почину в 1898 та 1899 рр. відбулися з'їзди українських студентів. 29 січня 1900 року зусиллями Д. Антоновича та його товаришів була створена політична Революційна українська партія (РУП).

Влітку 1900 року під час загальноросійського студентського з'їзду в Одесі був заарештований разом із усіма учасниками, перебував у в'язниці "Хресті". Після виходу на волю знову повернувся до громадсько-політичної діяльності. Заклав у Кисві 1901 р. осередок РУП і започаткував очолений ним журнал "Гасло"; 1903 року за редакцією Д. Антоновича виходять часописи "Селянин" і "Праця". Через утиスキ друку видання було перенесено за кордон, до Чернівців.

Восени 1903 р. Д. Антоновича знову скримали в Харкові. Звільнинившись, наприкінці 1904 р. довелося виїхати до Львова на відкриття другого партійного з'їзду — делегатом від Харківської Вільної Громади РУП. Із прибуттям в Україну

їну 1905 р. почав працювати в полтавській партійній організації РУП, згодом у Києві та Харкові.

У грудні 1905 р. Д. Антонович, як прихильник державної самостійності України, вийшов зі складу РУП. У цей час редактував журнал "Воля" (Харків), однак цензура невдовзі заборонила це видання. На початку 1906 р. Д. Антонович припинив революційну діяльність, вирушив за кордон, де студіював західно-європейське мистецтво.

Наприкінці 1911 р. він уже в Києві; з 1912 р. викладав історію стилів та костюмів у Драматичній школі Лисенка, очолював кафедру мистецтва при Київській мистецькій школі. У період I світової війни служив уповноваженим Всеросійського земського союзу.

1913 р. Д. Антонович, разом з іншими діячами, заснував у Києві соціал-демократичний журнал "Дзвін" і став його редактором. Після Лютневої революції 1917 р. він знову взявся за громадсько-політичну роботу, створив щоденни "Робітничу газету" та ввійшов до складу бюро ЦК Української соціал-демократичної робітничої партії.

У березні 1917 р. Д. Антонович став одним із творців Української Центральної Ради. Його затвердили генеральним секретарем морських справ. Після Четвертого Універсалу та виникнення Ради народних міністрів — міністр у справах мистецтв. 1918 р., за гетьмана Павла Скоропадського, був обраний до ради професорів Української академії мистецтв.

У 1917–1918 рр. — в комітеті Українського національного театру. За його участю в Києві відкрилися театри: Національний зразковий, Драматичний та Залізничний. Д. Антонович пише в періодиці про театральні вистави, про творчість художників Миколи Ге, Михайла Парашука, Миколи Бурачека, висвітлює мистецьке життя на сторінках "Світа", "Літературно-наукового вісника", "Дзвону", "Променя"; в газетах "Театральні вісті", "Рада", "Робітничий газета".

У липні 1918 р. Д. Антоновича призначено генеральним консулом Української Держави у Швеції. З 1919 р. він — голова Дипломатичної місії УНР у Римі. 1920 р. Д. Антонович переїхав до Відня, став редактором еміграційного часопису "Книга". Тут, разом з іншими науковцями, організував Українські університетські курси, які згодом перетворилися на Український Вільний університет (УВУ), де він був професором.

Влітку 1921 р. у складі УВУ перебрався до Праги; був ректором закладу (1928–1930 та 1937–1938). Всі двадцять років існування УВУ викладав обов'язкові предмети, вів семінари з історії українського, італійського, французького та нідерландського мистецтва; читав курси з естетики, історії українського театру, керував університетською бібліотекою. 1923 р. заснував Українську студію мистецтв.

Протягом 1925–1932 рр. опублікував низку досліджень, присвячених твор-

часті художників Олександра Мурашка, Тимофія Бойчука, Дмитра Безперчого, Яна Станіславського й інших; виступав із статтями про українське драматичне мистецтво й історію української архітектури, надрукував чимало шевченкознавчих праць. 1923 р. у Празі вийшла його робота "Скорочений курс історії українського мистецтва". Він же редактор і співавтор збірника лекцій "Українська культура" для студентів Українського технічно-господарського інституту в Подебрадах, перевиданого в Німеччині (Мюнхен, 1947, 1988) та в Україні (К., 1993). У цій праці Д. Антонович розглядає історію українського мистецтва (скульптури, малярства, гравюри, музики й театру) саме в контексті розвою всього європейського мистецтва.

Майже двадцять років Д. Антонович очолював закладений за його участю 1925 р. музей Визвольної боротьби України у Празі з театральним і шевченківським відділами та редактував журнал "Вісти Музею Визвольної боротьби України".

В 1923–1945 рр. він — керівник Українського історико-філологічного товариства. З 1927 р. — один із фундаторів українського товариства прихильників книги.

Ім'я Д. Антоновича присвосено Музею-архіву Української Вільної Академії наук у США. Його архів зберігається в Кисві та Празі.

Окремі видання: Скорочений курс історії українського мистецтва. — Прага, 1923. — 340 с.; • Олександр Мурашко (1875–1919). — Прага, 1925. — 16 с.; • Триста років українського театру 1619–1919. — Прага, 1925. — 272 с.; *Передрук*: Львів, 2001; • Дмитро Безперчий. — Прага, 1926. — 16 с.; • Ян Станіславський. — Прага, 1926. — 16 с.; • Тимко Бойчук. — Прага, 1929. — 16 с. (серія "Майстри українського мистецтва").

У співавторстві: Українська культура: Збірник лекцій / За ред. [та із вступом] Дмитра Антоновича. — Подебради, 1934. — 206 с.; • Українська культура: Зб. лекцій / За ред. [та із вступом] Дмитра Антоновича. — Подебради, 1940. — 334 с.; Мюнхен, 1988. — 520 с.; *Передruk*: Київ, 1993. — 520 с.

Вибрани статті: Характер українських дослідів над українським стилем // Дзвін. — 1913. — № 12. — С. 480–481; • Естетичні погляди Шевченка // Львівський Науковий Вісник. — 1914. — Т. LXL, лют. — С. 259; • Спогади // Нові дні. — 1955. — Ч. 71, груд.; 1956. — Ч. 72, січ.; • Український орнамент // Антонович Д. Українська культура. — Мюнхен, 1988. — С. 414–33, 477–513; • Українське мистецтво: Вступ до кн.: Антонович Дм. Скорочений курс історії українського мистецтва. — Прага, 1923 / Підготував до друку Василь Пущко // ОМ. — 1993. — Ч. 1. — С. 44–47.

Бібліографія: Список писань Антоновича // Сучасність (Мюнхен). — 1961. — № 1, Січ. — С. 107–114; • Міяковський В. Дмитро Антонович. — Вінниця, 1967. — С. 42–7.

Література: Біднов Д. Дмитро Антонович 1877–1927 pp. // Літ.-Наук. Вісник. Т. 94. — Львів, 1927. — С. 256–260; • Жук А. Автобіографія Дмитра Антоновича // Сучасність. — 1961. — № 1. — С. 103–107; • Міяковський В. Дмитро Антонович. — Вінниця, 1967. — 48 с; • Дей О. І. Словник українських псевдонімів. — К., 1969. — С. 437; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 15, 38; • Павловський В. (1974). — С. 33, 37, 39, 40, 128, 129, 133, 151, 158, 172, 175; • Митці України (1992). — С. 27–28; • Ульяновська С., Ульяновський В. Дмитро Антонович // Українська культура: Лекції / За ред. Дмитра Антоновича. — К., 1993. — С. 505–514; • ЕУ: Словникова частина / За ред. В. Кубайовича. Т. 1. — Львів, 1993. — С. 51; • Білокінь С. І. Антонович Д. В. // Мистецтво України: Енциклопедія. — К., 1995. — Т. 1 (А–В). — С. 69–70; • Дмитро Антонович, доктор, проф. Українського Вільного університету в Празі (Інв. № 648–655) // Український музей у Празі (1659) 1925–1948: Опис фонду / Упор. Раїса Махаткова. — К.; Прага, 1996. — С. 88; • Кейван І. Українські мистці поза Батьківчиною. — Едмонтон; Монреаль, 1996. — С. 104, 134, 172; • Суровцева Н. Спогади. — К., 1996. — С. 97, 111, 114, 143, 201; • Мистецтво України (1997). — С. 22; • Головацький І. Антонович Д. В. // Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. — Львів, 1997. — Вип. 4. — С. 8–10; • Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біограф. довідник. — К., 1998. — С. 63–65; • Шмагало Р. Мандрівка Львів — Прага — Нью-Йорк — 1996: за тінями Української студії пластичного мистецтва (1923–1952) // Народознавчі зошити (Львів). — 1998. — № 5 (23), Верес. — Жовт. — С. 577–581; • Гончаренко М. Е. Антонович Д. М. // Українська біографістика: Зб. наук. праць. Вип. 2. — К., 1999. — С. 64–67; • Грушевський М. Зі "Споминів" // Alma mater. Кн. 2 (2001) — С. 64–65; • Короткий В. А. Антонович Дмитро Володимирович // ЕСУ. Т 1. (А). — К., 2001. — С. 581–582; • Савицька Л. (2001). — С. 167–180; • Клименко І. В. Антонович Володимир Боніфатійович // Особові архівні фонди Інституту рукописів: Путівник. — К., 2002. — С. 22; • Довідник з історії України (А–Я): Посіб. для серед. загальноосв. навч. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид., доопр. і доповн. — К., 2002. — С. 30; • Шмагало Р. (2002). — С. 16; • Палиєнко М. (2005). — С. 190–191; • Селівачов М. (2005). — С 20, 22, 24; • Шмагало Р (2005). — С. 55, 140, 145, 242, 245–250, 251, 271, 314, 315; • Художники України (2006). — С. 30; • Білокінь Сергій. Початки української державної Академії Мистецтв // Студії мистецтвознавчі. — 2007. — Ч. 1 (17). — С. 159–190.

Щербаківський Данило Михайлович

(17. XII. 1877, с. Шпичинці, тепер Ружинського району, Житомирської обл. — 6. VI. 1927, Київ, скінчив життя самоубистством) — мистецтвознавець, історик, етнограф, музейник, один із засновників Київського художньо-промислового та наукового музею.

Народився в родині священика. Малий Данило рано залишився без матері, дитинство провів у селянському середовищі.

1897 року закінчив Київську третю гімназію із золотою медаллю та вступив на історико-філологічний факультет Університету святого Володимира, де став улюбленим учнем професора Володимира Антоновича. Студентом відзначався особливою працьовитістю, творчим завзяттям і любов'ю до науки та громадської діяльності. Тому після захисту диплому в 1901 р. його взяли на кафедру російської історії, щоб готоватися до професорського звання. 1904 р. він бере участь в археологічних розкопках на межі Київської та Херсонської губерній (нині — Кіровоградська обл.), але під впливом директора Київського художньо-промислового та наукового музею Миколи Біляшівського починає збирати й досліджувати матеріали з народного мистецтва, обійшовши ї об'їздивши багато міст, містечок і сіл України. Зібрані ним речі склали "Першу Південноруську кустарну виставку" 1906 року та ввійшли до музейної збірки.

1906 р. його взято на посаду вчителя історії та географії до Умані; тут він пробуджує у дітей цікавість до рідного краю, до української історії й археології, закладає основи уманського краєзнавчого музею. Одночасно Д. Щербаківський надсилає матеріали до Києва, куди в серпні 1910 р. його запрошене завідувачем історичного й етнографічного відділів.

Щороку дослідник вирушає в експедиції до різних місцевостей України, вишукуючи нові матеріали; таким чином було згromаджено 10 000 експонатів. Щоб удосконалити свої знання і краще налагодити музейну справу в Києві, Д. Щербаківський виїхав 1912 р. у відрядження до Москви, а 1913 р., з тією ж метою, перебуває за кордоном; там відвідав понад тридцять музеїв (Німеччини,

ни, Австрії, Італії та інших країн), освоїв новітню музеюну техніку, запозичив досвід праці.

Перша світова війна відірвала його від музею, але не від музейної роботи: Д. Щербаківський служив прапорщиком на Південно-Західному фронті, фотографував і прагнув зберегти від нищення стародавні галицькі й буковинські церкви, рятував від вогню давні ікони, рукописні книги, вишиванки тощо. За першої нагоди він надсилав придбані речі до "свого" — Київського музею.

Наприкінці 1917 р., повернувшись до Києва, Д. Щербаківський ще з більшим запалом береться за музейну справу після революції. Спільно із працівниками музею виявляє цінні предмети, залишені власниками без догляду в помешканнях і садибах, охороняє їх від погрому. Під час так званої націоналізації церковних коштовностей він домігся передачі до музею пам'яток старовинного українського золотарства, вилучених із київських храмів. 1922 р. Головнополітосвіта відрядила Д. Щербаківського, разом з Антоном Середою (1890–1961), до Москви перевезти твори, вилучені з українських церков у фонд допомоги голодуючим. Завдяки їхнім зусиллям пощастило повернути кілька вагонів із цінними експонатами.

Наприкінці 1923 р. Д. Щербаківський влаштував виставку українських килимів (1924), на якій було показано 300 творів, уклав їх каталог; організував також виставку українського портрета (1925) й написав статтю до ілюстрованого каталога. Наступного року він організував виставку творів Георгія Нарбута (1926).

Поряд із збиранням матеріалів, Д. Щербаківський опублікував до трьох десятків праць. 1926 р. у Празі вийшла одна з найгрунтовніших книжок науковця — "Українське мистецтво. II" — розкішне видання — французькою та українською мовами, широко ілюстроване фотографіями (переважно власного виконання). Сюди ввійшов і матеріал, роздобутий під час перебування на Західному фронті. Д. Щербаківський був одним із перших дослідників, які стверджували, що українські народні декоративні вироби — це справжні національні коштовності.

Крім наукових і музейних занять, Д. Щербаківський викладав у вищих закладах Києва: Археологічному інституті (1918–1922), Архітектурному інституті (1918–1924), Інституті пластичних мистецтв (1922–1924), Художньому інституті (1924–1926). Там він читав різні курси з мистецтва й археології, керував підготовкою аспірантів на кафедрі мистецтвознавства, очолював семінар у гуртку молоді "Studio". Серед його учениць були такі відомі дослідниці народного мистецтва як: Євгенія Спаська (1891–1980), Марія Новицька (1896–1965), Наталія Коцюбинська (1896–1937) й інші.

Д. Щербаківський бачив, як повсюди плюндрують нам'ятки української старовини. У статті "Культурні цінності в небезпеці!" (1927) він закликав охороняти те, що засілло. Жодного відгуку не було, й учений зрозумів, що в Україні

їні свідомо знищують скарби культури й цього вже не можна зупинити звичайними способами. Його самогубство (кинувшись з мосту в Дніпро) 6 червня 1927 р. сколихнуло наукові й культурні кола: з'явилися вимоги розслідувати цю справу й покарати винних. Але це було намарно... Могилу Данила Щербаківського, похованого на державний кошт із великими почестями біля Великої дзвіниці Лаврського музею заповідника в Києві, 1934 р. зрівняли із землею. 6 червня 1992 р. місце поховання відновлено, на ньому покладено гранітну плиту.

30 березня 1993 р. Національна спілка майстрів народного мистецтва України заснувала премію імені Данила Щербаківського, яка присуджується щорічно 17 грудня. 120-річчя від дня народження Д. М. Щербаківського Київ відзначив виставкою в НХМУ "Світ української ікони. Пам'яті Д. М. Щербаківського" (грудень, 1997 р. — січень, 1998 р.), проведеним у МУНДМ науково-практичної конференції "Український килим" (1998 р.).

Наступний його ювілей столиця вшанувала у МУНДМ конференцію "Музейна справа й музейна політика в Україні ХХ ст." (19 грудня 2002 р.), у НСМНМУ — урочистим творчо-мистецьким вечором (2003 р.).

Особовий фонд Д. Щербаківського зберігається в Науковому архіві Інституту археології НАН України.

Окремі видання: Виставка українських килимів. Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка. — К., 1924. — 8 с.; • Український портрет до кінця XVIII ст. // Щербаківський Д., Ернст Ф. Український портрет: Виставка українського портрету XVIII–XX ст. — К., 1925. — С. 5–23; • Українське мистецтво. II. Буковинські і Галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. — Київ; Прага, 1926. — XXXIV с: 128 іл.; • Український килим (Попередні студії). — К., 1927. — 32 с.

Статті: Выставка художественных произведений Т. Г. Шевченко, Киев, 1911 год: (Описание 39 работ Шевченко) // Искусство, живопись, графика, художественная печать. — 1911. — № 3. — С. 135–143 [Соавтор: Н. Ф. Беляшевский]; • Козак Мамай — народна картинка // Сайво. — 1913. — № 10–12. — С. 251–258; • Символіка в українському мистецтві. I. Виноградна лоза // Збірник Секції мистецтв. Укр. наук. тов-ва. Вип. I. — К., 1921. — С. 55–74; • Українські дерев'яні церкви. Короткий огляд розробки питання // Збірник секції мистецтв Українського наукового товариства. Т. 1. — К., 1921. — С. 75–79; • Готичні мотиви в українському золотарстві // Україна. — 1924. — Кн. 4. — С. 3–11: 12 мал.; • Культурні цінності в небезпеці // Життя й революція. — 1927. — № 1. — С. 95–102; • Датовані килими Всеукраїнського Історичного музею // Український музей. 36. 1. — К., 1927. — С. 122–159; Передрук: Український килим // НМ. — 1998. — № 1/2 (3/4). — С. 34–41; • Реліквії старого Київського самоврядування [Магдебурзьке право в Києві XVI–XIX ст.] // Хроніка. — 2000. — 1998. — Вип. 27/28. — С. 141–167.

Бібліографія: Козловська В. Реєстр наукових праць Д. М. Щербаківського // Етнографічний вісник (Київ). Кн. 6. — 1928. — С. XVII–XIX.

- Література:** • Эрнст Ф. Выставка украинского исторического портрета в Киеве // Пламя. — 1926. — № 8 (52). — С. 8; • Ернст Ф. Щербаківський Д. // Пролетарська правда (Київ). — 1927. — 8 черв.; • Грушевський М. Некролог: Данило Щербаківський // Україна (Київ). — 1927. — Кн. 3 (22). — С. 212–215; • Грушевський М. Д. М. Щербаківський // Життя й Революція. — 1927. — № 6. — С. 433–434; • Ернст Ф. Данило Михайлович Щербаківський: Пам'яті дослідника // Бібліологічні вісті. — 1928. — № 1 (18). — С. 127–136; • Сфремов С. Зламане життя // Етнографічний вісник. Кн. 6. — 1928. — С. VI; • Козловська В. Пам'яті дорогого товариша Д. М. Щербаківського // Там само. — С. VIII–XVII; • Камінський В. Етнографія в науковій діяльності Данила Михайловича Щербаківського // Там само. — С. XXII–XXVI; • Новицька М. Вивчення старовинних тканин та вишивання за революційних часів на території Радянського Союзу // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. Т. 1. — К., 1930. — С. 238; • Щепотьєва М. Література про українські килими за часів революції // Там само. — С. 311; • Українці: історико-етнографічна монографія. Т. 1. — К., 1959. — С. 741, 752, 767; • Бутник-Сіверський Б. С. (1966). — С. 40; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 649, 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 2. — К., 1967. — С. 434; Т. 3. — К., 1968. — С. 10, 388, 390, 396, 397, 400; Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 10; Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 14, 340; Т. 5. — К., 1967. — С. 31; • Сидоренко В. Ревний колекціонер і невтомний дослідник // НТЕ. — 1968. — № 5. — С. 67–71; • Дей О. І. Словник українських псевдонімів. — К., 1969. — С. 554; • Рябий М. Незабутня зустріч // НТЕ. — 1971. — № 5. — С. 105; • Павловський В. (1974). — С. 33, 35, 41, 42, 47, 67, 70, 77, 133, 138, 152, 158; • Павловський В. Данило Щербаківський (1877–1927) // Український історик. — 1977. — № 3–5 (55–56). — С. 84; • Селівачов М. (1981). — С. 7, 33; • Скрипник Г. (1989). — С. 39–2, 103, 147, 160, 165; • Спаська С. Спогади про моого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського [Передм. та публ. С. Білоконя] // Україна: Наука і культура. Вип. 24. — К., 1990. — С. 272–286; • Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). — К., 1991. — С. 351–353; • Митці України (1992). — С. 665; • Історія Академії наук України. — К., 1993. — С. 522; • Словник-довідник з археології. — К., 1996. — С. 400; • Мистецтво України (1997). — С. 666; • Романова Т. Український килим: До 100-річчя колекції ДМУНД // НМ. — 1999. — № 3/4 (7/8). — С. 18–19; • Іванова Ольга. Килими XVIII–XIX століття Національного музею історії України: 100-річчя колекції НМУУ // НМ. — 2000. — № 1/2 (9/10). — С. 10; • Селівачов М. До сторіччя Київського міського музею // Ант. Вип. 4/6. — К., 2000. — С. 67–68; • Шовкопляс Г. Данило Щербаківський і музей // 100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва. Зб. наук. праць / Віді.

- ред. М. Селівачов. — К., 2001. — С. 39–42; • Шмагало Р. (2002). — С. 100; • Бонь О. (2004). — С. 164, 199; • Гуржій О., Паракіна М. (2004). — С. 50–51, 72; • Сержант Л. Педагогічна діяльність Данила Щербаківського // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття: Зб. наук. праць. — К., 2004. — С. 113–118; • Білокінь Сергій. Спогади Данила Щербаківського про Г. Нарбута // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: Матеріали Четвертої науково-практичної конференції (21–22 квітня, 2005 р.). — Глухів, 2005. — С. 218–233; • Верменич Ярослава. Данило Щербаківський // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 15. — К., 2005. — С. 558–572; • Палісіко М. (2005). — С. 355; • Наши втрати (2005). — С. 37; • Рязанова Т. Щербаківський Данило Михайлович // Музейний провулок. — 2005. — № 1 (3). — С. 42–43; • Ходак І. Мойсейів іплях: Дещо про традиції та новаторство Виставки "Український портрет XVI–XVIII століть" // Студії мистецтвознавчі (Київ). — 2005. — Ч. 3 (11). — С. 129–138; • [Від ред.] Майстер і лауреат // НМ. — 2006 — № 1/2 (32/33). — С. 56; • Білокінь С. І. (2006). — С. 71–73; • Білокінь Сергій. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст. — К., 2006. — С. 23–24, 293–295; • Білокінь Сергій. Початки української державної Академії Мистецтв // Студії мистецтвознавчі. — 2007. — Ч. 1 (17). — С. 159–190; • Ходак Ірина. До історії дослідження українського портретного малярства: внесок Данила Щербаківського // Там само. — С. 103–125; • Ходак Ірина. [Рец.]: Український портрет XVI–XVIII століть: Каталог-альбом / Автори-укладачі Г. Белікова, Л. Членова. [К., 2005. — 325 с] // Там само. — С. 196; • Художники України (2006). — С. 619–620; • Ходак І. Данило Щербаківський про Першу південноросійську кустарну виставку: стратегія дій // НТЕ. — 2007. — № 2. — С. 48–58; • Щербаківський Вадим. Мемуари // Пам'ятки України. — 2007. — № 4. — С. 22, 24–25, 27–28 та ін.

Широцький Костянтин Віталійович

[псевд.: Ладиженко К., Баладиженко К., Кость Ш., Священик К. Ш. та інші; 26. V. (7. VI). 1886, село Вільшанка, тепер Крижопільського району, Вінницької обл. — 13. IX. 1919, с. Білоусівка, тепер Тульчинського району, Вінницької обл.] — історик мистецтва, шевченкознавець.

Народився в сім'ї священика. 1902 р. після Тульчинської духовної школи вступив до Кам'янець-Подільської духовної семінарії, але через політичні переслідування закінчив такий же заклад у Новочеркаську. В 1905–1906 рр. навчався у новоствореній Кам'янець-Подільській художньо-промисловій школі під керівництвом В. Розвадовського (1875–1943).

1906 р. став студентом одночасно двох навчальних закладів у Петербурзі. 1911 р. закінчус Археологічний інститут, після чого його зараховують до діасних членів Руського археологічного товариства. 1912 р. завершус навчання на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету; його залишають там професорським стипендіатом, як талановитого учня професора Д. Айналова (1862–1939). 1914 р. вирушає у трирічне наукове відрядження за кордон для мистецьких студій. На жаль, Світова війна перервала його тримісячну подорож до Італії та змусила вернутися на батьківщину.

Після магістерського іспиту К. Широцький працює приват-доцентом на кафедрі історії мистецтв (1915–1917), викладає курс історії давнього київського та галицького мистецтва. Перед тим у 1914–1915 рр. читав лекції для студентів у клубі "Наша школа", заснованому українською громадою.

Ще 1907 р. у Петербурзі виник гурток "Украиноведение при С.П.б. Университете", душою якого вважали К. Широцького. Цей колектив став для нього лабораторією, де народжувались і визрівали його майбутні праці. У 1908–1909 рр., належачи до правління гуртка, пише цікаві реферати на мистецтвознавчі теми. Друкує свої численні праці у різних часописах і окремих виданнях то як історик мистецтва, то як етнограф або публіцист.

Для колекції етнографічного відділу Руського музею Імператора Олександра III К. Широцький зібрав у подільських селах понад тисячу експонатів протягом 1909–1914 років. Як студент обстежив північні та східні повіти Поділля, склав велику колекцію писанок, одягу й вишивок.

Після падіння цару за тимчасового уряду, Петербурзька українська колонія утворила вище адміністративно-міське правління в окупованих російськими військами Галичині й на Буковині, де К. Широцький став комісаром Городенківського повіту. Там він студіював і збирал матеріали з художнього ремесла, здійснюючи подорожі також і на буковинські землі. Йому не завадило в цій роботі навіть підточне хворобою здоров'я. Із прифронтової зони вчений повернувся до Києва й за Центральної Ради працював у Секретаріаті освіти, згодом — Міністерстві; спочатку він завідував художньо-промисловим відділом, а пізніше — секцією охорони пам'яток старовини й мистецтва. Безкінечні наукові й адміністративні комісії та наради змушували його трудитися без перепочинку. В цей час мешкав на вулиці Пушкінській, 4, у подружжя Кульженків. Пам'яткою цієї дружби став його путівник по Києву присвячений П. А. (Поліні Аркадіївні Кульженко).

Наприкінці 1917 р. К. Широцький якийсь час читав лекції з мистецтва в новоствореному Київському українському народному університеті, а влітку 1918 р. його обрали професором Кам'янець-Подільського університету. Та хворий не витримав навантаження й виїхав у село Білоусівку, де за кілька місяців помер. Останні дні вченого спостерігав художник Антон Середа (1890–1961). Він оповістив про ненадруковані рукописи небіжчика, що залишилися в хаті батька.

Серед творчої спадщини К. Широцького чимало студій народного художнього промислу. Його зацікавлення зосереджувалося переважно на українському мистецтві; кілька грунтовних досліджень присвячено Шевченкові-художнику. Основна ж праця всього життя — "Історія українського мистецтва", яка цілком так і не побачила світу. Цінні матеріали Костянтина Віталійовича зберігаються в архівах Національного художнього музею України й Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Окремі видання: Расписная пасека [в с. Балин Летинского уезда]. — Каменец-Подольский], 1912. — 10 с.; • Українська штука за часів старо-князівських та її виучання. — К., 1912. — 15 с.; • Очерки по истории декоративного искусства Украины. I: Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем. — К., 1914. — 141 с.: 84 рис., • Білоусівська церква. — Одеса, 1915. — 16 с.; • Київ. Путеводитель. — К., 1917. — 376 с.; Repрint. вид. — К., 1995. — 377 с.: іл.; • Старовинне мистецтво на Україні. — К., 1918. — 23 с.: іл.; • Буковина и ее прошлое. — Пг, 1915: Співавт.: П. Балицький; • Иллюстрированная история Галичины. — Пг, 1915: Співавт.: П. Балицький.

Вибрані статті: Черты античной и древнехристианской живописи на украинских писанках // Православная Подolia. — 1909. — № 15–18; Отд. оттиск: Камянец-Подольский, [1910]. — 25 с.; • "Сама собі в хаті господина" // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 101. — Кн. 1. — 1911. — С. 101–108; • Мотивы украинского орнамента: (К альбому художника С. Васильковского) // Украинская жизнь (Москва). — 1912. — Кн. 11. — С. 64–70; • Дешо про художню обстановку старого українського театру // Світло. — 1913. — Ч. 7–9. — С. 198–203; Передрук: Дорошевич Ол., Білецький Л. Хрестоматія по історії української літератури. Т. 1. — К., 1918. — Кн. 1. — С. 65–85; • Портретные произведения Тараса Шевченко // Искусство в Южной России (Киев). — 1914. — № 1/2. — С. 17–24; • Жизнь и деятельность Григория Кирилловича Левицкого // Там же. — № 5/6. — С. 175–184; • Шевченко-художник // Світло. — 1914. — Ч. 2. — С. 44–53; • Шевченко як ілюстратор // Шевченківський збірник. Т. I. — СПб, 1914. — С. 90–119; • [Рец.]: Узоры стародавних украинских вышиванок, собранные К. Долматовым. — СПб, 1914 // Русский Библиофил. — 1914. — VIII. — С. 46–47; • Софийский собор в Полоцке // Записки отделения Русской и славянской археологии Имп. Русского археологического общества. Т. 10. (Пр.). — 1915. — Ч. 2. — С. 79–84; Отд. оттиск: Пг, 1915. — 14 с.: 8 рис; • Туреччина в картинах Т. Шевченка // Збірник пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914). — К., 1915. — С. 91–98.

Бібліографія: Биковський Л. Бібліографія праць К. Широцького // Збірник секції мистецтв. Т. 1. — К., 1921. — С. 137–144.

Література: Середа А. Некролог. Кость Вітальєвич Широцький (1886–1919) // Українське наукове товариство: Збірник секцій мистецтв. Т. 1. — К., 1921. — С. 126–130; • Є/фремов]. Широцький Кость Вітальєвич [Некролог] // Україна. — 1924. — Кн. 3. — С. 190; • В[алодимир] С[ічинський]. Кость Широцький: (Спомини з нагоди шостих роковин смерті) // Стара Україна. — 1925. — № 7/10. — С. 157–159; • Огляд літератури про розпис селянських хат // Записки Всеукраїнського археологічного комітету Т. I. — К., 1930. — С. 313; • Зарембский А. Народное искусство Подольских украинцев. — Л., 1928. — С. 26; • Українці: історико-етнографічна монографія. Т. 1. — К., 1959. — С. 767; • Бутник-Сіверський Б. (1966). — С. 19, 114, 118, 119; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 648; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 2. — К., 1967. — С. 12, 423, 428; Т. 3. — К., 1968. — С. 383, 386, 387, 393, 406; Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 10, 255, 314, 318, 330, 332; Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 14, 394, 399; • Дей О. І. Словник українських псевдонімів. — К., 1969. — С. 552; • Бутник-Сіверський Б. С. Народные украинские рисунки. — М., 1971. — С. 5; • Словник художників України. — К., 1973. — С. 255; • Селівачов М. (1981). — С. 7; • Українцы XIX–XX вв.: Каталог-указатель этнографических коллекций Государственного музея этнографии. — Л., 1983. — С. 4, 22–26; • Білокінь С. І. Широцький (Ше-

- роцький) Костянтин Віталійович // УРЕ. Т. 12. — К., 1985. — С. 408 [фото]; • Митці України (1992). — С. 651; • Мистецтво України (1997). — С. 653; • Білокінь С. І. Гіркий спогад про Поліну Аркадівну Кульженко // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1998. — Ч. 1. — С. 136, 138; • [Листування К. Широцького] // Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. — К., 1999. — С. 51, 118, 218, 461, 663. • Білокінь С. І. Музей України. Збірка П. Потоцького: Доба, середовище, загибель. — К., 2002. — С. 35–36; • Музиченко Я. Українські етнокультурні цінності в колекціях російських наукових установ // НТЕ. — 2002. — № 4. — С. 96; • Мічан Т. В. Широцький [Широцький] Костянтин Віталійович // Особові архівні фонди Інституту рукопису: Путівник. — К., 2002. — С. 591–593; • Білокінь С. Широцький (Широцький) К. В. // Довідник з історії України (А–Я): Посіб. для серед. загальноосв. навч. закладів / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К., 2002. — С. 1090; • Білокінь С. І. На зламах епохи: Спогади історика. — Біла Церква, 2005. — С. 249; • Селівачов М. (2005). — С. 18, 28, 151, 155, 179; • Білокінь С. (2006). — С. 49, 188; • Лопата Павло. Данило Щербаківський — авторитет свого часу (До 130-річчя народження і 80-річчя смерті) // Дукля (Пришів). — 2007. — № 2. — С. 72–78; • Нестеренко Петро. Він торував дорогу мистецтвознавцям. — НМ. — 2008. — № 1–2. — С. 18.

**Гагенмейстер
Володимир
Миколайович**

(30. VI. 1887, Виборг, тепер Ленінградської обл. — 20. I. 1938, Воркута, РФ) — художник, організатор професійної освіти в галузі традиційної декоративної творчості, видатний дослідник народного мистецтва Поділля, видавець. Загинув у більшовицьких катівнях.

Народився в сім'ї військового урядовця. Рід його батька походив із лицарства Ліфляндії. 1893 р. В. Гагенмейстер розпочав навчання у Псковській губернській гімназії, згодом перейшов до Сергіївського реального училища, яке закінчив 1904 р. Подальшу освіту здобув у Петербурзькому центральному

училищі технічного малювання барона О. Штігліца з фаху "Історія вжиткового мистецтва й композиція" Вихований на мистецьких зразках прибалтійського краю та петербурзьких музеїв, він 1913 р. успішно захистив дипломну роботу, виконану в двадцяти варіантах різною технікою, за що отримав поїздку за кордон, яка тривала майже рік.

23 червня 1914 р. В. Гагенмейстера призначено викладачем ліплення, мальства, геометричного та проекційного креслення художньо-промислової школи у Пскові. Він працював там і хранителем художньо-промислового музею.

1915 р. міністерство торгівлі та промисловості відрядило його для студіювання та збирання матеріалів і пам'яток народного мистецтва на Поволжя, Кавказ, Україну. В. Гагенмейстер, розпочавши своє ознайомлення з мистецькими музеями Москви, приїздить до Кисва, на Полтавщину й Поділля. Від 1 листопада 1916 р. В. Гагенмейстер — завідувач Кам'янець-Подільської художньо-промислової профшколи імені Г. С. Сквороди, де працював до 1933 р. Викладав тут історію всесвітнього вжиткового мистецтва, композицію та графіку; опанував українську мову, від 1922 р. читав нею лекції. Водночас вів курс образотворчого мистецтва в Кам'янець-Подільському українському університеті (потім перетворений на Інститут народної освіти). 10 січня 1926 року зробив доповідь на науково-дослідній кафедрі ІНО "Розписи хат на Кам'яниччині", 14 листопада — "Стінні розписи Смотрицької синагоги".

У Кам'янці-Подільському В. Гагенмейстер належав до культурномистецьких установ: "Просвіта", Комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи, Кам'янець-Подільське наукове товариство при Всеукраїнській академії наук. Але найбільше зусиль він віддав профшколі. Тоді на керамічному відділі навчалося 30 учнів, а на графічному — 23. Щоліта учні виїздили в села збирати та замальовувати твори народного мистецтва. Ті матеріали широко застосовувались у навчанні. Згодом виникла потреба дати їм довше життя — видрукувати. Засновником видання став В. Гагенмейстер. У профшколі було закладене й перше в Україні місцеве мистецьке видавництво.

Школа випускала, в добротному високомистецькому оформлені, художні й наукові роботи. Всього побачило світ близько 136 видань; із них 96 підготував В. Гагенмейстер. Наклади були незначні, від 50 до 200 примірників; нині це — бібліографічна рідкість; вони мають велике художнє й історико-культурне значення ще й тому, що багато історико-архітектурних пам'яток старого міста, знищених у 1930—40-х рр., залишилися нині лише у графічних аркушах В. Гагенмейстера.

1931 р. профшколу перетворили на Кам'янецький скляно-порцеляновий технікум, який проіснував два роки. Після цього В. Гагенмейстер переїздить до Харкова; викладає в поліграфічному інституті, навчається в аспірантурі Харківського художнього інституту, де підготував до захисту дисертацію.

1936 р. перебирається до Києва завідувати Експериментальними художніми майстернями в Музеї українського мистецтва; тоді він мешкав у 19-му корпусі Музейного містечка Лаври. 12 грудня 1937 р. його заарештували й конфіскували всі його мистецькі надбання. З квітня 1971 р. митця було реабілітовано за клопотанням дочки Ольги Володимирівни Ерн, яка потім започаткувала архівний фонд батька в Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва в Києві (фонд № 397). У 1970–80-х рр. відбулося кілька персональних виставок В. Гагенмейстера: у Львівському Музеї народної архітектури та побуту (1976), Виставковій залі Львівської організації Спілки художників (1977), Кам'янець-Подільському музеї-заповіднику (1980) та болгарському місті Тутракан (1987–1988), яке стало побратимом Кам'янця-Подільського, — до 100-ліття від дня народження художника.

1996 р. у Києві на пам'ятникі "Художники — жертви репресій", що встановлений від Спілки художників України біля Національної академії образотворчого мистецтва й архітектури, зазначено й ім'я В. Гагенмейстера, а в Кам'янці-Подільському на його честь названо вулицю.

Окремі видання: Мистецтво Єгипту в малюнках. — Кам'янець-Подільський, 1926; • Гончари Бацуци. — Кам'янець-Подільський, 1927. — 10 табл.; • Зразки народного мистецтва на Поділлю. — Кам'янець-Подільський, 1927; • Графіка на Поділлю. Метрики XVIII ст. — Кам'янець-Подільський, 1927: *Співавт.*: В. Свідзинський; • Кам'янець-Подільський: Альбом кольорових автолітографій розміром 17x12 та 12x17. — Кам'янець-Подільський, 1927; • Тульчинщина, село Орлівка: Вишивка низзю: Альбом. 25 окремих таблиць / Текст В. Гагенмейстера, мал. К. Ременюка. — Кам'янець-Подільський, 1929. — 12 с.; • Настінні паперові прикраси Кам'яниччини. — Кам'янець-Подільський, 1930. — 8 с.: 15 табл.; • Селянські настінні розписи Кам'яниччини: Матеріали до вивчення українського селянського мистецтва. 1919–Х–1927. — Кам'янець-Подільський, 1930. — 36 с.: 25 іл. Альбом. 50 літографій; • Старий Кам'янець-Подільський: Альбом автолітографій. — Кам'янець-Подільський, 1930. — 15 кол. табл. в обкладинці; • Поділля: Гутне скло / За ред. В. Гагенмейстера і М. Олійника. — Кам'янець-Подільський, 1931. — 34 с.

Література: [Рец.] "Вишивка низзю на Поділлі" Видання Кам'янець-Подільської художньої-промислової профшколи // Вісник промислової та промислово-кредитової кооперації України (Харків). — 1927. — № 9, груд. — С. 69; • [Відгук] // Нові шляхи (Львів). — 1929. — Т. 3, верес — жовт. — С. 141; • В[олодимир] Січинський. [Рец.]: Вишивка низзю: Тульчинщина, село Орлівка / Текст В. Гагенмейстера, мал. К. Ременюка. — Кам'янець-Подільський, 1922 // Нові шляхи. — 1929. — № 5. — С. 170–172; • Новицька М. О. [Рец.]: Вишивка низзю на Поділлі (збірник зразків) // Україна. — 1930. — Кн. 43. — С. 144–146; • Січинський В. [Рец.]: Гагенмейстер В. Настінні паперові прикраси Кам'яниччини. — Кам'янець-Подільський, 1930 // Мистецтво. — 1933. —

- № 4. — С. 110–111; • Січинський В. Видання мистецько-промислової школи в Кам'янці // Українська книга (Львів). — 1937. — № 1. — С. 20–23;
- Українці: історико-етнографічна монографія. Т. 1. — К., 1959. — С. 760;
  - Паравійчук А. Г. Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа і її краєзнавча діяльність // Тези доп. Подільської ист.-красн. конф. — Хмельницький, 1965. — С. 110–111; • Бутник-Сіверський Б. (1966). — С. 42, 59, 60–70, 115;
  - Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 650; • Січинський В. Сучасна українська книжна графіка // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). — 1966. — № 4. — С. 15–37, іл.; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 4. — Кн. 1. — К., 1969. — С. 319; Т. 4. — Кн. 2. — К., 1970. — С. 386; Т. 5. — К., 1967. — С. 440; • Словник художників України. — К., 1973. — С. 50–51; • Перепадя В. В., Лашук Ю. П. З історії Художньо-промислової школи в Кам'янці-Подільському // Високе призначення радянського мистецтва: 36. матеріалів. — Львів, 1975. — С. 106–109; • Данилюк А. Володимир Гагенмейстер // Жовтень (Львів). — 1976. — № 12. — С. 119–121; • Данилюк А. Народна архітектура і побут Поділля у творах Гагенмейстера // Наше слово (Варшава). — 1976. — № 50 (1061), 12 груд. — С. 7; • Хроніка творчих буднів // Жовтень. — 1977. — № 5. — С. 159; • Паравійчук А. Виставка художника // Прапор Жовтня. — 1980. — 13 верес; • Селівачов М. (1981). — С. 7; • Паравійчук А. Г. Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа // НТЕ. — 1984. — № 1. — С. 85–86; • Климчук О. Час цвітіння // Україна. — 1989. — № 8. — С. 12–13, вкл.; • Митці України (1992). — С. 143; • Медвідь К. З відродженням, школою таланту! // Кам'янець-Подільський вісник. — 1993. — № 70. — 4 верес; • Білокінь С. Пам'яті загиблих // Митець (Київ). — 1997. — Ч. 1. — С. 1; • Студенець Н. Народний розпис у виданнях Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи // НТЕ. — 1997. — № 2/3. — С. 118–119;
  - Мистецтво України (1997). — С. 135; • Ерн О., фон. Бережіть вулицю, бережіть пам'ять // Подолянин. — 1997. — 21 листоп.; • Шмагало Р. Школи декоративно-ужиткової кераміки Західної України кінця XIX — початку ХХ століть // Українське гончарство. Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999. Кн. 4. — Опішне, 1999. — С. 150–159; • Білокінь С. "Білі Круки" Подільського друкарства // Пам'ятки України: Історія та культура. — 2000. — Ч. 3/4 (128/129). — С. 33–45; • Ерн О. У віночок пам'яті. Спогади про батька // Український вісник. Вип. 1 (83). — Львів, 2000. — С. 292–296;
  - Шмагало Р. (2002). — С. 28; • Гагенмейстер В. М. // Музейний провулок. — 2004. — № 2. — С. 77; • Селівачов М. (2005). — С. 19, 264, 310–311; • Шмагало Р. (2005). — С. 112, 136, 137, 139, 324; • Білокінь С. І. (2006). — С. 186, 189; • Художники України (2006). — С. 145.

**Колос
Сергій
Григорович**

[26. IX (8. X). 1888, Петербург — 19. XII. 1969, Київ] — художник текстилю, викладач і організатор професійної освіти в галузі декоративного мистецтва, дослідник народних художніх промислів України, Середньої Азії та Кавказу, редактор і громадський діяч.

Народився в сім'ї службовця земельного банку. Середню освіту здобув у морському кадетському корпусі, який закінчив 1906 року, але не склав присяги. Вступає у Лісовий інститут, прилучається до революційних студентських гуртків. Його обирають до Ради робітничих депутатів і головою Ради безробітних. За підпільну роботу сімнадцятирічного юнака було кинуто на два роки (1906—1907) у в'язницю. Відбувши строк, Сергій Колос відмовився подати "прошення на височайше імя" на скасування звинувачення. 1910 року продовжує освіту за кордоном, у Львівському університеті; тільки навчання тривало недовго. Репутація "політично неблагонадійного" змусила його облишити студії й податися в мандри Карпатами, де він уперше зацікавився народним мистецтвом. Великий вплив на молода дослідника мав Михайло Коцюбинський, з яким вони разом подорожували Гуцульчиною. За порадою письменника С. Колос 1911 р. виїхав до Італії, де відвідує інститут "Бель-Арте" в Неаполі, але ці заняття не сподобались йому, і він відбувався до Мюнхена. 1912—1914 рр. навчався у приватних класах, заробляючи влітку кошти на прожиття в Ніцці.

У перші дні Світової війни С. Колос виїздить до Швейцарії і звідти через якийсь час повертається в Україну. На фронті служить "медбратором" у санітарному поїзді. 1918—1922 рр. навчається в Українській академії мистецтв спершу у Федора Кричевського, згодом — у Михайла Бойчука. Тут його висунуто на голову студентської Ради. Він виступає зі своїми роботами на звітних мистецьких виставках.

На початку 1920-х рр. С. Колос викладає на підготовчих курсах Академії мистецтв та у київських текстильних майстернях. 1924 р. його запрошують

до Дігтярів на Чернігівщині, де поновлено профшколу художнього оздоблення тканин, і зараховують викладачем і художником.

1925 р. С. Колос потрапляє до Середньої Азії, вивчає місцеве килимарство і ткацтво. В 1925—1930 рр. очолює в Київському художньому інституті текстильне відділення живописного факультету, професором якого став 1929 р.

На Першій всеукраїнській виставці Асоціації революційного мистецтва України (АРМУ) 1927 р. було показано кілька робіт С. Колоса, серед них: килим "Пес і Птаха", перебірна тканина з льону "Щедрівки" тощо.

На початку 1930-х рр. С. Колос переїздить до Середньої Азії, влаштовується викладачем у Маргаланському шовкоткацькому технікумі та консультантом на Ферганській бавовняній фабриці. Згодом переходить до текстильного інституту в Ташкенті. Не пориваючи творчого зв'язку з Україною, С. Колос співпрацює у Центральній художній текстильній лабораторії в Полтаві, а в 1936—1941 рр. він — доцент Ленінградського текстильного інституту; читає курс лекцій на факультеті історії й теорії мистецтв СРСР. Восени 1941-го року він виїхав на Урал.

Після війни С. Колос відновив наукову діяльність в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Із відродженням Кролевецького технікуму навчає там учнів професійних навичок та історії кролевецьких художніх промислів, виступає з доповідями на наукових конференціях.

Із 1944 р. належить до Спілки художників УРСР; його залишають до роботи в бюро секції декоративного і прикладного мистецтва. 1946 р. С. Колоса призначено художнім керівником Київського училища прикладного мистецтва.

Вченому належить ініціатива академічних видань — "Вбрання", "Тканини та вишивка" (із серії "Українське народне мистецтво", 1960—1961), які й досі вважаються найгромовішими колективними працями в цих галузях декоративного мистецтва.

2006 року Міністерство культури й туризму заснувало премію імені Сергія Колоса для відзначення видатних митців України.

Сергій Григорович був одним із засновників створення в українському декоративному мистецтві тематичного килима, його надзвичайно ретельні наукові праці виявляють широту знань, глибоку загальну та фахову культуру й належать до найцінніших здобутків українського мистецтвознавства.

Архівні матеріали С. Колоса містяться у відділі рукописних фондів ІМФЕ та ЦДАВОВУ.

Окремі видання: Колос С. Г. Метод використання народного художньо-виробничого досвіду в проектуванні декоративних тканин // Колос С. Г., Хуртін М. Д. Декоративні тканини. — К., 1949. — С. 5—46; • Колос С. Г. Складові частини українського народного вбрання // Українське народне мистецтво. Вбрання / Упор.: С. Г. Колос (кер.), І. В. Гургула й інші; текст С. Г. Колоса,

I. В. Гургули. — К., 1961. — Т. 2. — С. 307–319; • *Колос С. Г.* Історичні та мистецько-конструктивні засади писанкового орнаменту // Українські писанки / Вступ. ст., акварелі та упоряд. Ерасті Біняшевського. — К., 1968. — С. 89–91.

Статті: Українська писанка // Червоний шлях. — 1928. — № 5/6 (62/63). — С. 222–230; • Народний текстиль Радянського Союзу — тканина "каргаша" // Східний світ. — 1930. — № 12. — С. 195–204; • Традиції, стан і потреби художніх промислів в Україні // НТЕ. — 1957. — № 4. — С. 109–117; • Від редактора // Кулик О. Українське народне художнє вишивання / Заг. ред. С. Колоса. — К., 1958. — С. 3–4; • Учитывать специфику // Декоративное искусство СССР. — 1963. — № 2. — С. 37–38; • Кролевецькі рушники // НТЕ. — 1966. — № 6. — С. 42–53; • Предмет, вартий глибшого аналізу // НТЕ. — 1968. — № 1. — С. 96–98; • Земля, дужа талантами // НТЕ. — 1970. — № 3. — С. 97–98; • Не імітація, а творчість // Україна: Наука і культура. Вип. 22. — К., 1988. — С. 456–463; • До культурно-мистецьких зв'язків українського народу з північним Кавказом // НТЕ. — 1990. — № 4. — С. 4–12.

Література: Перша Всеукраїнська виставка АРМУ: Каталог. — Харків, 1927. — С. 45; • *Новицька М.* Вивчення старовинних тканин та вишивання за революційних часів на території Радянського Союзу // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. Т. 1. — К., 1930. — С. 242; • *Бутник-Сіверський Б.* (1966). — С. 41, 194; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 6. — К., 1968. — С. 11; • *Діченко І.* Півстоліття праці — народному мистецтві // НТЕ. — 1969. — № 1. — С. 36–40; • *Жук А. К.* Український радянський килим. — К., 1973. — С. 40–41; • *Запаско Я.* Українське народне килимарство. — К., 1973. — С. 66, 86; • Словник художників України. — К., 1973. — С. 109; • *Селівачов М.* (1981). — С. 8, 9, 23, 45, 46, 51, 59, 77, 100, 104, 114, 130; • *Колос Г.* Це було їхнє життя // Україна: Наука і культура. Вип. 22. — К., 1988. — С. 452–456; • *Крученко Н.* Сергій Колос — художник, педагог, учений // ОМ. — 1989. — № 1. — С. 25–26; • *Горленко В. Ф.* [Про С. Г. Колоса] // НТЕ. — 1990. — № 4. — С. 3–4; • Митці України (1992). — С. 311; • Мистецтво України (1997). — С. 312; • *Щербак В.* Талант, не реалізований сповна: (До 110-річчя від дня народження С. Г. Колоса) // Українська академія мистецтв: Дослідницькі та науково-методичні праці. Вип. 5. — К., 1998. — С. 158–162; • *Шмагало Р.* (2002). — С. 50, 109, 122; • *Селівачов М.* (2005). — С. 20, 66, 148, 162, 367; • *Шмагало Р.* (2005). — С. 147, 158, 387; • Художники України (2006). — С. 292; • *Щербак Василь.* Драматичні колізії Сергія Колоса. — НМ. — 2008. — № 1–2. — С. 19–20.

Таранушенко Стефан Андрійович

(8. XII. 1889, Лебедин, тепер Сумської обл. — 13. X. 1976, Київ) — мистецтвознавець, музейник, видатний дослідник української архітектури, декоративного та станкового мистецтва, передусім дерев'яного будівництва, іконостасів. Відбув 20 років на засланні.

Народився в сім'ї ремісників. Навчався в народному й міському училищі Лебедине, завершив заочно середню освіту в Охтирській класичній гімназії, заробляючи уроками з латини. Потім вступив на слов'янсько-руське відділення історико-філологічного факультету Харківського університету й закінчив його 1916 року з дипломом першого ступеня. Там слухав лекції відомих учених М. Сумцова, Д. Багалія, Ф. Шміта. Одна з перших студентських розвідок — "Українські рекрутські народні пісні". Здібним юнаком опікувався професор Федір Іванович Шміт. За конкурсну роботу "Іконографія українського іконостасу", подану під гаслом "Лебідь", С. Таранушенко отримав золоту медаль.

Після державних іспитів, за клопотанням Ф. Шміта, Стефана Андрійовича залишають на кафедрі теорії й історії мистецтв для подальшої підготовки до професури. Влітку 1917 р. С. Таранушенко вибуває у відрядження на Кавказ, щоб досліджувати архітектурно-художні пам'ятки грузинського та вірменського мистецтва. 1918 р. створює в рідному місті виставку української старовини Лебедине; тут з'являються його перші публікації (виставковий каталог і повідомлення в газеті "Южный край"). Тоді ж він викладає мову й літературу, історію та мистецтво на міжповітових учительських курсах.

1917—1931 рр. працює в установах охорони пам'яток мистецтва й культури. З 1918 р. він — старший асистент, у 1920—1933 рр. — завідувач Харківського музею українського мистецтва. С. Таранушенко влаштовує науково-дослідні експедиції в усі райони України з метою збирання музеїв експонатів, для вивчення пам'яток, ознайомлення із сучасною художньою творчістю. Він дбає про збагачення музеїв відділів і широкий показ мистецьких творів.

Основними у діяльності вченого стають дослідження народного монументального будівництва, сільського та міського житла. Протягом 1920–1923 рр. він оглянув і зафотографував понад 150 старих осель у Харкові та на його околицях. На основі цих обстежень учений видав низку праць. Особливу цінність становили матеріали про конструкції та планування в народній (спочатку житловій, згодом — церковній) архітектурі Слобожанщини, Чернігівщини, Поділля, волинського Полісся.

Незабаром С. Таранушенка призначають доцентом історико-філологічного факультету Полтавського інституту; 1920 р. обирають ад'юнкт-професором. Водночас він викладає в Академії теоретичних знань Харкова, де стає в жовтні 1921 р. науковим співробітником науково-дослідної кафедри історії української культури. 1923 р. опублікував роботу "Покровський собор у Харкові", яку визнали за дисертацію. Після її захисту в березні 1924 р. С. Таранушенко завідує сектором мистецтва та керує семінаром аспірантів. Із 1924 р. він — дійсний член кафедри мистецтвознавства, а в 1921–1929 рр. — професор Харківського художнього інституту, співпрацює з визначними київськими мистецтвознавцями Миколою Біляшівським, Данилом Щербаківським, Миколою Макаренком, Федором Ернстом.

У жовтні 1933 р. його заарештували за вигаданим звинуваченням. Трійка ОДПУ УСРР засудила С. Таранушенка на п'ять років виправно-трудових таборів і виславла на Забайкалья. У вересні 1936 р. він переїздить до Пермі й у філії індустриального робітфаку на Кам-ГЕСі читає курс біології. У пошуках роботи за фахом дістався до Курська, де з великими труднощами отримав посаду старшого наукового співробітника обласної картинної галереї (1939–1950). Під час війни зберігав музейне надбання міста.

У 1950–1953 рр. завідує фондами Астраханської картинної галереї. Лише після смерті Сталіна йому дозволили повернутися в Україну, до Києва, стати науковим співробітником Академії архітектури, де отримав маленьке помешкання на вул. Димитрова, 6 і трудився до виходу на пенсію (1. V. 1963). Заборону друкуватися скасували аж 1957 р. 5 вересня 1958 р. президія Харківського обласного суду переглянула його справу та реабілітувала.

В 1960-і рр. дослідник завершує фундаментальну працю, якій віддав майже півстоліття — "Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України". 1970 р. автор передав її у видавництво "Будівельник". Але побачила вона світ аж 1976 р. у скороченому вигляді, незадовго перед його смертю.

Твори С. Таранушенка належать до найцінніших здобутків українського мистецтвознавства. Матеріали особового архіву зберігаються: в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва України; багато негативів із його експедицій 1920–30-х рр. містяться у фотоархіві відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ.

Окремі видання: Каталог першої виставки української старовини. — Лебедин, 1918. — 20 с.; • Пам'ятки українського мистецтва. Будівництво. Хата по Єлисаветинському провулку під чис. 35 в Харкові. Обміри та рисунки В. Троценка. — Х.: Видання комісії по вивченню укр. дерев. будівництва, 1921. — 1, 60 с. (літогр.), 12 л. табл.; • Пам'ятки українського мистецтва. I. Будівництво. Старі хати Харкова. — Х., 1922. — 16 с.: XXVII табл.; • Пам'ятки мистецтва старої Слобожанщини. — Х., 1922. — CXIV с.: іл.; • Пам'ятки українського мистецтва. 2. Будівництво. — Покровський собор у Харкові. — Х., 1923. — 32 с.: 22 табл.; • Мистецтво Слобожанщини XVII–XVIII ст. — Х., 1928. — 9 с.: 36 табл.; • Лизогубівська пам'ятка у м. Седневі. Провідник. — К., 1932. — 52 с.: 19 мал.; • Вітряки. Гравюри Л. Літошенко. — [Б/м], 1944. — 1 с.: 21 табл.; • Мартинович П. Д. Нарис про життя і творчість. — К., 1958. — 37 с.: 12 іл.; • Тарас Григорьевич Шевченко: Каталог выставки в Астраханской картинной галлерее 1961 года. — Астрахань, 1961. — 77 с.: іл.; • Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / За ред. М. П. Бажана і Г. Н. Логвина. — К., 1976. — 336 с.: іл.

Статті: [Розвідка про українські килими та начерк історії Харківського музею українського мистецтва] // Музей українського мистецтва: Відчitна виставка за 1923 рік. — Х., 1924. — 30 с.; • "Полуботчишина" сорочка // Наукові записки науково-дослідчої кафедри історії української культури. № 6. — Х., 1927. — С. 365–369; • Згадка про Нарбута // Бібліологічні вісті (Київ). — 1927. — № 1. — С. 106–107; • До питання про ранні акварельні портрети Тараса Шевченка // Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського. Т. I. — К., 1928. — С. 98–102; • [Рец.]: Вовк Хв., проф. Студії з української етнографії та антропології. — Прага, 1927 // Червоний шлях. — 1928. — № 3. — С. 156; • Кричевський Василь // Життя й революція (Київ). — 1929. — № 1. — С. 168–186; • Українські писанки, як пам'ятки народного мистецтва: (До постановки питання) // Наукові записки. Праці науково-дослідної кафедри історії європейської культури. Вип. 3. — Х., 1929. — С. 449–454; • [Рец.]: Кржемінський К. Стінні розписи на Уманщині. Мотиви орнаменту. — Кам'янець-Подільський, 1927 // Україна (Київ). — 1929. — Трав. — черв. — С. 145–146; • Славна ювілярка: (До 80-річчя з дня народження О. Кульчицької // Мистецтво. — 1957. — № 5. — С. 47–49; • Українські народні меблі // НТЕ. — 1957. — № 2. — С. 77–88; • Кульчицька Олена: [Вступ. ст.] // Альбом акварелей та ліногравюр Олени Кульчицької. — К., 1958. — С. 3–5; • Вітряки // НТЕ. — 1958. — № 1. — С. 80–99; • Жіночий портрет Шевченка // Вітчизна. — 1963. — № 10. — С. 218–219; • Нотатки до проблеми "Тарас Шевченко — пейзажист" // Шевченко — художник: Мат. наук. конф., присвяченої 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка. — К., 1963. — С. 56–70; • Мистецтво буреїних часів [Рец.: Білецький П. Українське мистецтво XVII–XVIII ст. — К., 1963] // Вечірній Київ. — 1964. — № 1; • Джерела краси [Рец.: Логвин Г. Українське мистецтво Х—XIII вв. — М., 1963] // Вітчизна. — 1964. — № 5. — С. 205–207;

- Клуні українського Полісся // НТЕ. — 1968. — № 3. — С. 60–64; • Давнє по-ліське житло // НТЕ. — 1969. — № 1. — С. 8–23; • [Предисловие] // Народный художник Украинской ССР Валентин Гаврилович Литвиненко. — Астрахань, 1969. — С. 5–11; • [Передмова] // Спаський І. Г. Дукати і дукачі України. — К., 1970. — С. 5–10; • Урядові будівлі на Гетьманщині XVIII ст. // Український історичний журнал. — 1971. — № 2. — С. 103–107; • О украинском иконостасу XVII и XVIII в. // Зборник за ликовне уметності. — Новисад, 1975. — Ки. 11. — С. 111–145; • Художне диво Опішні // Інформаційний бюллетень ВДНГ УРСР. — 1975. — № 2. — С. 29–30; • Памятник украинской монументальной деревянной архитектуры — церкви Николая в Новом Ропске на Стародубщине // Зборник народного музея. — Београд, 1979. — Ки. 9–10. — С. 581–588; • Українські народні меблі // НМ. — 1999. — № 1/2 (5/6). — С. 50–53.

Бібліографія: Рєєстр друкованих праць С. Таранушенка (1918–1971) [Публ. М. Крячка] // Записки Наукового товариства імені Шевченка: Праці секції етнології та фольклористики. Т. ССXXX. — Львів, 1995. — С. 472–478.

- Література:** Шміт Ф. [Рец.] Иконография украинского иконостаса // Зап. Харьков. у-та. — 1917. — С. 65–70; • Наше минуле. — 1918. — Вип. 2. — С. 188–189; • Січинський В. [Рец.]: Хата по Єлисаветинському пр. під ч. 35 в Харкові // Літ.-Наук. Вісник. — 1922. — Ки. 1. — С. 88–92; • Січинський В. [Рец.]: Таранушенко С. Покровський собор в Харкові // Труди Українського наукового інституту книгознавства. — К., 1926. — Т. 1. — № 2. — С. 60; • Щербаківський Д. [Рец.]: Таранушенко С. Пам'ятки українського мистецтва. Будівництво. Хата по Єлисаветинському пр. під ч. 35 в Харкові // Україна. — 1924. — Ки. 3. — С. 169–171; • Щербаківський Д. [Рец.]: Таранушенко С. Пам'ятки мистецтва Старої Слобожанщини // Україна. — 1924. — Ки. 4. — С. 165–167; • Новицька М. Вивчення старовинних тканин та вишивання за революційних часів на території Радянського Союзу // Записки Всеукраїнського арх. комітету. — К., 1930. — Т. 1. — С. 236, 238, 239; • Українці: історико-етнографічна монографія / Відповід. ред. К. Г. Гуслистий. Т. 1. — К., 1959. — С. 760, 765; • Міллер М. Доля українських археологів під совстами // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Т. CLXXIII: Праці історично-філософічної секції. 36. на пошану українських учених, знищених більшовицькою Москвою. — Париж; Чикаго, 1962. — С. 121; • Кравців Б. Розгром українського літературознавства 1917–1937 // Там само. — С. 291; • Бутник-Сіверський Б. (1966). — С. 44–45; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 648, 650, 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 2. — К., 1967. — С. 128, 427, 432; Т. 3. — К., 1968. — С. 10, 372, 385, 387, 392; Т. 4. — Ки. 2. — К., 1970. — С. 382, 383, 386, 387, 402; Т. 5. — К., 1967. — С. 30, 31, 437, 440; • Білокінь С. І. Мистецтвознавець, етнограф: До 80-річчя від дня народження С. А. Таранушенка // НТЕ. — 1969. — № 6. — С. 67–69; • Словник художників України. — К., 1973. — С. 224; • Павловський В. (1974). — С. 12, 54, 90, 91, 133, 154, 157, 158; • Білокінь С. І. Стефан Таранушенко // Український

календар на 1979. — Варшава, [1978]. — С. 91–95; • Селівачов М. (1981). — С. 8, 34, 41–42; • УРЕ. Т. 11. — Кн. 1. — 1984. — С. 140; • Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження С. А. Таранушенка (1889–1976). — Суми, 1989. — 29 с.; • Білокінь С. Велетень мистецтвознавства // Пам'ятки України: історія та культура. — 1989. — Ч. 3. — С. 12–18; • Побожжій С. Таранушенківське свято в Лебедині // ОМ. — 1989. — № 6. — С. 32; • Пуцко В. Життя, віддане дослідженню українського мистецтва // Там само. — С. 16–19; • Нестуля О. О. Дослідник народного мистецтва // Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). — К., 1991. — С. 173–177; • Нестуля О. О. Скарбам завдячуємо йому // Реабілітовані історію. — Полтава, 1992. — С. 99–104; • Вечерський В. ... Дозволили померти в Києві // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1992. — Ч. 2/3. — С. 55–56; • Митці України (1992). — С. 567–568; • Побожжій С. І. Харківська університетська школа мистецтвознавства: історія, напрямки, проблеми // Українське мистецтвознавство. Вип. 1. — К., 1993. — С. 82; • Автобіографічні матеріали Стефана Таранушенка // Записки Наукового товариства ім. Шевченка: Праці секції етнології та фольклористики. Т. ССXXX. — Львів, 1995. — С. 467–468; • Чепелик В. В. Про зустрічі з корифесм мистецтвознавства // З історії Української академії архітектури: Додаток до щорічника "Архітектурна спадщина на Україні" — К., 1995. — С. 39–67; • Епістолярна спадщина... (1997). — С. 542–548, 846–847; • Мистецтво України (1997). — С. 574; • Побожжій С. Про викладання історії мистецтва у Харківському університеті (1805–1920 рр.) // Українська академія мистецтва. Вип. 4. — 1997. — С. 105–106; • Олійник О. Стефан Таранушенко: [До 110-ліття від дня народження] // Мистецтвознавство' 99. — Львів, 1999. — С. 168–178; • Чепелик В. В. Спогади про С. А. Таранушенка // Українська біографістика: Зб. наук. праць. Вип. 2. — К., 1999. — С. 240–256; • Борщенко Л. Дослідник пам'яток народного мистецтва // НМ. — 2000. — № 3–4. — С. 5–9; • Катерина Білокур очима сучасників / Упоряд. Мик. Кагарлицький. — К., 2000. — С. 162–168; • Лисоченко І. Д., Маєр Т. Г. Таранушенко Стефан Андрійович // Особові архівні фонди Інституту рукописів: Путівник. — К., 2002. — С. 532–541; • Шмагало Р. (2002). — С. 90; • Бонь О. (2004). — С. 195; • Білокінь С. І. На зламах епохи: Спогади історика. — Біла Церква, 2005. — С. 2, 50, 59, 170, 189, 191, 193, 209, 210, 242, 284, 310; • Наші втрати (2005). — С. 36; • Селівачов М. (2005). — С. 19, 40, 278, 298, 319, 321; • Білокінь С. (2006). — С. 19, 99, 209, 211–215, 227, 235, 262; • Селівачов М. Як зберегти унікальний фотоархів? // Ант. Вип. 16–18. — К., 2006. — С. 162–169; • Художники України (2006). — С. 533; • Шудря Євгенія. Криниця натхнення // Іван Гончар (Спогади про І. М. Гончара) / Упоряд. і відповід. ред. І. Пошивайло. — К., 2007. — С. 448–449.

Риженко Яків Омелянович

[1 (13). XI. 1892, хутір поблизу с. Пустовитового Глобинського району, Полтавської обл. — 29. V. 1974, Астрахань, РФ] — педагог, музейник-етнограф, краєзнавець, дослідник народного мистецтва Полтавщини. Провів понад 30 років і помер на засланні.

Народився в сім'ї селянина-бідняка. З дитинства вирізнявся допитливістю та працелюбством; тому після закінчення школи його рекомендували для вступу в педагогічне училище, де навчався коштом Кременчуцького земства. Був сільським учителем, а потім вступив до Московського вечірнього університету імені О. Л. Шанявського. З весни 1914 р. знову на Полтавщині: завідує двокласною школою в селі Малій Перещепині (тепер Новосанжарського району).

1915 р. Я. Риженка забрали на військову службу. Закінчив шестимісячні курси, стає фельдшером військового госпіталю у м. Моршанську Тамбовської губернії. З Лютневою революцією 1917 р. повертається на батьківщину, очолює тут ж Малоперещепинську школу. Наступного року — в селі Селещині Машівського району. Не знайшов тут собі роботи, перебирається до Полтави, працює в педагогічному бюро губернського земства; водночас викладає на вчительських курсах у Лубнах і Ромнах. На початку 1920-х рр. керує Селещинською двокласною, а згодом — семирічною школою та секретарює в місцевому комітеті профспілки робітників освіти (Робос).

У червні 1923 р. губернське правління спілки Робос запропонувало Я. Риженку посаду заступника завідувача, а в жовтні того ж року призначило його керівником Полтавського педагогічного музею. Після об'єднання цього музеївого закладу із Центральним пролетарським музеєм Полтавщини Я. Риженко у грудні 1924 р. очолює етнографічний відділ і заступає директора музею з наукової частини.

Я. Риженко прагне підвищувати свою кваліфікацію музейного працівника та фахівця-етнографа. 1926 р. успішно витримує вступні іспити і стає аспірантом кафедри історії української культури акаде-

міка Д. І. Багалія (1857–1939). Службові обов'язки сполучає з науковою діяльністю, друкує праці про кустарно-ремісничу промисловість і побутово-етнографічні особливості Полтавщини, про використання краснавства у виховній та культурно-освітній роботі.

Захистивши 1929 р. дисертацію, Я. Риженко дістає запрошення акад. Д. І. Багалія із Харкова, але залишається в Полтавському краснавчому музеї. На чільному місці в його музейних виставках були етнографічні експонати, переважно виявлені особисто ним. Збірка відділу поповнювалася предметами українського побуту, мистецтва та промислів, придбаними під час проведених наукових експедицій. У 1926—1927 рр. під орудою Я. Риженка почалося загальне вивчення Опішнянського району, до якого двічі віїздили музейники. Підсумком цих досліджень були публікації Я. Риженка "Кустарно-реміснича промисловість" (1927) і "Форми гончарних виробів Полтавщини" (1930). За його безпосередньої участі виходить із друку також "Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавській округі" (1927).

Протягом 1927—1930 рр. мали великий успіх органіовані Яковом Омеляновичем виставки: "Килимарство й килими Полтавщини", "Українське шитво", "Гончарство Полтавщини".

Серед видатних осіб, з ким спілкувався Я. Риженко наприкінці 1920-х років, слід назвати знаних полтавців: літературознавця, професора Володимира Щепотьєва (1880—1935), письменника Григорія Майфета (1903—1975), композитора Федора Попадича (1877—1943) й інших.

У березні 1931 р. Полтавським ОДПУ Я. Риженка було заарештовано за вигаданим звинуваченням у належності до контрреволюційної організації. Через рік його звільнили з-під варти із забороною проживати у 12 містах країни впродовж трьох років. Спочатку його змусили виїхати в Курськ, а згодом до Астрахані; в цьому місті він працює бухгалтером до виходу на пенсію. Я. Риженко неодноразово звертався до відповідних органів із заявами про зняття з нього судимості, але так і не дочекався відповіді. Він цілком занедбав свої науково-мистецькі заняття. З його листа з Астрахані до С. А. Таранушенка від 1.03.1959 р. можна уявити, якого зазнав він удару на все життя: "Дуже дякую Вам за ласкаву пропозицію надіслати свої роботи до журналу, але навряд [чи] я зможу щось написати. По-перше, я розгубив усі свої матеріали, а по-друге, я всі й мову рідну став забувати... Вам відомо, що й билинка, вирвана з рідного ґрунту, в'яне, а я ж таки людина.

У мене були дуже широкі замисли, в 1930—31 рр. я вступив у фазу широких творчих планів, але ударив лютий мороз... Та й що казати про те, що проїшло і не вернеться" (Інститут рукописів НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 278, № 3894).

Його праці заличали в науковий обіг, нові й надзвичайно цінні матеріали з народного мистецтва Полтавщини: шитва, килимарства, гончарства. Всі наступні дослідники їх використовували, проте не всі на них покликалися.

1996 р. в Києві біля входу до Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури споруджено пам'ятник "Художники — жертви репресій" від Спілки художників України; серед інших там зазначено й ім'я Якова Риженка.

Окремі видання: Килимарство й килими Полтавщини. — Полтава, 1928. — 16 с.; • Українське шитво. — Полтава, 1929. — 28 с.; • Гончарство Полтавщини (До виставки кераміки 25. XII. 1929 р. — 25. I. 1930 р.). — Полтава, 1930. — 16 с.

Статті: Краснавство та екскурсії // Екскурсійний довідник по Полтаві та Полтавській округі. — Полтава, 1927. — С. 5—10; • Екскурс II в політосвітроботі // Там само. — С. 17—20; • Кустарно-ремісничча промисловість // Полтавщина: Зб. / Упор. М. Філянський, Я. Риженко. Т. II. — Полтава, 1927. — С. 257—306; • Населення Полтавщини та його побут // Там само. — С. 331—340; • Музей // Там само. — С. 414—416; • Полтавський державний музей: (Історичний нарис). Т. I. — Полтава, 1928. — С. 1—15; • Збірки з історії, етнографії, мистецтва та промисловості // Там само. — С. 63—116; • Полтавський Державний музей // Знання (Харків), 1928. — № 2. — С. 22—23; • Форма гончарних виробів Полтавщини // Науковий збірник Харк. наук.-досл. кафедри історії української культури імені академіка Д. І. Багалія. Т. IX. Вип. 2. — Х., 1930. — С. 22—42.

Література: Новицька М. Вивчення старовинних тканин та вишивання за революційних часів на території Радянського Союзу // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. Т. I. — К., 1930. — С. 243; • Щепотьєва М. Література про українські килими за часів революції // Там само. — С. 311; • Науковий збірник Харківської науково-дослідчої катедри історії української культури імені акад. Дм. Багалія. Ч. 8: Бібліографічний збірник. — Х., 1930. — С. 125; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 4. — Кн. 2. — С. 402; Т. 5. — К., 1967. — С. 439; • Білокінь С. І. Риженко Я. О. // УРЕ. Т. 9. — К., 1983. — С. 367; • Кара-Васильєва Т. В. Полтавська народна вишивка. — К., 1983. — С. 18, 23, 40, 100, 102, 112, 132; • Нестуля О. О. Життєвими шляхами пченої // Репресоване краснавство (20—30-ті роки). — К., 1991. — С. 244—249; • Нестуля О. О. З криниць народної творчості // Реабілітовані історію. — Полтава, 1992. — С. 124—130; • Митці України (1992). — С. 493; • Мистецтво України (1997). — С. 507; • Міщанин В. Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки: Матеріали до Національного словника "Українські гончари" Кн. 1. — Опішне, 1999. — С. 307—309; • Міщанин В. Яків Риженко — видатний дослідник полтавського краю // Титульний етнос: здобутки, втрати. Зб. статей. — Полтава; Опішне, 2002. — С. 43—47; • Ханко В. Словник мистців Полтавщини. — Полтава, 2002. — С. 163; • Список фондів, які перебувають у процесі опрацювання: Риженко Яків Омелянович // Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник. — К., 2002. — С. 655; • Селівачов М. (2005). — С. 294, 300, 307, 326; • Художники України (2006). — С. 471.

Кржемінський Костянтин Іполитович

(11. V. 1893, Одеса — 28. X. 1937)

— художник-архітектор, організатор освітніх мистецьких закладів і викладач, музейник і реставратор станкового живопису, дослідник традиційного мистецтва. Розстріляний більшовицькими катами.

Народився в родині капітана далекого плавання. Батько дослужився до дворянства, був власником трьох будинків у Кам'янці-Подільському.

1917 р. К. Кржемінський закінчив відділення малярства й архітектури Київського художнього училища. Після цього його призвали служити до юнкерського училища в Києві.

У 1918–1923 рр. проживав в Умані, влаштував керамічну майстерню в заїзді поміщицької садиби села Піковець; а 1919 р. заснував дворічну Школу народного мистецтва імені Т. Г. Шевченка в Умані; разом з іншими створив музей українського мистецтва під керівництвом П. П. Курінного (1894–1972); викладав креслення в уманській вищій початковій школі, збирав і досліджував зразки розписів селянських хат.

У 1924–1927 рр. працював викладачем креслення художньо-промислової профшколи імені Г. С. Сковороди у Кам'янці-Подільському. 13 грудня 1925 р. К. Кржемінський зачитус доповідь "Стінні розписи на Уманщині" під час засідання Кам'янець-Подільського товариства Всеукраїнської академії наук. За пропозицією завідувача профшколи В. Г. Гагенмайстера малюнки орнаменту відтворили учні літографічної майстерні протягом 1924–1926 років. Вони ж видрукували ілюстрації на 140 комплектів книги К. Кржемінського, хоча наклад зазначено в кількості 200 примірників. Це раритетне видання відзначається не тільки глибиною художнього аналізу, а й проникненням у соціальні, гендерні, технологічні аспекти народного стінопису. Такий дослідницький підхід явно випереджав свій час. Зокрема, К. Кржемінський спостеріг, що білеї вапном стіни хат під Кам'янцем-Подільським звичайно розмальовували хлопці. Фарби розпускали на яйці, що додавало їм яскравості й стійкості, використовували

трафарети для зображення квітів і листя, ватні томпони для дрібних плям, а стебла малювали від руки.

На Уманщині ж стінопис — заняття дівчат. Малюють без усякого попереднього начерку. Фарби розпускають на воді чи молоці, бо стіни хат обмазані каоліном, і фарба, швидко віддаючи воду, з'єднується з ним. Трафарети рідкісні, зате застосовують печатки-штампи, вирізані з картоплі чи буряка. Дрібні деталі виконують відбитками пальців. Мало характерних для Поділля зірок, а також популярних там «бантиков», які перейшли в стінописи, на думку дослідника, з катніх паперових прикрас. Не трапляються під Уманню типові для Поділля орнаментальні обведення вікон, вінки на фасадах і візерунки на глиняних долівках. А загалом — завершує свій порівняльний аналіз Кость Іполитович — розписи Уманщини декоративніші від Подільських і менше залежать від архітектури, тоді як на Поділлі вони, переважно, підкреслюють конструкцію.

2 грудня 1927 р. К. Кржемінський звільнився з роботи за власним бажанням і переїхав, на запрошення завідувача музею культів та побуту П. Курінного, до Києва на посаду художника-реставратора станкового живопису реставраційної майстерні. Він хутко опанував усі основні виробничо-творчі навички. Різnobічно освічений, добре обізнаний із хімією, К. Кржемінський застосував новітні засоби та методи лікування "хворих" полотен, урятував від загибелі цінні ікони визначних майстрів.

На початку 1930-х рр. К. Кржемінський читав лекції студентам Київського художнього інституту, проводить заняття з аспірантами з музеїної справи та реставрації; працює в художньому фонді. Як архітектор-художник розробляє проекти житла та його устаткування для керівників республіки, що переїхали з Харкова до Києва (зокрема, для Г. Петровського й П. Постишева), проектує меблі в урядових кабінетах.

1933 р. К. Кржемінського скоротили як "дворяніна — чужу, класово ворожу людину". Відтоді митець цілком віддався малярству; мандрував Україною, спускався Дніпром на плотах. Восени 1937 р. мала відбутися виставка робіт митця, що їх уже було відвезено до Харківського музею. Але 10 жовтня його зарештовано й через 18 днів розстріляно за звинуваченням в українському націоналізмі та шпигунстві на користь Польщі; на думку його дочки Л. Камінської, похований у Биківні. 1974 р. за її клопотанням він був реабілітований військовим трибуналом.

Життя художника тривало лише 44 роки. Це пік розквіту. Але в той тяжкий час К. Кржемінський не зміг себе виявити на повну силу; не збереглися його чарівні красвици України. Але ще в Умані митець зумів виховати учнів, із яких виросла ціла плеяда відомих майстрів: член Міжнародної академії кераміки в Женеві, народний художник України Дмитро Головко; народний художник України, скульптор Галина Петрашевич; заслужений художник Казахстану Андрій Цівчинський. Фундаментальна книга К. Кржемінського "Стінні розписи

на Уманщині" понині допомагає науковцям досліджувати народні стінописи

Спілка художників України спорудила 1996 р. пам'ятник "Художники - жертви репресій", де серед 41 прізвища закатованих значиться п'ята, п'ята — "Кость Кржемінський (1896–1937)"

Окремі видання: Пам'ятки єврейського мистецтва на Кам'янецьчині — Мазеви: Єврейські надгробки. — Кам'янець-Подільський, 1926; • Стінні розписи на Уманщині. Мотиви орнаменту: [Альбом] 50 окремих таблиць. — Кам'янець-Подільський, 1927. — 18 с.: 50 літографій; • Хати с. Ходоровець: Альбом літографій. — К., 1927; • Архітектура та стінні розписи синагоги м[істеч]ка Смотрича. — Кам'янець-Подільський, 1929. — Співавт.: В. Гагенмейстер.

Література: Михайлів Ю. Рецензія: Українське народне мистецтво // Життя й революція (Київ). — 1928. — № 2. — С. 186–187; • Таранушенко С. А. Рецензія // Україна (Київ). — 1929. — № 34. — С. 145–146; • Мишківська Т. Огляд літератури про розпис селянських хат // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. Т. I. — К., 1930. — С. 313–317; • Маламуж Д. Рецензія // Там само. — С. 325–330; • Бабенчиков М. В. Народное декоративное искусство Украины. — М., 1945. — С. 20; • Бутник-Сіверський Б. (1966). — С. 20, 40, 115, 199, 128–129, 132; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 5. — К., 1967. — С. 363, 440; • Найден О. С. Орнамент українського народного розпису: Витоки. Традиції. Еволюція. — К., 1989. — С. 6, 9, 18, 22, 24, 38, 48, 49, 87–89, 119; • Каменська Л. К. Короткий життєпис художника К. І. Кржемінського // Подільське братство (Хмельницький). — 1993. — № 3. — С. 55–56; • Студенець Наталя. Народний розпис у виданнях Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи // НТЕ. — 1997. — № 2/3. — С. 118–119; • Білокінь С. "Білі круки" подільського друкарства // Пам'ятки України: Історія та культура. — 2000. — Ч. 3/4 (128/129). — С. 33–45; • Тимченко Т. Київська школа реставрації станкового малярства: (1920–1930 рр.) // Пам'ятки України: Історія та культура. — 2001. — Ч. 4. — С. 48–71; • Тимченко Т. Р Принципи реставрації музеїних пам'яток у реставраційній майстерні Всеукраїнського музейного містечка (1924–1934 рр.) // Могилянські читання 2002: 36. наук. праця: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть. Присвячено 130-й річниці заснування Київського церковно-археологічного музею. — К., 2003. — 434–444; • Наши втрати (2005). — С. 30; • Селівачов М. (2005). — С. 19, 137–138, 164, 277, 286 та ін.; • Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини XIX — середини XX ст. — Львів, 2005. — С. 137, 139, 156–157.

Січинський Володимир Юхимович

[Справжнє прізвище — Січинський; псевд.: Каміненко та інші; 12 (24). VI. 1894, м. Кам'янець-Подільський — 25. VI. 1962, м. Патерсон, штат Нью-Джерсі, США] — архітектор, художник-графік, бібліограф, мистецтвознавець, дослідник орнаментики, громадський діяч.

Його батько, священик Євтим (Юхим) Січинський (1859—1937), був відомим діячем української культури, автором низки часто цитованих друкованих праць.

У 1904—1912 рр. В. Січинський навчається в середній технічній школі, яку закінчує із золотою медаллю. Водночас відвідує вечірні курси Кам'янець-Подільської мистецько-промислової школи, працює в археологічних і архітектурних експедиціях свого батька. Саме тоді юнака захопило відродження українського стилю в архітектурі.

У 1912—1917 рр. В. Січинський — студент Петербурзького інституту цивільних інженерів, де здобуває із золотою медаллю архітектурну освіту. З перших днів навчання його залишають до роботи в "Українській громаді", 1916 року він стає головою цієї організації.

Після інституту 1917 р. В. Січинський влаштовується асистентом у заснованому в Києві Архітектурному інституті, але через кілька місяців переїздить до рідного Кам'янця-Подільського. Майже рік обіймає посаду архітектора Подільської губернської управи з будівництва шкіл, проєктує кілька споруд навчальних закладів із використанням українських національних традицій. Тут розпочинається і його дослідницька праця, з'являється перша друкована науково-популярна стаття "Громадські будинки" в тижневику "Село" (1918. — Ч. 36/37).

Тоді ж подільське товариство "Просвіта" обирає його своїм секретарем. 17 листопада 1918 р. В. Січинського делеговано на Український національний конгрес у Києві. 25 березня 1919 р. він отримує паспорт громадянина Української Народної Республіки для подорожі за кордон і вирушає в турне по Європі, як кур'єр Республіканської капели під орудою Олександра Кошиця.

Обїхавши майже всі європейські країни, він повертається восени 1920 р. з Тарнова до Кам'янця-Подільського, але ненадовго. В 1920–1923 рр. живе у Львові. Весь навчальний рік (1922–1923) викладає історію та мистецтво у філії Державної академічної гімназії. Звідти йому вдається потрапити на дослідження архітектурних пам'яток Галичини та Волині. Багато студіює у Львівських архівах і бібліотеках.

Він належав до гуртка українських пластунів, заснованого 1921 р.; згодом, із 1922 р., відвідує Гурток діячів українського мистецтва. Тут налагоджує тісне співробітництво з одним із творців українського стилю в архітектурі Сергієм Тимошенком (1881–1950). У червні 1922 р. В. Січинський показує на виставці Гуртка свої перші проекти архітектурних будівель. Оскільки не мав польського громадянства, його звільняють із роботи.

У 1920-х рр. В. Січинський опублікував кілька своїх розвідок на сторінках київських і харківських видань. З початку 30-х років його співпраця з батьківщиною припинилася.

1923 р. він оселяється у Празі; там до 1926 р. відвідує лекції в Українському Вільному Університеті (УВУ) та водночас викладає перспективу й перспективний рисунок в Українській студії пластичного мистецтва й історію мистецтва — в Українському педагогічному інституті імені М. Драгоманова.

1927 р. дістає в УВУ докторський диплом із філософії за працю "Архітектура Крехівського монастиря по деревориту 1699 року" 1940 року В. Січинський стає доцентом за працю "Архітектура катедри св. Юра у Львові" 2 березня 1942 р. його затверджують, там же, професором на кафедрі історії мистецтв.

Майже сім років (1. 9. 1936 – 31. 12. 1943) він читає новий предмет — українське краснавство — в Українській реальній гімназії у передмісті Праги, випускає підручник "Вступ до українського краснавства" (Прага, 1937). Крім того, викладає історію, географію, малювання та креслення.

Ще 1927 р. В. Січинський одержав одну з п'ятьох стипендій Міжнародного інституту інтелектуальної співпраці в Женеві. Незабаром його обирають дійсним членом історико-філософської секції Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. Тоді він спільно з Павлом Ковжуном (1896–1939) і Робертом Лісовським (1893–1982) засновує Асоціацію українських незалежних митців у Львові, яка мала неабиякий вплив на розвиток культури Західної України. 1934 року В. Січинський очолює Українське товариство прихильників книги. Тоді ж його запрошує до німецького Товариства імені Й. Гугенберга. Учений тісно співінформується із Слов'янським інститутом у Празі, Історико-філологічним товариством, Українським педагогічним товариством тощо.

8 листопада 1943 р. гестапо склило його за антинацистську діяльність і відправило до берлінської в'язниці, з якої був звільнений 17 березня 1944 р. вже підупалим на здоров'ї.

1945 р. В. Січинський виїхав із Праги в американську зону окупації Німеччини. Жив у таборах для переміщених осіб. За його участю було відновлено Український Вільний Університет у Мюнхені. Весь цей час він дописував до українських газет і журналів у Європі.

У квітні 1949 р. потрапляє до Нью-Йорка, де розгортає свою наукову й громадську діяльність: влаштовує наукові з'їзди, конференції, художні виставки. З його почину в грудні 1953 р. у Нью-Йорку відбувається Перший український науковий з'їзд. Крім того, в Америці він проектував численні громадські будинки, українські храми та пам'ятники, дотримуючись українського архітектурного стилю.

Кілька років професорує в Українському технічному інституті Нью-Йорка, викладає на курсах українознавства та пише до різних періодичних видань. Багато часу та снаги віддає графіці, зокрема оформленню книжок і журналів. Сам мав велику колекцію еклібрисів. Ці мініатюрні знаки він не лише досліджував, а й творив, спираючись на українські національні традиції.

У грудні 1954 р. в Нью-Йорку відсвяткували 60-річчя від дня народження та 35-річчя науково-мистецької діяльності В. Січинського, влаштували виставку його праць. Останні роки він провів у Патерсоні штату Нью-Джерсі. Його поховано на українському цвинтарі біля кафедрального собору св. Андрея в Бевінд-Брук.

Наукова потужність В. Січинського була неймовірною. Далеко не повна бібліографія його друкованих праць від 1918 до 1958 р. має 530 позицій (*Кей-сан Іван*. Володимир Січинський. — Торонто, 1957). Найбільшу ж славу вченому принесла книжка "Чужинці на Україні", вперше надрукована у Львові 1938 р. (а потім перевидавалася десять разів). У ній зібрано подорожні нотатки східних і західноєвропейських мандрівників, які захоплювалися красою краю, звичаями та побутом українців.

Чимало творчих задумів В. Січинського здійснено після 1958 року; деякі праці побачили світ по його смерті, але ще багато їх досі не оприлюднено.

В. Січинський досліджував зв'язки між новими засобами будівництва й українськими стилями минувшини, зокрема княжої доби та бароко. За його проектами споруджені церкви: у Михайлівцях (1934), Комарниках (1937) — обидві на Пряшівщині; у Випені, поблизу Нью-Йорка (1949), в Порто-Уніон (Бразилія, 1951), православний собор у Монреалі (Канада, кінець 1950-х рр.); як графік він оформив понад 70 видань. Був автором статей про українських архітекторів, мальярів, графіків і мистецтвознавців.

Окремі видання: Архітектура старокнязівської доби (Х — XIII) ст. — Прага, 1926; • Ротонди на Україні. — К., 1926. — 9 с.; • Конспект історії всесвітнього мистецтва. Ч. 1: До ренесансу. — Прага, 1928. — 351 с.; • Нариси з історії української промисловості. — Львів, 1936. — 112 с.: іл.; • Історія українського граверства XVI—XVIII ст. — Львів, 1937. — 72 с.; • Вступ

- до українського краснавства: Підручник для 8-го класу гімназії і самоосвіти. 310 рис. в тексті і 6 табл. і мап. — Прага, 1937. — 128 с. [На правах рукоп.]; • Чужинці про Україну: Вибір описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — Львів, 1938. — 212 с.: 12 с. іл.; • Орнаменти в історичних стилях: Альбом. — [Прага], 1940. — 6 табл. з 57 рис.; • Орнаменти в історичних стилях: Альбом. — Прага, 1943. — 8 табл.; • Українське ужиткове мистецтво: Кераміка. Порцеляна. Металеві вироби. Ткацтво. Вишивки. Вироби з паперу. Писанки: Альбом. — Прага, 1943. — 8 с.: 47 табл., 500 рис.; • Українські орнаменти народні: Альбом. — Прага, 1943. — 8 табл.; • Нарбут Ю. 1886—1920. — Краків; Львів, 1943. — 63 с.: іл.; • Орнаменти в історичних стилях: Альбом. — 2-ге вид. — Франкфурт, 1946. — 8 табл.; • Українські орнаменти історичні: Альбом. — 2-ге вид. — Франкфурт, 1946. — 8 табл.; • Орнаменти народні: Альбом. — 2-ге вид. — Франкфурт, 1946. — 8 табл.; • Українські вишивки: Альбом. — 2-ге вид. — Франкфурт, 1947. — 8 табл.; • Назва України. — Авгсбург, 1948. — 43 с.; • Іван Mazepa: Людина і меценат. — Філадельфія, 1951. — 52 с.: іл.; • Пам'ятки української архітектури. Т. 1. — Філадельфія, 1952. — 63 с.: іл.; • Український тризуб і пропор. — Вінниця, 1953. — 69 с.: 65 мал.; • Крим: Історичний нарис. — Нью-Йорк, 1954. — 31 с.; • Микола Бутович: Монографія. — Нью-Йорк, 1956. — 78 с.: іл.; • Роксолана: Джерела, назва, історія, територія, народ, археологічні знахідки, культура, знавче письмо. — Лондон, 1957. — 66 с.: іл.; • Історія українського мистецтва. — Нью-Йорк: НТШ в Америці, 1956: — Т. 1: Архітектура. — 179 с.; [Т.] 2: Архітектура. — 64 с.: 14 л. іл.

Вибрані статті: [Рец.]: Українські вишивки: Альбом українських вишивок. — Львів, 1921 // Українська трибуна (Варшава). — 1922. — № 3. — 6 січн. [Підп.: В. Калініченко]; • Виставка Збріок В. Пещанського у Львові // Нова Україна (Прага). — 1922. — № 13—15. — С. 101—102; • [Рец.]: Вишивка низзю: Тульчинщина, село Орлівка / Тексти В. Гагенмайстера, мал. К. Ременюк. — Кам.-Подільський, 1922 // Нові шляхи (Львів). — 1929. — № 5. — С. 170—172 [Підп.: В. С.]; • [Рец.]: Гагенмайстер В. Настінні панелі прикраси Кам'янеччини. — Кам'янець-Подільський, 1930 // Мистецтво. — 1933. — № 4. — С. 110—111; • Різьба // Українська загальна енциклопедія: В 3 т. — Львів, Станіслав, Коломия, [1934]. — Т. 3. — С. 449—452; • Малярство // Там само. — С. 452—456; • Ткацтво // Там само. — С. 463; • Кераміка // Там само. — С. 473—476; • Видання мистецько-промислової школи в Кам'янці [-Подільському] // Українська книга (Львів). — 1937. — № 1. — С. 20—23 [Проблемо-фільські видання в 1926—930 рр.]; • Українські писанки // Український тижневик (Ашафенбург). — 1946. — № 3—4; • Українська народна вишивка [рец. на однійменний альбом К. В. Габданк-Рогозинського] // Українські вісти (Новий Ульм). — 1947. — № 1; • Ткацтво і вишиванкарство: Історичні відомості // Енциклопедія українознавства: В 2 т. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. — Т. 1.

— С. 301–302; • Вишивки // Там само. — Т. 1. — С. 94–95; • Грецьке мистецтво // Там само. — Т. 2. — С. 433–432; • Стиль в українському мистецтві // Київ (Філадельфія). — 1950. — № 2; • Народне ужиткове мистецтво // Енциклопедія українознавства: Заг. частина / Перевид. в Україні. — К., 1994. — С. 262–316; • Розвідки Михайла Грушевського з українського мистецтва // НТЕ. — 1997. — № 1. — С. 53–56.

Бібліографія: Реєстр праць В. Січинського з мистецтва і культури 1918–1958 рр. // *Кейван І.* Володимир Січинський: Архітектор, митець-графік, мистецтвознавець, дослідник. — Торонто, 1957. — С. 39–65; • Січинський В. Ю. Біобібліографічний покажчик / Укл. С. П. Костюк. — Львів, 1996. — 123 с.

Література: Таранушенко С. [Рец.]: В. Січинський. Архітектура старокнязівської доби (Х–XII ст.). — Прага, 1926. — 50 с. // Червоний шлях. — 1927. — № 12. — С. 198–199; • Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. — Прага, 1942. — Ч. 1. — С. 131, 176, 177, 184, 190, 256; • Кейван І. Володимир Січинський: архітектор, митець-графік, мистецтвознавець, дослідник // Українська спілка образотворчих митців у Канаді. — Торонто: Євшанзілля, 1957. — 77 с.; • Нариси з історії українського мистецтва. — К., 1966. — С. 648, 651; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах: Т. 1. — К., 1966. — С. 19; Т. 2. — К., 1967. — С. 13, 424, 425, 427, 429, 432, 437, 438; Т. 3. — К., 1968. — С. 11, 383, 386, 394, 395; Т. 4. — К., 1970. — С. 392; • Дей О. І. Словник українських ісевденів. — К., 1969. — С. 530; • ЕУ: Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. Т. 8. — Париж; Нью-Йорк, 1976. — С. 2848; • Ульянівська С., Ульянівський В. Володимир Січинський // Українська культура: Лекції / За ред. Дмитра Антоновича. — К., 1993. — С. 571–576; • Скрипник І. Володимир Січинський — мистецтвознавець і дослідник (До 100-річчя від дня народження) // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень IV круглого столу (Львів, 9–10 травня 1994 р.). — К.; Львів, 1994. — С. 166–167; • Мушинка М. Володимир Січинський і Пряшівщина // Дукля (Пряшів). — 1994. — № 3. — С. 39–41; • Грузов М., Шудря М. Зоряне скупчення талантів // Київ. — 1996. — № 3. — С. 129–134; • Мушинка М. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини // Союз русинів-українців Словацької Республіки. — Пряшів, 1995. — 120 с.; • Труды русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918–1945 гг. (Библиография с биографическими данными об авторах). — Прага, 1996. — Т. 1, Ч. 2: I. Авторские работы (М–Я). — С. 662–665; • Бабяк П. З епістолярної спадщини Володимира Січинського // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. — Львів, 1996. — Вип. 5. — С. 14–20; • Волodymyr Січинський та Україна: Матеріали міжн. конф. — К., 1996. — 176 с.; • Кейван І. Українські мистці поза Батьківчиною. — Едмонтон: Медіреадз, 1996. — С. 11, 17, 18, 26, 33, 47, 108, 110, 133, 134, 160; • Мистецтво України (1997). — С. 541, • Мушинка М. Народознавча та мис-

тецька спадщина Володимира Січинського // НТЕ. — 1997. — № 1. — С. 3–12; • Шафран Р. Мистецтвознавча діяльність Володимира Січинського: Баварський період (1943–1949) (На основі архівних матеріалів) // Народознавчі зошити. — 1999. — № 6 (30), листоп.-груд. — С. 921–925; • Білокінь С. "Білі круки" Подільського друкарства // Пам'ятки України: Історія та культура. — 2000. — Ч. 3/4 (128/129). — С. 33–45; • Шафран Роксоляна. Володимир Січинський: Життєвий і творчий шлях // Мистецтвознавство України. Вип. 2. — К., 2001. — С. 320–326; • Шмагало Р (2002). — С. 86; • Черниш Наталія. Бібліографічна комісія НТШ як центр дослідження української книги (1909–1939): Навч. посіб. — К., 2006. — С. 196, 202; • Селівачов М. (2005). — С. 24; • Шмагало Р. (2005). — С. 73, 116, 132, 245–247 та ін.; • Художники України (2006). — С. 506–507.

Савицький Петро Миколайович

(псевд.: Востоков П., Луденский Степан, Лодовиков В., Петроник, Ходот Т., С. П.; Р. С.; 15. V. 1895, Чернігів — 13. IV. 1968, Прага) — економіст, географ, історик, дослідник мистецтва, основоположник і теоретик "євразійства", поет. Довголітній в'язень концтаборів.

Належав до відомого на Гетьманщині шляхетського роду. Його предки були священиками, військовими канцеляристами, викладачами. Батько обирався по-вітовим предводителем дворянства у Кролевці, згодом — головою Чернігівської губернської земської управи.

У гімназійні роки П. Савицький відзначався глибокими й різномічними знаннями. Приятелював із місцевими краснавцями та перебував під впливом письменника М. М. Коцюбинського (1864–1913). Ще підлітком знайомився з зібраннями Чернігівських музеїв; вивчав "Труды Черниговской архивной комиссии", що виходили впродовж 1898–1918 рр.

Протягом 1913–1914 рр. П. Савицький видрукував дві ґрунтовні статті в "Черніговской земской неделе" під псевдонімом "Р. С." та подав на Другу ви-

ставку українського зодчества в Харкові велику підбірку фото з архітектури півночі та сходу Чернігівщини. Разом з істориком В. Л. Модзалевським (1882–1920) підготував до видання працю "Очерки искусства старой Украины", яка пролежала в рукописі до нашого часу. Це одне з перших узагальнюючих досліджень історії українського мистецтва.

1913 р. П. Савицький закінчив на відмінно чернігівську чоловічу гімназію та вступив на економічний факультет Петроградського політехнічного інституту, де 1917 р. отримав диплом із відзнакою. За роки навчання зблишився з П. Б. Струве (1870–1944), був його улюбленим учнем. 1916 р. опублікував кілька статей з економіки. За ухвалою інститутської ради став стипендіатом кафедри історії господарства й невдовзі здобув звання кандидата економічних наук. Молодого вченого 1917 р. призначили заступником торгового аташе російського посольства в Норвегії, де він підготував вигідні для Росії торгові угоди з цією державою.

Під час громадянської війни П. Савицький, непридатний до військової служби за станом здоров'я, відбув на південь України. Там працював секретарем у свого вчителя П. Б. Струве, який 1920 р. завідував департаментом іноземних справ у штабі генерала П. Врангеля. Після поразки білої армії П. Савицький потрапив до Болгарії, виконував обов'язки технічного редактора в журналі "Русская мысль". Після незгоди зі своїм наставником, у грудні 1921 р. переїхав до Праги, де 1922 р. захистив дисертацію і став приватдоцентом кафедри економіки та статистики російського юридичного факультету, а з 1925 р. — доцентом Руського інституту сільськогосподарської кооперації. Там він керував кафедрою економічної та сільськогосподарської географії. З 1928 р. — професор.

У 1929–1933 рр. П. Савицький очолив суспільствознавчий відділ Руського народного університету й належав до Руського науково-дослідного товариства при ньому. З 1935 р. — лектор Німецького університету в Празі, де проводив заняття з російської та української мов, читав курс русикознавства, завідував слов'янським семінаром. Йому випало виступати з лекціями в Берліні на кафедрі економічної географії Руського наукового інституту та бути дійсним членом Німецького товариства слов'янознавства у Празі, членом-кореспондентом географічного товариства у Белграді.

З 1940-го до 1944 р. П. Савицький працював директором кооперативної російської гімназії. За перешкодження мобілізації гімназистів до німецької армії його звільнili з цієї посади. Коли радянські війська заволоділи Прагою, то П. Савицького арештували й відправили до концтабору в Росію, потім на заслання в Мордовію, де перебував з 1945–1956 рр.

Упродовж того жахливого десятиліття принижень і забуття прихистком його дум, почуттів і надій стала поезія. Після відbutтя терміну покарання повернувся до своєї родини у Прагу. 1960 р. у Франції вийшли з друку його "Сти-

хи" під псевдонімом — П. Востоков. У той же рік чеська Феміда за ці твори, написані під час ув'язнення в Радянському Союзі, засудила його до трьох років позбавлення волі, але через кілька місяців відпустила.

Наприкінці свого життя П. Савицький перекладав російською та чеською мовами, співпрацював у Академії наук Чехословаччини, писав для чеської енциклопедії статті з географії СРСР. Його наукові дослідження з економічної географії мали європейське визнання, були перекладені чеською, французькою, англійською та німецькою мовами.

Могила П. Савицького — на Ольшанському цвинтарі у Празі. Його архів зберігається у Слов'янській бібліотеці (Прага).

Століття від дня народження П. Савицького відзначили на його батьківщині, в Чернігові, таким чином: опублікували поетичну збірку "Дороги" та, нарешті, видали "Очерки искусства Старой Украины" У Києві з'явилися друком дві його праці про пам'ятки українського церковного будівництва. Отже, побачили світ усі мистецтвознавчі розвідки Петра Миколайовича з архітектурознавства. Вражає те, що автор, без попередньої фахової освіти, зумів досягти високого наукового рівня й залишив для нащадків твори непромінальної цінності.

Окремі видання: Россия — особый географический мир: 1. Континент — океан: 2. Географический обзор России — Евразии. — [Прага:] Евразийское книгоиздание, 1927. — 68 с.; • Разрушающие свою родину: (снос памятников искусства и распродажа музеев СССР). — [Прага:] Издание евразийцев, [1936]. — 39 с.: 1 табл.; • Гибель и воссоздание неоценимых сокровищ: (разгром русского зодческого наследия и необходимость его восстановления). — [Прага:] Издание евразийцев, [1937]. — 38 с.; • Стихи. — Булонь [Франция], 1960. — 88 с.; • Востоков П. Дороги: Избранные стихотворения. — Чернигов: Сіверянська думка, 1996. — 82 с.

Статті: Каменное строительство на Украине от времен Богдана Хмельницкого до времен Разумовского // Черниговская земская неделя. — 1913. — № 9, 10 мая. — С. 1—4; № 10, 17 мая. — С. 1—3 [Подп.: Р. С.]; • Об украинской вышивке XVIII века и современном ее возрождении // Черниговская земская неделя. — 1914. — № 24, 13 июня. — С. 1—5; № 25, 20 июня. — С. 1—5 [Подп.: Р. С.]; Отд. оттиск: Чернигов, 1914. — 21 с.; • Очерки искусства Старой Украины. Чернигов [Підготовка до друку О. Б. Коваленка] // Чернігівська старовина: Зб. наук. праць, присвячений 1300-річчю Чернігова. — Чернігів, 1992. — С. 103—135; • Кілька міркувань про історію української архітектури / Пер. з рос. М. Павлюка // Сучасність. — 1993. — № 4. — С. 142—149; • Загибель і віднова неоцінених скарбів [Пер. з рос. Н. Цісик та перед. В. Вечерського] // Пам'ятки України: історія та культура. — 1997. — Ч. 3. — С. 59—65.

Література: Украинская жизнь. — 1915. — № 7. — С. 103; • Український науковий збірник. — М., 1915. — С. 124; • Книгар (СПб.). — 1917. — Ч. 4. — С. 220; • Щербаківський В. [Рец.]: Savizky P. Die Stepenkulturen // Літ.-Наук.

Вісник. Т. СІ. — Львів, 1930. — С. 183—188; • Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. — Прага, 1942. — Ч. 1. — С. 131, 176; • Оцуп Н. Стихи из России: (Вместо предисловия) // Востоков П. Стихи. — Булонь [Франція], 1960. — С. 10; • Історія українського мистецтва в 6-ти томах. Т. 4. — Ки. 2 — К., 1970. — С. 279; • Коваленко А. Б. Неизвестный труд о художественной культуре Чернигова второй половины XVII—XVIII вв. // Тезисы Черниг. обл. науч.-метод. конф., посвященной 20-летию Черниговского архитектурно-исторического заповедника. — Чернигов, 1987. — С. 24—55; • Коваленко О. Б. З історичної спадщини // Чернігівська старовина: Зб. наук. праць, присвячених 1300-річчю Чернігова. — Чернігів, 1992. — С. 101—102; • Бобирь А. В. Дорога восходления Петра Савицкого // Савицкий П. Дороги: Сб. стихотворений. — Чернигов, 1996. — С. 3—23; • Савицкий Петр Николаевич // Труды русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918—1945 гг.: (Библиография с биографическими данными об авторах). — Прага, 1996. — Т. 1, Ч. 2. — Авторские работы (М—Я). — С. 642—645; • Вечерський В. Український свразісць // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1997. — Ч. 3. — С. 58.

Гончар Іван Макарович

(27.I. 1911, с. Лип'янка Чигиринського повіту, тепер Шполянського району Черкаської обл. — 18. VI. 1993, Київ) — скульптор, живописець, графік, народознавець, колекціонер; заслужений діяч мистецтв (1960), народний художник України (1991), лауреат Національної премії України імені Т. Г. Шевченка (1989).

Народився у багатодітній селянській сім'ї. З раннього дитинства виявив неабиякий творчий хист, особливо до ліплення. Після закінчення Лип'янської семирічки (1919—1927) навчався у Київській художньо-індустриальній школі (1927—1930), де здобув основи образотворчого мистецтва. На вироблення світогляду І. Гончара мав великий вплив його земляк музикант-педагог Максим Коросташ, у якого певний час мешкав у Києві, де спілкувався з визначними діячами української культури: Климентієм Квіткою й Оленою Пчілкою.

Вищу освіту отримав у Київському інституті агрохімії та ґрунтознавства (1931–1936). Під час інститутського навчання працював над серією скульптурних портретів, спільно з митцями Г. Пивоваровим та Ю. Білостоцьким. У середині 1930-х років почалася його творча діяльність як митця у київських скульптурно-монументальних майстернях. Перша самостійна робота "Давид Гурамішвілі" була виконана 1936 р., а 1939 р. на виставці, присвяченій 125-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, показав свою скульптуру "Тарас-водоноша".

У 1936–1938 рр. служив у армії; 1939 р. був учасником "польської кампанії". З першого дня війни, 22 червня 1941 р. пішов добровольцем на фронт; був старшим лейтенантом, командиром взводу зв'язку. Штурмував Берлін. Нагороджений орденом Вітчизняної війни другого ступеня, медаллю "За відвагу" та іншими відзнаками. Перемогу зустрів у Австрії. З травня 1945 року разом із художниками Центральної групи військ протягом п'яти місяців працював у Віденській академії мистецтва, де створив низку скульптурних робіт для виставки "Бойові епізоди Великої Вітчизняної війни у творах художників-фронтовиків", що тоді ж відбулась у Відні. Збереглося понад двісті фронтових акварелей, малюнків, начерків, виконаних І. Гончарем; їх уперше виставлено в Музеї Великої Вітчизняної війни (Київ) майже через півстоліття.

Творчість І. Гончара дуже різноманітна. Лише у скульптурі ним виконані портрети діячів української культури: І. Котляревського, М. Старицького, М. Лисенка, М. Драгоманова, С. Руданського, І. Нечуя-Левицького, Леся Курбаса, Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка, Катерини Білокур та інших; історичних героїв українського народу: Северина Наливайка, Івана Підкови, Богдана Хмельницького, Максима Кривоноса, Семена Палія, Івана Сірка, Максима Залізняка, Івана Гонти, Устима Кармалюка. Широко відома його Шевченкіана: "Молодий Тарас Шевченко" (1950), "Шевченко-художник" (1961), "Т. Г. Шевченко із сестрою" (1963), "Тарас Шевченко" (1983).

З кінця 1950-х років І. Гончар почав глибоко й систематично вивчати народне мистецтво, обіздив і обходив усю Україну, збираючи зразки народної творчості. Він створює велику серію картин, у яких відобразив етнографічні типажі українців, а також краєвиди, історичні й архітектурні пам'ятки, місця, що назавжди втрачені внаслідок затоплення штучними "морями" й аварії на Чорнобильській атомній електростанції.

Колекція Івана Гончара виросла у широковідомий приватний музей, чи не перший у радянській Україні. У ньому налічувалося близько 10 тисяч експонатів: текстилії (рушники, килими, одяг, головні убори тощо), кераміка, писанки, вироби з дерева, металу та скла, музичні інструменти, народні картинки (зоркрема, кілька "Козаків-Мамаїв"), а також ікони народного письма й унікальні стародруки, твори й архів І. Гончара тощо. Сама концепція збірки Івана Гончара була викликом офіційній ідеології. Він підносив автентичне, первинне,

спонтанне у творчості українців, її національну та релігійну самобутність. Виявляв нелукаву красу високого примітиву, натомість ігнорував явища, породжені тоталітарною добою, фабричноподібними підприємствами «народного художнього промислу», мережею «Будинків народної творчості», системою радянських заїдеологізованих виставок, конкурсів, почесних звань і відзнак.

Українська інтелігенція 1960-х років йшла до "Гончарової хати", мов до храму; тут гартували дух і набували патріотичної свідомості Василь Стус, Іван Світличний, Вячеслав Чорновіл, Алла Горська, Леопольд Ященко, Микола Мушинка та багато інших.

На початку 1970-х рр. І. Гончареві заборонили приймати відвідувачів, виключили з партії та зняли з усіх громадських посад. А перед тим його обирали головою секції скульптури Київської організації Спілки художників України, членом Правління художнього фонду СРСР; він був одним із фундаторів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (входив до Президії Правління, очолював республіканську секцію пам'яток мистецтв) і Музею народної архітектури й побуту України. У той складний час Іван Макарович одним із перших наважувався ставити перед державними органами фундаментальні питання легалізації приватного колекціонування, наукового обліку й інвентаризації пам'яток мистецтва, особливо найбільш уразливих — стародавнього, церковного, народного, аргументував необхідність організації музею іконопису, заровдання у художніх навчальних закладах спецкурсів з реставрації та музезнавства.

У 1970–1993 рр. І. Гончар упорядковує 18-томний історико-етнографічний альбом "Україна й українці", із зібраних ним фотоматеріалів початку ХХ століття, оформленій автором із використанням місцевих традицій народного мистецтва. Перший випуск альбома опубліковано 2006 року.

Тільки з настанням чергової політичної відлиги у Києві, нарешті, було відштовано персональні виставки І. Гончара: в залі Спілки художників (1988) та в Музеї Великої Вітчизняної війни "Краса, обпалена війною" (1992–1994), митець отримав і високе офіційне визнання.

Похованій Іван Макарович у Києві на Байковому цвинтарі.

1993 р. на основі колекції Івана Гончара виник державний музей, а 1999 р. цей заклад отримав статус Українського центру народної культури "Музей Івана Гончара". Особистий архів І. Гончара зберігається в Центрі, де здійснюються наукова й фондова робота, ведуться дослідження сучасних проблем народного мистецтва, видаються наукові збірники та монографії; колекція налічує понад 15 тисяч експонатів.

Окремі видання: Україна й українці: Вибрані аркуші / Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара. — К., 2006. — 344 с.; • Україна й українці: Галичина, Буковина / (Так само). — К., 2007. — 304 с.; • Україна й українці: Київщина Лівобережна / (Так само). — К., 2007. — 272 с.

Вибрані статті: Образи наших сучасників // Київська правда. — 1949. — № 214 (7483). — 29 жовт.; • Народні традиції і сучасність // Україна. — 1962. — № 14. — С. 22–23; • Народне мистецтво з батьківщини Тараса // НТЕ. — 1964. — № 2. — С. 79–80; • Твори Ганни Шостак-Собачко // Молода гвардія. — 1964. — № 17 (131). — 7 лют.; • Нові знахідки картин "Козак Мамай" // НТЕ. — 1965. — № 4. — С. 62–66; • Доля на рушникові // Україна. — 1988. — № 21. — С. 22–24; • Український рушник // Україна. Наука і культура: Щорічник. Вип. 22. — К., 1988. — С. 422–429; • Оберігати перлинин народного генія // НТЕ. — 1989. — № 3. — С. 41–48; • Рідна культура // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1989. — Ч. 3. — С. 2–5; • Чарівна душа народу // Наше життя (США). — 1989. — Ч. 7, липень–серп. — С. 5–10; • Ідеал краси людської // Людина і світ. — 1989. — № 11. — С. 30–34; • Перлами українського іконопису // НТЕ. — 1990. — № 3. — С. 58–60; • Спогади // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1990. — Ч. 1. — С. 48–51; Ч. 2. — С. 58–61; 1990 / 1991. — Ч. 4/1. — С. 32–34; 1991. — Ч. 2. — С. 34–35; Ч. 3. — С. 60–62; Ч. 4. — С. 56–59; Ч. 5. — С. 60–61; 1993. — Ч. 1/6. — С. 213–216.

Бібліографія: Бібліографія публікацій про Івана Гончара, його колекцію та заснований ним Музей // Іван Гончар (Спогади про І. М. Гончара) / Упор, і відповід. ред. І. Пошивайло. — К., 2007. — С. 526–549.

Література: В майстерні скульптора // За честь Батьківщини. — 1945. — № 228 (593). — 3 жовт.; • Бережний Василь. Скульптор Іван Гончар // Україна. — 1949. — № 11. — С. 36–37; • Турченко Ю. Натхненний образ великого Кобзаря // Рад. мистецтво. — 1951. — № 7 (305). — 14 лют.; • Німенко А. Натхнення скульптора // Літ. газета. — 1960. — № 10 (1627). — 2 лют.; • Про присвоєння почесних звань діячам мистецтва УРСР // Рад. Україна. — 1960. — № 276 (11928). — 25 листоп.; • Плачинда Сергій...І краглину національної гордості // Літ. Україна. — 1966. — 20 груд. — С. 1–2; • Терен Віктор. Дерево життя // Вітчизна. — 1968. — № 5. — С. 159–163; • Іван Гончар [Альбом] / Упоряд. Г. А. Богданович. — К.: Мистецтво, 1972. — [40 с.]; • Орел Лидія. Из народных источников // Декоративное искусство СССР. — 1982. — № 5 (294). — С. 48; • Іванченко Ю. Дивосвіт Івана Гончара // Молода гвардія. — 1986. — № 161 (7855). — 19 серп.; • Силин Олесь. Феномен Івана Гончара // Молодь України. — 1988. — № 191 (16022). — 4 жовт.; • Бугасенко Ігор. Святий серед нас // Пам'ятки України: Історія та культура. — 1989. — Ч. 3. — С. 5; • Лауреати Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка // Літ. Україна. — 1989. — № 10 (4315). — 9 берез.; • Чорногуз Ярослав. Криваві слізози української культури // Соц. культура. — 1990. — № 4/5. — С. 59; • Кагарлицький Микола. Зодчий скарбів нетлінних // Дніпро. — 1991. — № 3. — С. 124–132; • Указ Президії Верховної Ради Української РСР: Про присвоєння тов. Гончару І. М. почесного звання "народний художник Української РСР" // Вісті з України. — 1991. — № 7 (1661), лютий. — С. 3; • Митці України (1992). —

- C. 175; • *Макаров А.* Щасливі та гіркі миттєвості Івана Гончара // Культура і життя. — 1993. — № 26/27. — 26 черв. — С. 2; • *Пидгора Владимир.* Вторая жизнь художника, или Почему до сих пор не выполнено распоряжение Президента? // Всеукраинские Ведомости. — 1994. — № 54 (57). — 1 июля. — С. 13; • *Білокінь С.* З опозиційного "клубу" — на просвітницький центр // Культура і життя. — 1995. — 15 лют.; • II Гончарівські читання. Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології / Відпов. ред. М. Селівачов. — К., 1995. — 136 с.; • *Власенко Андрій.* Храм імені народу // Міжнародний туризм. — 1996. — № 1 (12). — С. 6–7; • III Гончарівські читання. Регрес і регенерація в народному мистецтві. Меценатство в Україні. Музей Івана Гончара в 1995 році / Упоряд. М. Селівачов. — К., 1996. — 103 с.; • *Селівачов Михайло.* Гончарівські читання з питань народної культури // НТЕ. — 1996. — № 1. — С. 55–59; • Мистецтво України (1997). — С. 165; • IV Гончарівські читання. Колективне та індивідуальне як чинники національної своєрідності народного мистецтва. Музей Івана Гончара в 1996 році. / Упоряд. М. Селівачов. — К., 1997. — 127 с.; • V Гончарівські читання. Феноменологія українського народного мистецтва: форма і зміст / Упоряд. І. Пошивайло. — К., 1998. — 152 с.; • Меморіальна бібліотека Івана Гончара. Каталог виставки. — К., 1998. — 36 с.; • *Пошивайло Ігор.* Нетлінна скарбниця // Укр. культура. — 2000. — № 1. — С. 24–25; • *Гончар Анатолій.* Він возвеличив свій народ // ОМ. — 2001. — С. 23–29; • *Дмитренко О.* Розмовляли матіоли з "козацьким сонцем" // Україна. — 2001. — № 1. — С. 40–43; • *Кротюк Оксана, Коцюбинська Михайліна.* Лицар ідеї. Його музей був школою // Київський вісник. — 2001. — № 24 (5569). — 3 берез. — С. 3; • *Музиченко Ярослава.* Нива, яку почав жати Іван Гончар, усе ще широка // Слово Просвіти. — 2001. — Ч. 3 (81). — С. 16; • *Олійник Борис, Литвин Марія.* З когорти перших хоробрих. Іван Гончар з нами // Літ. Україна. — 2001. — № 4 (4901). — 1 лют. — С. 2; • *Скуратівський Василь.* Масстро на відстані років // Столиця. — 2001. — № 5 (353). — 2–8 лют. — С. 26; • *Ященко Леопольд.* Герой українського Відродження // Укр. газета. — 2001. — № 7 (199). — 5 квіт. — С. 5; • *Бенфугаль Т., Дубиковська Л.* Мужній лицар України: до 90-річчя від дня народження І. М. Гончара // Мистецькі обрії 2001–2002. Вип. 4–5. — К., 2003. — С. 545–559; • *Онищенко Володимир.* Україна пам'ятас свого сина // ОМ. — 2003. — № 3. — С. 16; • *Яремчук Андрій.* Образ пророка крізь образ краю // Укр. культура. — 2005. — № 11/12 (954). — С. 16–17; • *Селівачов Михайло.* Іван Гончар у 1960–1970 роках // Ант. Вип. 16/18. — 2006. — С. 189–197; • *Ханко Остап.* Мислительна українська ноосфера // Дем. Україна. — 2006. — № 26 (5164). — 16 липн. — С. 8; • Художники України (2006). — С. 173; • *Іван Гончар (Спогади про І. М. Гончара).* — К., 2007. — С. 12–576.

**Нечипоренко
Сергій
Григорович**

(19. X. 1922, с. Пролетарське, раніше Ксеніївка, Коропського району Чернігівської обл.) — художник-технолог і дослідник українського декоративного ткацтва, педагог, організатор традиційних промислів, заслужений діяч мистецтв України (1992), народний художник України (1996).

Народився в козацькій сім'ї. 1937 року закінчив 7 класів і вступив до Кролевецького художньо-промислового технікуму. Свою першу студентську роботу "Орнаментальний кролевецький рушник" показав 1939 року в Києві на виставці до 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Його дипломною роботою був тематичний рушник "Слава папанінцям", витканий за полтавськими мотивами в синьо-блакитній гамі. У червні 1941 року С. Нечипоренко отримав диплом художника-технолога декоративних тканин, потім воював у лавах Радянської армії. Після демобілізації 1947 року викладав у Київському художньо-промисловому училищі (1947–1967, текстильне відділення) й одночасно працював під орудою С. Колоса у майстерні декоративних тканин Академії архітектури.

В 1947–1950 рр. навчався заочно у Всесоюзному інституті текстильної та легкої промисловості у Москві. Впродовж 1950–1963 рр. працював старшим художником, а згодом начальником відділу художніх тканин і килимів у Центральній художньо-експериментальній і науково-дослідній лабораторії Укрхудожпруму.

Творчість С. Нечипоренка оновила сучасне ручне декоративне ткацтво. Використовуючи художню спадщину минулого, він створив нові тканини, які знайшли широке застосування в сучасному інтер'єрі. Ним було вдосконалено технологію українського ткання, запропоновано власні орнаменти. Його роботи цікаво поєднують саржові переплетіння, сполучені з репсом, перебором і човниковим пастилом, що використовували світлотінь, коли частина ниток в орнаментальних формах виявлялась освітленою. Декоративні тканини, спроектовані художником на основі традицій різних регіонів, виготовляли у багатьох осередках України, вони належать до кращих надбань у цій галузі.

Поряд із творчими заняттями, С. Нечипоренко активно сприяв організації сучасного ткацького промислу у традиційному осередку Київського Полісся — селі Обуховичі Іванківського району, в Богуславі на Київщині, Новій Басані на Чернігівщині, Овручі на Житомирщині та в місті Луцьку, де за його малюнками випускали масові вироби. Як етнограф-дослідник обстежив 18 областей України і протягом багатьох десятиліть збирав і замальовував кращі взірці українських декоративних тканин.

З 1948 року С. Нечипоренко — постійний учасник художніх виставок; його персональні виставки відбулися в 1978, 1992, 1997, 1998, 2002 роках. Оглядачі відзначали тематичні панно: "Шевченків час" (1985), "Вічність" (1987), "Тополі" (1988); декоративні тканини: "Зірочка" (1950), "Полісся" (1956), "Прощальна" (1959), "Волинь" (1965), "Свято" (1969), "Ромби" (1971), "Провесінь" (1972), "Дороги" (1975), "Сніг" (1983), "Мрія" (1983), "Журавлина" (1989); рушники: "Соняшники" (1969), "Дзиги" (1969), "Сонце Берегині" (1979), "Престольний" (1997), "Дубовий гай" (1998), "Скіфи" (1999), "Тризуб" (2000); плахтові тканини: "Бліскавиця" (1959), "Соловії" (1975), "Полтавка" (1977), "Гречане поле" (1983), "Срібна Київщина" (1987). Всі ці роботи засвідчили розмаїтість творчих уподобань автора, який брав участь і у міжнародних виставках (Італія, Бельгія, Франція, Югославія, Сирія, Канада, Болгарія, Польща, Чехословаччина, Угорщина).

До шедеврів майстра належать тематичні роботи: "Думи мої, думи" (1961), "Калина" (1972), "Київ-столиця" (1976), "Воякам дорогим" (1980), "Шевченків час" (1985), "Києву — 1500" (1988), "Журавлиха" (1989), "Земля моя, Чорнобиль" (1990), "Ох, не однаково мені..." (1991).

Усього Сергій Григорович виконав понад 2000 творів. 700 із них зберігаються в музеях України (Харків, Чернігів, Луганськ, Одеса, Київ, Козелець) та за кордоном (Москва, Торонто). Лише за 1997–2002 рр. створено 150 робіт, посдніх у цикли "Вінок Кобзареві" (100) та "Мої Берегині" (50). Художник розробив оригінальні плахти для Ансамблю танцю України імені Павла Вірського, подав проекти для залів Київського державного музею Т. Г. Шевченка, Музею Лесі Українки, Музею Миколи Лисенка, Музею історії Києва, Канівського музею-заповідника Т. Г. Шевченка, Музею українського народного декоративного мистецтва.

У СХУ С. Нечипоренко обіймав виборні посади заступника голови секції народного декоративного мистецтва (1970–1995), голови республіканської художньої Ради з декоративного мистецтва (1980–1992), а також члена закупівельної комісії (1970–1995). Він один із засновників Національної спілки майстрів народного мистецтва України (2 квітня 1994 року), його обрано заступником голови цієї Спілки із творчих питань. За почином і безпосередньою участю С. Нечипоренка 1988 року відновлено відділ декоративного мистецтва в Київському художньо-промисловому технікумі, який 1999 року перетворено на

Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука. Нині С. Нечипоренко — професор цього вищого навчального закладу, педагог із великим досвідом, вихователь цілої плеяди майстрів текстильного мистецтва. 2007 р. нагороджений мистецькою премією ім. Сергія Колоса.

Окремі видання: Сергій Нечипоренко: Ткацтво. Каталог. — К., 1978. — 32 с.: іл.; • Декоративні тканини. Альбом. — К., 2002. — 32 с.; • Декоративні тканини та килими України. Альбом-посібник. — К., 2005. — 432 с.; • Мої Берегині. — К., 2007. — 128 с.; • Українські килими. — К., 2007. — 156 с.

Статті: Декоративні тканини // Піонерія. — 1964. — № 7. — С. 25; • Художнє ткацтво // НМ. — 1999. — № 3/4 (7/8). — С. 61–63; 2000. — № 1/2 (9/10). — С. 62–63; 2001. — № 1/2 (13/14). — С. 62–64; 2001. — № 3/4 (15/16). — С. 63–64; 2002. — № 1/2 (17/18). — С. 60–61; 2003. — № 3/4 (23/24). — С. 47.

Література: Декоративні тканини, панно // Веч. Київ. — 1954. — № 65 (860). — 17 берез.; • Українсько народно изчество. Каталог. — Софія, 1958. — С. 6; • Всесоюзная художественная выставка. Декоративное искусство (Монументальная живопись и скульптура. Изделия художественной промышленности и народных художественных промыслов, медали). Каталог. — М., 1958. — С. 142; • Художня виставка Радянська Україна. Народне декоративне мистецтво. Каталог. — К., 1963. — С. 21–24; • Юбилейная художественная выставка, посвященная 150-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко. Каталог. — К., 1964. — С. 203–204; • Кравець Іван. На ювілейній виставці // НТЕ. — 1968. — № 1. — С. 61; • Історія українського мистецтва. Т. 6. — К., 1968. — С. 327, 352; • Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. — Львів, 1969. — С. 147; • Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво 1941–1967. — К., 1970. — С. 103, 104, 109, 110; • Корогодський Роман. Найстародавніша зав'язь: Природа — Людина — Мистецтво // Природа і людина: Щорічний науково-популярний збірник. Вип. 3. — К., 1970. — С. 126–133; • Нагай Василь. Народні митці Ленінському ювілею // ОМ. — 1970. — № 4. — С. 4–5; • Республіканська ювілейна виставка декоративного мистецтва. Каталог. — К., 1970. — С. 29; • Антоненко Є., Ульянова Л. Ювілейна виставка // НТЕ. — 1971. — № 1. — С. 32; • Бутник-Сіверський Б. С. Український радянський сувенір. — К., 1972. — С. 8–10; • Філіпова І. М. Вчаться майстри плахтового ткацтва // НТЕ. — 1973. — № 3. — С. 110; • Словник художників України, 1973. — С. 161; • Головко В. У вінок слави поетеси // Веч. Київ. — 1975. — № 22 (9328). — 27 січн. — С. 3; • Цюпа Ю. Барви веселкові. На художній виставці "Кіїв—столиця Радянської України" // Веч. Київ. — 1977. — № 7 (9923). — 10 січн. — С. 3; • Щербак Василь. Тенденції розвитку декоративно-прикладного мистецтва // ОМ. — 1977. — № 1. — С. 16–19; • Мельник І. Майстер декоративного ткацтва // ОМ. — 1978. — № 4. — С. 32;

- Бутник-Сіверський Борис. Майстер дивовижних тканин // Вісті з України. — 1978. — № 24 (1033). — Червень. — С. 7; • Селівачов М. (1981). — С. 76;
- Перцов І. Є. Народні митці — М. В. Лисенку // НТЕ. — 1983. — № 1. — С. 93–94; • Кара-Васильєва Т. В. Творці дивосвіту. — К., 1984. — С. 16–17, 176;
- Головко Т. І на тім рушникові... // Молода гвардія. — 1985. — № 207 (7651). — 30 жовт. — С. 4; • Жук А. К. Сучасні українські художні тканини. — К., 1985. — С. 84; • Мельник Людмила. Пошуки нових форм // ОМ. — 1985. — № 4. — С. 14; • Монументальне та декоративно-прикладне мистецтво Кисва. Каталог. — К., 1991. — [без зазн. стор.]; • Митці України (1992). — С. 872; • Федорук Олександр. Визнаний майстер і вчитель (До 70-річчя від дня народження Сергія Нечипоренка) // НТЕ. — 1992. — № 5/6. — С. 50–53;
- Указ про присвоєння художникам почесних звань України: Нечипоренку С. Г. заслуженого діяча мистецтв // Культура і життя. — 1992. — № 9 (3338). — 7 берез. — С. 1; • Майба Ліна. Творець української тканини // Укр. культура. — 1993. — № 3/4. — С. 22–23; • Борзенець Владислав. Душа его не знает усталы, а руки — покоя // Київський вестник. — 1993. — 16 февр. — С. 4; • Симоніна Наталія. Писанки, вишиванки // Перемога (Київ). — 1993. — № 38 (7997). — С. 2; • Премія імені Данила Щербаківського // Українське слово (Київ-Париж). — 1995. — № 1 (2749). — 5 січн. — С. 6; • Никанорова Олена. "В усьому світі такого килима нема" // Урядовий кур'єр. — 1995. — № 79. — 30 трав. — С. 6; • Мистецтво України (1997). — С. 437; • Федорук Олександр. Його щаслива доля // НМ. — 1997. — № 2. — С. 32–35; • Нестеренко Петро. Берегині українського ткацтва // Експрес-об'єва. — 1997. — № 215. — 31 жовт. — С. 3; • Шудря Євгенія. Оранта нашої світлиці [Інтерв'ю із народним художником С. Нечипоренком] // Берегиня. — 1999. — Число 4 (23). — С. 46–52;
- Талащенко Ельвіна. Сергій Нечипоренко // Ант. Вип. 7/9. — 2002. — С. 114–115; • Український керамологічний журнал (Опішне). — 2002. — № 3 (5). — С. 43–55; • Злобіна Ілля. Патріарх художнього ткацтва // НМ. — 2003. — № 1/2 (21/23). — С. 31–32; • Базак Марта. Сергій Нечипоренко // Україна. Наука і культура. Щорічник. Вип. 33. — К., 2005. — С. 322–325; • Кара-Васильєва Т., Чегусова З. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках "великого стилю" — К., 2005. — С. 100–101; • Погуляйло Світлана. Життя серед розмаю візерунків // Жінка. — 2005. — Травень. — С. 32, С. 3 обкл.; • Селівачов М. (2005). — С. 40; • Художники України (2006). — С. 405;
- Фурман Віктор. До життепису вчителя // НМ. — 2007. — № 3–4 (34–40). — С. 28–29; • Shudra Yevgenia. Serhiy Hr. Nechyporenko // Welcome to Ukraine Ukraine. — 2007. — № 4 (42). — Р. 112.

Біняшевський Ераст Володимирович

(26. VI. 1928, Дніпропетровськ — 12. III. 1996, Київ) — лікар, кандидат медичних наук, громадський діяч; колекціонер, дослідник і популяризатор народного мистецтва, ініціатор і упорядник першого в радянській Україні альбома «Українські писанки».

Народився в сім'ї службовця. Навчався у Дніпропетровському медичному інституті, а потім, на старшому курсі, перевівся до Військово-медичної академії імені С. М. Кірова (Ленінград), де й одержав у червні 1953 року диплом лікаря та призначення на службу до групи радянських військ у Відні. Він багато подорожував Австрією, знайомився з музеями, пам'ятками культури, вивчав німецьку мову.

Наприкінці 1950-х років Е. Біняшевський демобілізувався та вступив до аспірантури Київського медичного інституту. З 1959 р. почав працювати в Київському науково-дослідному інституті травматології й ортопедії; там же захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук, належав до провідних у цій галузі спеціалістів, був учасником багатьох вітчизняних і міжнародних конференцій.

З 1986 року вчений захопився фізикою живого й мікрохвильовою резонансною терапією. Він — завідувач відділу, потім — учений секретар спочатку тимчасового наукового комплексу, а згодом міжгалузевого науково-інженерного центру "Відгук" при Раді Міністрів України. Науковець обґруntовував нові напрямки на фахових форумах колишнього Союзу та за кордоном (Японія, Аргентина, Німеччина).

Ераст Володимирович — автор понад 100 наукових праць; готовував медичні кадри, керував багатьма дисертаціями.

У 1960-і роки певний час перебував віце-президентом Клубу творчої молоді "Сучасник"; це поглибило його зацікавлення культурою народу, спонукало до вивчення історичних джерел. Багато подорожував Україною, збирав і замальовував тисячі зразків писанок. 1968 р. упорядкував і видав альбом "Укра-

"їнські писанки" перший на радянській Україні, та бездоганний з погляду поліграфічного мистецтва, де подав орнаменти з усіх регіонів, де живуть українці. 1994 року за книжку "Україно, нене моя!" Е. Біняшевському присуджено літературну премію імені Олени Пчілки, засновану на відзначення кращих українських видань для дітей. Він склав багатотомний атлас українських писанок; перший том присвятив Гуцульщині (понад 1000 зображень), а до другого ввійшли твори Поділля. Але робота лишилася незакінченою через передчасну смерть автора.

У пам'яті сучасників Е. Біняшевський залишився ще й яскравою особистістю, неодмінним активним учасником усіх громадських подій — знакових концертів, вернісажів, відкриттів пам'ятників, мітингів, де він інколи виголошував гострі промови. Сама його гордовита постать з артистично піднесеною головою, завжди підкреслено елегантне вбрання з незмінним «метеликом» становили контраст із усерединним типажем пересічної радянської людини. Зовні це був ніби посланець із іншого, вільного світу, який кидає виклик, спатус своїм європейським лоском «совкове» на вигляд київське середовище.

Свою колекцію народного мистецтва Ераст Володимирович заповів Таїсії Русановій, а вона подарувала цю коштовну спадщину Державному музею українського народного декоративного мистецтва (811 предметів). 14 квітня 1998 року було відкрито виставку "Твори з колекції Ераста Біняшевського, передані ДМУНДМ" у залах музею (16 ікон, 21 рушник, 728 писанок, 300 малярій тощо). Зараз частина колекції (писанки, ікони) виставлена у постійній експозиції музею.

У квітні 2003 року влаштовано показ зібраних ікон Е. Біняшевського; 25 червня 2005 року в МУНДМ відбувся вечір пам'яті колекціонера з презентацією щойно виданої книги "Світ української писанки" про життєвий і творчий досвід видатного завзятця української культури, знавця писанкового розпису.

Окремі видання: Українські писанки. Альбом / Вступ. стаття, акварелі та упоряд. Е. Біняшевського. — К., 1968. — 96 с.: іл.; • "Україно, нене моя!" — К., 1994. — 120 с.; • Світ української писанки: Наукове-популярне видання. — К., 2005. — 96 с.

Література: Селівачов М. Р. Декоративно-прикладне мистецтво України (1981). — С. 45; • Атлантова Людмила. Залишаю у спадок // Веч. Київ. — 1998. — 14 квіт.; • Вишневська Зоя. Я любив вас усіх... // Україна. — 2003. — № 2. — С. 20; • Атлантова Людмила. Вчений, колекціонер, доброчинець // Світ української писанки. — К., 2005. — С. 8—46; • Білокінь С. І. На зламах епохи. Спогади історика. — Біла Церква, 2005. — С. 139, 201, 202, 296; • Селівачов М. (2005). — С. 246, 279, 281—283, 288 та ін.; • Shudra Yevgenia. Erast V. Binyashevsky // Welcome to Ukraine. — 2007. — № 4 (42). — Р. 113.

**Чурлу
Мамут
Юсуфович**

(1. III. 1946, м. Фергані, Узбекистан)

— музикознавець, художник і дослідник образотворчого мистецтва, педагог і громадський діяч, організатор виставок кримськотатарських митців, який багато зробив для відродження традиційних народних промислів у Криму; член Спілки художників СРСР (1988) та НСМНМУ (2004).

Народився у силоміць вивезеній із Криму сім'ї. 1965 р. закінчив Ферганське музичне училище. 1970 р. одержав диплом музикознавця в Новосибірській консерваторії імені М. Глінки. 1975 р. заснував у Фергані дитячу школу мистецтв і викладав там майже шість років. Потім здобув освіту за фахом "художнє оформлення" у Ферганському училищі мистецтв (1980) і протягом 1983–1986 рр. навчав тут студентів композиції.

У 1980–1987 рр. багато працював у галузі гобелена, а згодом і живопису. Його перша персональна виставка відбулась у Ташкенті 1982 р.; з неї було придбано більшість його робіт; серед них — гобелени "Бахор" (1980), "Космос. Чарх" (1982) та інші.

1989 року М. Чурлу одним із перших кримськотатарських художників переїхав на землю предків — до Криму. Він одразу почав свою діяльність із відродження національної культури, створив серію картин "Повернення на батьківщину" (1989–1992), захопився мистецтвознавчими й етнографічними дослідженнями.

1990 року М. Чурлу обрано до правління Фонду культури Криму: тут він улаштував перші виставки кримськотатарських художників у Сімферополі, був серед організаторів кримськотатарської національної галереї, очолив Асоціацію кримськотатарських митців (1992).

Володіючи техніками традиційних видів народної творчості, 1996 р. М. Чурлу взявся за відновлення кримськотатарського килимарства. З цією метою цим прочитано цикл лекцій з історії галузі, проведено заняття з натурального фарбування. Майстер показав свої килими із пряжі, пофарбованої рослинними барвниками, у виставковому залі Сімферопольського Будинку художників (листопад 1996 р.).

З 1999 р. М. Чурлу вивчає традиції національної вишивки та кераміки, виконав авторські декоративні панно в техніці вишивки (1999–2004) та керамічні тарелі (2000), поєднав у них орнаментальні традиції Середньої Азії та Криму із практикою сучасного мистецтва. М. Чурлу провів семінари з фарбування різноманітних матеріалів натуральними барвниками (Бахчисарай, 2001–2002 та Переяславське, 2005).

З його почину в Києві 2004–2005 рр. відбулося дві виставки сучасного кримськотатарського декоративного мистецтва. Він подав свої речі на всеукраїнську виставку "Український сувенір". Творче об'єднання "Чатир-Даг", що працювало під його орудою, отримало почесний диплом "За кращий вітчизняний твір року".

2005 року здійснено його авторський проект "Кримський стиль", зокрема скликано семінар із вивчення та практичного використання орнаментів кримської вишивки, укладено й видано каталог.

Персональні виставки М. Чурлу були в Узбекистані (Ташкент, 1988), Україні (Феодосія, 1989; Севастополь, 1992; Сімферополь, 1996 і 2001; Київ, 1997 і 2001), Росії (Москва, 1992; Санкт-Петербург, 1993), Німеччині (Кельн і Дуйсбург, 1994; Хайдельберг, 1994 і 1999). 2006 р. показав виставку народного декоративного мистецтва Криму в Сімферополі, Донецьку, Маріуполі, Києві та Варшаві.

Роботи М. Чурлу містяться в музеях Берліна, Москви, Києва, Ташкента, Сімферополя, Севастополя, Бахчисараю, Феодосії, Фергані, а також придбані колекціонерами України, Росії, Туреччини, Австрії, Польщі, Німеччини, Франції, Канади, США, Японії. Мамут Юсуfovич — неймовірно цілеспрямована й енергійна особистість, до самозречення віддана своїй місії — відродженню традиційної кримськотатарської культури. Дослідник-ентузіаст, він знає ледь не всіх народних майстрів, які вже повернулися на батьківську землю, й тих, котрі лишаються у Середній Азії. Він упорядковує великий словник термінологічної лексики кримськотатарського мистецтва, вишукуючи по крихтах інформацію з різноманітних джерел, і вже став живою енциклопедією знань про багатогранну художню культуру полієтнічного Криму. Його людська чарівливість, дар оратора, вміння стукати в двері та серця, перконувати у важливості своєї діяльності дозволили Мамуту згуртувати навколо себе чимало однодумців.

Творчість М. Чурлу — взірець вдалого сполучення національних досягнень минулого з новітніми здобутками, влучна відповідь на актуальні потреби сучасності.

Окремі видання: Окраска шерстяной пряжи растительными красителями. — Сімферополь, 1995. — 20 с.; • Декоративное рисование и аппликации по мотивам крымскотатарского орнамента в детском саду. — Сімферополь, 1996. — 42 с.: 42 табл.; • Как и зачем красить растениями. Изд. 2-е, перераб. и доп. — Бахчисарай, 2002. — 24 с.

Статті: Крымскотатарский килим // Qasevet (Симферополь). — 1996. — № 1. — С. 44–48; • Живительная стихия: Родники, колодцы и фонтаны в Крыму // Qasevet. — 1998. — № 1. — С. 30–37; • Кримськотатарський килим // НМ. — 2003. — № 3/4 (23/24). — С. 50–54; • [Передмова]. Сучасне кримськотатарське народне мистецтво. Каталог. — К., 2004. — С. 3; • Яркий стиль крымской вышивки // Голос Крыма (Симферополь). — 2005. — № 42. — 14 окт. — С. 1, 7; № 43. — 21 окт. — С. 7; № 44. — 28 окт. — С. 7; № 45. — 4 нояб. — С. 7; • "Какая красота татарский орнамент! Необходимо, чтобы сами татары сознали их ценность...", — делилась А. Петрова с М. Волошиным // Голос Крыма. — 2006. — № 6. — 3 февр. — С. 7; • Сто лет назад [Публикация статьи Е. Половцевой "Татарское золотошвейное производство"] // Голос Крыма. — 2006. — № 9. — 24 февр. — С. 7; • Глубина и значение крымского стиля // Голос Крыма. — 2006. — № 10. — 3 март. — С. 7.

Література: Хакимов А. Мамут Чурлу // Декоративное искусство СССР. — 1983. — № 11. — С. 16; • Гущинская Е. Сюзане, дастарханы, гобелены... // Крымский комсомолец. — 1989. — 26 авг. — С. 4; • Кусков С. Мамут Чурлу // Творчество (Москва). — 1991. — № 9 (417). — С. 22–25; • Червонная С. М. Искусство татарского Крыма. — М., 1995. — С. 250–256; • Долженкова И. Чурлу М.: "Со мною трудно жить рядом" // День (Киев). — 1997. — 11 июля; • Заатов Исмет. Мамут Чурлу: в поисках утраченного рая // Сан'ат (Ташкент). — 1999. — № 3. — С. 44–45; • Хромченко С. Художники "пустыни" и "сада" // АРТОДОКС (Москва). — 2000. — № 2. — Апрель. — С. 18; • Савицька О. Символи рзю Мамута Чурлу // Салон (Київ). — 2001. — № 4. — С. 76–80; • Черкезова Эльмира. Мамут Чурлу. Контрасты жизни: путь созидания // Голос Крыма. — 2001. — № 23. — 1 июня. — С. 8; • Черкезова Ельміра. Подвижник народного мистецтва // Кримська світлиця. — 2001. — 29 черв.; • Мамут Чурлу // 24 карата (Киев). — Зима 2001 / 2002 года. — С. 82–85; • Онищенко В. Чурлу — щось від крику журавля // ОМ. — 2003. — № 2. — С. 38–39; • Сом-Сердюкова Елена. Чародей нити // Зеркало недели (Киев). — 2003. — № 28. — 26 июля; • Заатов Исмет. Крымскотатарское декоративно-прикладное и изобразительное искусство. — Симферополь, 2003. — С. 235, 303–307, 314; • Шустова Юлиана. Сказка по имени Чатырдаг // Керамика. Стиль и мода (Киев). — 2005. — № 2. — С. 108, 110; • Кримський стиль. Каталог. — К., 2005. — [36 с.]; • Карьеру делает тот, кто её не делает [К 60-летию Мамута Чурлу] // Голос Крыма. — 2006. — № 10. — 3 марта. — С. 8; • Абдураимов Васеи. Мамут Чурлу: То, чем я занимаюсь — и есть самая важная политика [Интервью] // Полуостров (Симферополь). — 2006. — № 8. — 3–9 марта. — С. 18; • Shudra Yevgenia. Mamut Yu. Churlu // Welcome to Ukraine. — 2007 — № 4 (42). — Р. 115.

Селівачов Михайло Романович

(крипт., псевд. та ін. підписи: М. Р.; М. С., М. Романенко, М. Романів, М. Селівачів та ін.; 19. VI. 1946, Київ) — мистецтвознавець, дослідник народної художньої творчості, музейник і викладач, редактор-видавець, почесний академік Академії наук Вищої школи України.

Народився у сім'ї співробітників заповідника «Кисво-Печерська Лавра», жив на її території до 1980 р., саме лаврське середовище викликало його перші естетичні враження й інтерес до історії мистецтва. Цьому сприяли й батьки — Роман Олексійович, художник-поліграфіст (1914–1995) і Ніна Сергіївна, бібліограф (1916–2005), розповіді про діда Олексія Федоровича Селівачова (1887–1919), який навчався в університетах Лейпцига та Мюнхена, викладав віленській гімназії російську словесність юному Михайлові Бахтіну, листувався з М. О. Гершензоном, П. Б. Струве й іншими цікавими людьми, залишив архів і ряд наукових праць, які досі видаються та перевидаються.

Закінчив Інститут живопису, скульптури й архітектури ім. І. Рєпіна в Ленінграді (факультет історії й теорії мистецтва, 1970); серед його вчителів були В. Б. Блек, А. П. Чубова, О. М. Савінов, А. Л. Пунін, курсовими роботами керували В. І. Плотников, К. В. Корникович, а В. Д. Лихачова — ще й дипломною на тему «Дерев'яна архітектура Київщини XVII–XX ст.», захищеною на «відмінно».

Одночасно керував гуртком юних туристів-етнографів Київського палацу пionерів і школярів (1963–1968); зібрані у походах твори народного мистецтва й давні побутові речі склали основу народознавчої експозиції, що й зарез існує у Київському палаці дітей і юнацтва. Після організованої ним 1966 р. «Першої пionерської експедиції з охорони пам'яток» у Криму М. Селівачова запросили на роботу консультантом Ресpubліканського правління УТО-ПіК (1968–1971), він близько познайомився з В. Г. Леонтовичем (1881–1968), С. А. Таранушенком (1889–1976), П. Г. Юрченком (1900–1972), І. О. Ігнаткіним (1907–1991), Г. Н. Логвином (1910–2001), В. П. Самойловичем (1911–2000),

I. О. Косаревським (1918–1985), Ю. П. Нельговським (1918–1983). Але духовний наставник М. Селівачова — художник і бандурист Г. К. Ткаченко (1898–1993).

З січня 1971 по листопад 1972 (з перервою на службу в армії) Михайло Романович — реставратор монументального живопису в Троїцькій надбрамній церкві, храмі Спаса-на-Берестовому, Трапезній палаті Києво-Печерської лаври, Софійському соборі, а пізніше, під час аспірантських канікул, працював у храмах Чернігова й Ізмаїла.

Три роки, від листопада 1972, навчався в аспірантурі ІМФЕ, служив у цьому інституті понад 35 літ. 1978 р. захистив у МДУ ім. М. Ломоносова кандидатську дисертацію з історіографії декоративного мистецтва України (наук. керівник — В. А. Щербак). Через рік отримав диплом, а 1996 р. захистив у ІМФЕ і докторську — «Українська народна орнаментика XIX–XX століть».

Він об'їздив усі регіони України, зокрема, Полісся, Карпати, буковинобессарабське пограниччя з молдаванами, Чернігівщину та Слобожанщину, де впереміш живуть українці та білоруси, великороси. Зібрані матеріали становили основу для статей і книг, доповідей і дискусій на наукових конференціях, спочатку в Україні та різних містах СРСР, а після «перебудови» — й у Польщі, США, Македонії, Румунії, Німеччині, Словаччині, Угорщині, Греції, Італії, Хорватії, Норвегії й інших країнах.

У 1990-х рр. організував ряд міжнародних конференцій, зокрема «Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології: примітив, фольклор, аматорство, наїв, кіт...» (1995), «Регрес і регенерація у народному мистецтві» (1996), «Традиційне й особистісне у мистецтві» (1997), «Українські термінологічні словники з мистецтвознавства й етнології: досвід складання, проблеми та перспективи підготовки» (1999), відредагував і видав збірники доповідей цих наукових форумів. Крім трьох десятків книг за редакцією або з передмовою М. Селівачова, у його доробку 16 власних окремих видань і ще 10 книг або компакт-дисків створено у співавторстві.

Всього М. Селівачов опублікував за 45 років понад 500 особистих друкованих праць (першою була стаття 1963 р. в польському журналі «Swiatowid»). Свою наукову діяльність він успішно поєднує з музеєю та педагогічною: в Українському музеї Нью-Йорка (1991–92), Музеї Івана Гончара (1993–98), Музеї українського народного декоративного мистецтва (з 2000 р.). Викладав у Національному університеті КПІ (1999–2000, курс історії мистецтва на графічному факультеті), у КДІДПМіД ім. М. Бойчука був проректором з наукової роботи (2000–2004), завідував кафедрою художніх виробів із дерева та металу, викладає там (і у деяких інших інститутах) історію орнаменту, різних видів декоративного мистецтва, дизайну, монументального та церковного мистецтва, читав навчальні курси з української та зарубіжної культури, з основ позукових досліджень.

М. Селівачов — упорядник і науковий редактор 20 колективних монографій, збірників, антологій. Він головний редактор вісника археології, мистецтва, культурної антропології «Ант», заснованого 1999 року Михайлом Романовичем (головним редактором) спільно з Михайлом Андрійовичем Сагайдаком (шеф-редактором), входить до редколегії кільканадцяти фахових періодичних і продовжуваних видань, а також спеціалізованих рад із захисту дисертацій зі спеціальностей «Образотворче мистецтво», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Технічна естетика»; належить до ряду наукових і творчих об'єднань, співзасновник Українського відділення Міжнародної асоціації критиків мистецтва (AICA).

Його основною працею (досі таких не було!) слід вважати найбільшу за охопленням матеріалом, багатоілюстровану монографію "Лексикон української орнаментики" (К., 2005, 2-ге видання. — 2008), що завершила тему вивчення морфологічних ознак мови народного орнаменту в Україні. Це той необхідний ґрунт, з якого слід починати українські мистецтвознавчі дослідження.

Окремі видання: Народне мистецтво і сучасність. — К., 1980. — 48 с., • Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтво знаці. — К., 1981. — 140 с.; • Українська народна орнаментика XIX–XX ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія). — Автореф. дис... д-ра мистецтвознавства — К., 1996. — 54 с.; • Лозоплетіння Галини Кучер. — К., 2001. — 28 с.: іл.; • Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). — К., 2005. — XVI, 400 с.

З останніх видань: Історія українського мистецтва у п'яти томах. Том 4. Мистецтво XIX ст. — К., 2006. — 760 с., іл. — Співавт.: В. Рубан, В. Тимофієнко. Автор розділу «Народне мистецтво. Художні промисли» (с. 22–23, 644–689, 710–714); • Переднє слово // Малина Валерій. Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – XX ст. — Миколаїв: Артіль "Художній крам", 2006. — С. 7–9; • [Ред.] Акчурина-Муфтієва Нурия. Терминологический словарь крымскотатарского декоративно-прикладного искусства. — Симферополь, 2007. — 120 с., ілл. — Автор предисловия «Словарь терминологической лексики как метод изучения традиционного искусства» (С. 5–9) и научный редактор; • Іван Гончар. Спогади про Івана Гончара — К., 2007. — 576 с., іл. — Автор розділу "Іван Гончар у 1960–1970-х роках", С. 348–358; • Передмова // Скліренко Галина. На берегах. Нотатки до українського мистецтва XX ст. Збірник статей. — К.: Софія, 2007. — С. 4–6; • Народний костюм як виразник національної ідентичності. — К., 2008. — 304 с.: іл. — Відп. редактор, співавтор.

Бібліографія: Михайло Селівачов. Бібліографічний покажчик / Редактор-упорядник К. Максимович. Наук. редактор А. Пучков. Відп. за випуск Л. Білоус. — К., 2006. — 104 с.: іл.

Література: Куманський Б. Справді народне // Кіровоградська правда. — 1980. — 8 червня. — № 133 (15695). — С. 4; • Беляєва А. Досліджуючи дослідження // КіЖ. — 1981. — 17 грудня. — № 100 (2797). — С. 3; • Придатко Т. Видання про розвиток сучасних народних промислів // НТЕ. — 1981. — № 3. — С. 90; • Станкевич М. Народне мистецтво і сучасність // КіЖ. — 1981. — 30 жовтня. — № 86 (2783). — С. 4; • Тищенко О. Досліджується доробок мистецтвознавців // НТЕ. — 1982. — № 2. — С. 74–75; • Альберт Ю. Бібліографическая ссылка: Справочник. — К., 1983. — С. 49–50; • Соломченко О. Грані щедрого таланту // Прикарпатська правда (Івано-Франківськ). — 1985. — 24 лютого. — № 39 (10994). — С. 4; • Костшина М. Плодотворність взаємозагачення // Радянська Буковина (Чернівці). — 1985. — 16 квітня. — № 74 (10795). — С. 4; • Кулик І. Корисне і красне // Прапор юності (Дніпропетровськ). — 1985. — 1 трав. — № 53 (7292). — С. 4; • Маруневич М. Молдавсько-українські взаємовпливи // НТЕ. — 1985. — № 5. — С. 76–78; • Чудний В. Квіти на два доми // КіЖ. — 1985. — 28 липня. — № 30 (2786). — С. 3; • Довідник членів Спілки художників СРСР по Українській РСР. — К., 1986. — С. 174; • Гість з України в У[країнському]М[узей] // Свобода (Нью Йорк). — 1989. — 11 травня; • [Про доповідь "Продовження традицій народного мистецтва в сучасній Україні" в Українському Музеї Нью Йорка] // Свобода (Нью Йорк). — 1989. — 10 травня; • Soviet Ethnographer is Guest // The Church Window (Milbrae, California). — 1989. — 14 april. — № 196. — Р. 1; • Данилейко В. Г До питання про критерії українського народного мистецтва // НТЕ. — 1990. — № 3. — С. 72–73; • The Ukrainian Museum, New York. Annual Report [1989]. — New York, 1990. — Р. 5–6, 13, 25; • The Ukrainian Museum, New York. Annual Report 1990. — New York, 1991. — Р. 31; • Появилося нове видання // Свобода (Нью Йорк — Нью Джерзі). — 1995. — 16 червня; • Космина О. Англомовне видання про українську орнаментику // НТЕ. — 1997. — № 1. — С. 88; • Мистецтво України (1997). — С. 692; • Хто є хто в Україні. — К., 1997. — С. 457–458; • Юдкін І. Орнаментальна мова М. Селівачова // Всесвіт. — 1997. — № 1. — С. 160; • Довідник Членів Спілки художників України. — К., 1998. — С. 132; • Хто є хто в Україні. — К., 2000. — С. 431; • Омелян О. Я. Ант // Енциклопедія сучасної України. Т. 1. — К., 2001. — С. 537–538; • Багатоілюстрований вісник "Ант" // Вісник УТОПіК. — 2002. — № 1–2 (9–10). — С. 153–154; • [Малаш М.] Ант — журнал науковців // Україна. — 2002. — № 9 (1960). — С. 3; • Найден О. [Рец.] Лозоплетіння Галини Кучер // Ант. Вип. 7/9. — 2002. — С. 149; • Романова Н. Конфірмація Антов // Київський телевізор. — 2002. — 24–30 июня, № 23 (116). — С. 29; • Станкевич М. [Рец.] Лозоплетіння Галини Кучер // Мистецтвознавство'01. — Львів, 2002. — С. 203–204; • Пучков А. Ант: вісник археології, мистецтва, культурної антропології. К., 1999–2003. — № 1–12 // А.С.С. — 2003. — № 5 (46). — С. 111; • Сам-Сердюкова Олена. Територія критики // Дзеркало

тижня. — 2003. — № 7 (432), 22 лютого. — С. 17; • *Моїсесенко Слизавета*. Проблематика художніх музеїв у київській періодиці на межі століть // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст. Збірник наук. праць — К., 2004. — С. 76–79; • *Орлова Т.* Метамистецтвознавство в контексті культурологічних інтенцій сучасності // Мистецтвознавство України. Вип. 4. — К., 2004. — С. 250, 261; • *Хто є хто в Україні*. — К., 2004. — С. 752; • Довідник НСХУ. — К., 2005. — С. 241; • *Герій Оксана*. [Рец. на «Лексикон української орнаментики»] // Мистецтвознавство-05. — Львів, 2005. — С. 208–209; • *Косміна Г.* [Рец.] Лозоплетіння Галини Кучер // Ант. Вип. 13/15. — 2005. — С. 134; • *Смолій Ю.* Творча й організаційна робота секції критики та мистецтвознавства // Там само. — С. 144–145; • Убієнним синам України. Сандармох. — Петрозаводск, 2005. — С. 8, 31–32; • *Акчурин-Муфтієва Н.* [Рец. на «Лексикон....»] // Культура народов Причорномор'я. № 82. — Симферополь, 2006. — С. 92; • *Данглова Ольга, Некрасова Марія*. [Рец. на «Лексикон....»] // Ант. Вип. 16/18. — 2006. — С. 122–124; • *Найден Олександр, Тасмничий світ орнаменту* // НМ. — 2006 — № 1–2. — С. 74; • *Одрехівський Роман*. Фундаментальна праця про українську орнаментику // Народознавчі зошити. — 2006. — № 1–2. — С. 291–292; • *Пучков А.* Михайло Селівачов // Ант. Вип. 16/18. — 2006. — С. 88–90; • *Сагайдак Михайло, Пучков Андрій*. Михайло Селівачов: життєпис у контексті українського життя 2-ї половини ХХ ст. // Михайло Селівачов. Бібліографічний покажчик. — К., 2006. — С. 3–12; • Художники України (2006). — С. 493 • *Шевченко Сергій*. Українські орнаменти: актуальне дослідження // Експрес об'єва. — 2006. — 2 лютого, № 18 (3051). — С. 32; • *Шудря Микола*. Гердан душі // КіЖ. — 2006. — 26 липня, № 30 (4190). — С. 3; • *Івашків Галина*. Енциклопедист української орнаментики // Мистецтвознавчий автограф. Вип. 2 / Головний редактор Г. Стельмашук. — Львів, 2007. — С. 269–270; • *Онищенко Володимир*. Продовжувах слави роду свого // Шлях перемоги. — 2007. — 31 січня, № 5 (2748). — С. 7; ; • *Романець Тетяна, Клименко Олена*. [Рец. на «Лексикон....»] // НТЕ. — 2007. — № 3–4. — С. 89–91; • *Shudra Yevgenia, Mykhailo R. Selivachov* // Welcome to Ukraine. — 2007. — № 4 (42). — Р. 114.

Від автора

Передусім хочу висловити подяку моєму чоловікові — Миколі Шудрі, який не лише допомагав у доборі й літературному опрацюванні матеріалу, а й усіляко надихав на пошук відомостей про малознаних, але визначних постатей української культури.

Від іщирого серця вклоняюся моєму синові Дмитрові Допіро за моральну й матеріальну підтримку у виданні цієї книжки.

Заслуговує на глибоку вдячність і відомий графік, народний художник України Василь Перевальський, який створив кілька портретних зображень за старими пошкодженими фотознімками діячів культури.

Без підтримки багатьох фахівців і прихильників народного мистецтва не був би завершений жоден із цих нарисів. Тому сердечно дякую усім моїм по-радникам і помічникам:

- Лауреатові Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка, докторові історичних наук Сергієві Білоконю (Київ);
- Докторові педагогічних наук, ректорові Київського національного університету культури і мистецтв Михайлів Поплавському;
- Докторові філологічних наук Наталії Сидоренко (Київ);
- Докторові історичних наук Оксані Франко (Львів);
- Кандидатові мистецтвознавства, голові бюро секції критики та мистецтвознавства КО НСХУ Олексієві Роготченку;
- Кандидатові медичних наук, бібліофілові Михайлів Грузову (Київ);
- Заслуженому працівникові культури України Вірі Зайченко (Чернігів);
- Заслуженому працівникові культури України, мистецтвознавцеві Віталію Ханку (Полтава);
- Головному архітекторові Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника Тетяні Кулик (Київ);
- Заступників директора музею історії Києва Дмитрові Малакову;
- Лауреату премії імені Свенцицьких, завідувачці Художньо-меморіального музею Олексі Новаківського у Львові Любові Волошин;
- Завідувачці відділу народного мистецтва Національного музею у Львові ім. митрополита Андрея Шептицького Євгенії Дзядик.

Це видання не побачило б світу без постійного дієвого сприяння музеї-них, архівних і бібліотечних працівників:

- Бібліотеки Музею українського народного декоративного мистецтва;
- Державної архітектурно-будівельної бібліотеки Державного комітету міс-тобудування України;
- Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (відділи: образот-ворчого мистецтва, україніки та бібліографії);
- Національного музею літератури України;

- Центрального державного архіву-музею літератури й мистецтва України;
- Відділу рукописних фондів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;
- Сектору науково-допоміжного фонду Національного художнього музею України;
- Хмельницької обласної дитячої бібліотеки.

Висловлюю особливу подяку ретельним і доброзичливим рецензентам: кандидатові архітектури Андрію Пучкову, кандидатові історичних наук Михайлові Сагайдаку, мистецтвознавцю Ірині Ходак, які внесли низку важливих уточнень і доповнень, а також докторові мистецтвознавства Михайлові Селівачову — незмінно вимогливому науковому редакторові трьох моїх біобіографічних видань.

Умовні скорочення

Alma mater: Кн. 1 (2000); Кн. 2 (2001); — *Alma mater: Університет св. Володимира напередодні та в лобу Української революції. 1917–1920: Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульянівський: Кн. 1. — К., 2000. — 704 с.; Кн. 2. — К., 2001. — 704 с.*

Білокінь С. (2006) — *Білокінь С. І. Музей України* (збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. Монографія. — З-те вид., доп. — К., 2006. — 475 с.

Бонь О. (2004) — *Бонь О. І. Академик Олекса Петрович Новицький: наукова та громадська діяльність.* — К., 2004. — 220 с.

Бутник-Сіверський Б. (1966) — *Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво.* — К., 1966. — 224 с.

Бутник-Сіверський Б. (1970) — *Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво. 1941–1967.* — К., 1970. — 216 с.

Гуржій О., Парахіна М. (2004) — *Гуржій О., Парахіна М. Етнологічні осередки України в 20-х — на початку 30-х років ХХ ст.: Нарис діяльності.* — К., 2004. — 248 с.

ДМУНДМ — Державний музей українського народного декоративного мистецтва в Києві (нині МУНДМ)

Епістолярна спадщина... (1997) — Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1. Листи вчених до Д. І. Яворницького. — Дніпропетровськ, 1997. — 888 с.

ЗНТШ — Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка

ІМФЕ — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАНУ

К. — Київ

КДІДПМіД — Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука

КДУ — Київський державний університет ім. Т. Шевченка

- Київський університет св. Володимира — Імператорський Університет Святого Володимира (Київ).
- КіЖ — Культура і життя (газета)
- КС — "Киевская старина" (журнал)
- Л. — Ленінград
- Літ.-наук. вісник — "Літературно-науковий вісник" (журнал)
- М. — Москва
- Мистецтво України (1997) — Мистецтво України: Біографічний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. — К., 1997. — 700 с.
- Митці України (1992) — Митці України: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. — К., 1992. — 848 с.
- МУНДМ — Музей українського народного декоративного мистецтва в Києві
- НАНУ — Національна Академія наук України
- Наши втрати (2005) — Наши втраты: Матеріали до біографічного словника репресованих у 1930-их роках діячів в УРСР, зібрані Юрієм Лавриненком. — К.; Нью-Йорк, 2005. — 254 с.
- НМ — "Народне мистецтво" (журнал)
- НМІУ — Національний музей історії України
- НСМНМУ — Національна спілка майстрів народного мистецтва України
- НСХУ — Національна спілка художників України
- НТЕ — "Народна творчість та етнографія" (журнал)
- НТШ — Наукове товариство ім. Т. Шевченка
- НХМУ — Національний художній музей України
- ОМ — "Образотворче мистецтво" (журнал)
- Павловський В. (1974) — Павловский В. Василь Григорович Кричевский: Життя і творчість. Монографія. — Нью-Йорк, 1974. — 222 с.
- Палінко М. (2005) — Палинко М. "Киевская старина" у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок ХХ ст.). — К., 2005. — 384 с.
- Пг — Петроград
- Савицька Л. (2001) — Савицька Л. Художня критика в Україні. Друга половина XIX – початок ХХ ст. Хрестоматія. — К., 2001. — 321 с.
- Северюхин Д., Лейкинд О. (1992) — Северюхин Д. Я., Лейкинд О. Л. Золотой век художественных объединений в России и СССР (1820–1932): Справочник — СПб, 1992. — 400 с.
- Селівачов М. (1981) — Селивачов М. Р. Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві. — К., 1981. — 140 с.
- Селівачов М. (2005) — Селивачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). — К., 2005. — XVI, 400 с.
- Скрипник Г (1989) — Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. — К., 1989. — 304 с.
- СПб — Санкт-Петербург

- СХУ — Спілка художників України
Х. — Харків
- Художники України (2006) — Художники України: Енциклопедичний довідник / За ред. М. Лабінського — К., 2006. — 640 с.
- ЦГІА — Центральный государственный исторический архив в Москве
- ЦДАМЛМ — Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва у Києві
- ЦДІАК — Центральний державний історичний архів у Києві
- ЧИОНЛ — Чтения в историческом обществе Нестора летописца
- Шмагало Р. (2002) — Шмагало Р. Словник митців-педагогів України та з України у світі. 1850–1950. — Львів, 2002. — 144 с.
- Шмагало Р. (2005) — Шмагало Ростислав. Мистецька освіта в Україні середини XIX — середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. — Львів; 2005. — 528 с., 742 іл.

Іменний покажчик

(українською та російською мовами)

Абдураимов В. 100	Біншевський Е. 67, 96–97	Гнатюк В. 12
Адаменко А. 29	Блек В. 101	Гойя Ф. 33
Айзеншток І. 15	Бобирь А. 87	Головацький І. 52
Айналов Д. 58	Богомолова С. 40	Головко В. 94
Акчуріна-Муфтієва Н. 105	Бойчук Т. 51	Головко Т. 95
Алєшо О. 9	Бонь О. 12, 21, 48, 57	Гончар Анат. 91
Андрієвський В. 11	Борзенец В. 95	Гончар І. 87–91
Андрієнко –Нечитайлло М. 40	Борисенко В. 11, 36	Гончаренко М. 52
Антоненко є. 94	Борщенко Л. 72	Горбик В. 29
Антонович В. 8, 19, 44, 45,	Брокгауз Ф. 15	Горленко В. 11, 67
49, 53	Бубнов Н. 20	Горська А. 89
Антонович Д. 17, 25, 49, 50,	Бугасенко І. 90	Горшков Б. 36
51–53, 83	Будзан А. 6	Грабарь І. 18, 20, 32
Анучин Д. 25	Бурачек М. 50	Грузов М. 83
Арсенич П. 12	Бутник –Сіверський Б.	Грушевський М. 8, 10, 28,
Ассев Ю. 35	6, 21, 56, 60, 64, 67, 71,	41, 43, 52, 56, 70
Атлантова Л. 48, 97	78, 94	Гургула І. 67
Афанасьев В. 21	Бутович М. 82	Гуржій О. 11, 36, 57
Бабенчиков М. 78	Бушак С. 29	Гуслистий К. 15
Бабчук Е. 44	Валуйко М. 15	Гущинская Е. 100
Бабюк В.	Ванцак Б. 24	
Багалій Д. 15, 28, 68, 74, 75	Васильковский С. 60	
Бажан М. 70	Вергелес Т. 43	Данглова О. 104
Базак М. 95	Венгеров С. 24	Данилайко В. 105
Бахмаг К. 29	Верменич Я. 57	Данилюк А. 6
Бахтін М. 101	Верстюк В. 29, 52	Данилюк Ю. 14, 64
Безперчий Д. 51	Вечерський В. 72, 86, 87	Данковська Р. 15
Бенфугаль Т. 91	Винницицкий А. 28	Дей О. 29, 47, 52, 56, 60, 83
Берченко є. 33	Вишневська З. 97	Дичсенко І. 67
Беляєва А. 104	Власенко А. 90	Дмитренко О. 91
Биковський Л. 60	Вовк (Волков) Ф. 5, 7–12,	Добужинський М. 34
Бирюков Вл. 47	34, 70	Долденко О. 33
Більнов Д. 52	Волошин Л. 40	Должникова И. 100
Білещіцький Л. 15, 60	Волошин М. 34, 40, 99	Долматов К. 60
Білещіцький П. 70	Врубель М. 26, 31, 33, 38	Дорошевич Ол. 60
Білібін І. 34		Дорошінко Д. 15
Білокін С. 21, 30, 33, 52,	Габданк-Рогозинський К. 82	Драган М. 39
53, 57, 60, 61, 64, 71, 72,	Гагенмайстер В. 5, 6, 61–64,	Драгоманов М. 8
75, 78, 84, 90, 97	76, 77, 82	Друг О. 33
Білостоцький Ю. 83	Галлян Г. 15, 24	Дюрср А. 33
Білоус Л. 103	Ге М. 31, 50	Дубиковська Л. 91
Біляшівський Б. М. 29	Герій О. 105	
Біляшівський М. М. 29	Гершензон М. 101	Ерист (Эрист) Ф. 17, 20, 28,
Біляшівський М. Ф. 5, 25–30,	Гіляров С. 17, 40	33, 55, 56, 69
34, 45, 53, 56, 69, 104		Ерн О. 64

- Ефремов (Ефремов) С. 15, 28,
 33, 56, 60
 Жук А. 52, 67, 95
 Жук М. 35
 Заатов И. 100
 Забіла Н. 31
 Заклинський Р. 28
 Замирайло В. 31
 Заласко Я. 67
 Зарембський А. 60
 Зілінський Б. 43
 Злобіна І. 95
 Золотарев Д. 10
 Зуммер В. 17
 Іванова О. 29, 57
 Іванченко Ю. 90
 Іванюк В. 39
 Івашків Г. 106
 Ігнаткін І. 101
 Їжакевич І. 34
 Кагарлицький М. 90
 Каменська Л. 78
 Камінський В. 56
 Камінський Ф. 22
 Кара-Васильєва Т. 75, 95
 Качкан В. 11, 15, 43, 44
 Квітка К. 88
 Кейван І. 52, 81, 83
 Кілісевич С. 29
 Климіенко І. 30, 52
 Климчук О. 64
 Кобилянська О. 41
 Ковжуна П. 80
 Козловська В. 56
 Козюра І. 24
 Ковалевський М. 9, 10
 Коваленко О. 86, 87
 Ковалецький Л. 31
 Ковізинко М. 33
 Колінійон М. 17
 Колос Г. 67
 Колес С. 65-67, 92
 Кондзелевич Й. 39
 Кононенко Ж. 48
 Кончаковський А. 40
 Кордуба М. 41-44
 Корогодський Р. 94
 Коросташ М. 88
 Короткій В. 12, 52
 Косаревський І. 101
 Космина О. 105
 Костенко С. 31
 Костишина М. 104
 Костюк С. 83
 Кошибінська М. 91
 Кошибінська Н. 55
 Кошибінський М. 65, 84
 Кошиць О. 79
 Кравець І. 94
 Кравців Б. 71
 Кржмінський К. 5, 70, 76, 78
 Кричевський В. 38, 46, 70
 Кричевський Ф. 19
 Кротюк О. 91
 Крутенюк Н. 67
 Крячок М. 71
 Кубійович В. 52
 Кузнецова С.
 Кузьмин С. 31-33
 Кулик О. 67
 Кулик Т.
 Кульженко П. 59
 Кульжинський С. 5, 22-24
 Кульчицька О. 70
 Куманський Б. 104
 Курбас Лесь 32
 Курінний П. 20, 47, 76
 Кусков С. 100
 Кучер Г. 103
 Кущ А. 27
 Лавриненко Ю. 30
 Лашук А. 64
 Лашук Ю. 6, 29, 64
 Левицький Г. 60
 Лейкінд О. 21
 Леонтович В. 101
 Лесь Українка 41
 Лещенко В. 35
 Лисоченко І. 72
 Литвин М. 91
 Литвиненко В. 71
 Лінка Н. 11
 Лісовський Р. 80
 Літошиню Л. 70
 Логачова Р. 16
 Логвин Г. 70, 101
 Ляскоронський В. 28
 Маср Т. 72
 Майба Л. 95
 Майборода Р. 29
 Майфет Г. 74
 Макаренко М. 19, 20, 69
 Макаров А. 90
 Максимович М. 103
 Малахов Д. 33, 40
 Маламуж Д. 78
 Маланчук В. 15
 Малаш М. 105
 Малинка А. 43
 Мамонтов С. 31
 Мандебура О. 16
 Мартинович П. 70
 Маруневич М. 104
 Махаткова Р. 43, 48
 Медвідь К. 64
 Мельник Л. 95
 Мечникова І. 9
 Михайлів Ю. 31-33, 77
 Михайлова Р. 30
 Мишківська Т. 47, 77
 Міллер М. 71
 Міяковський В. 51
 Місан Т. 61
 Міщанін В. 75
 Мовша Т. 48
 Модзалевский В. 85
 Моїсесенко Є. 105
 Мощенко К. 28, 29
 Музика Я. 39
 Музиченко Я. 12, 39, 61, 91
 Мурашко М. 18, 31
 Мурашко О. 19, 31-34, 51
 Мушинка М. 83, 89
 Нагай В. 94
 Найден О. 21, 78, 105
 Нарбут Г. 27, 32, 54, 70,
 82, 103

- Нарбут Д. 35
 Наріжний С. 83, 87
 Науленко В. 11, 29
 Наумова Н. 29
 Нескрасова М. 105
 Нельговський Ю. 101
 Непомнящий А. 30
 Нестеренко П. 95
 Нестуля О. 11, 48, 72
 Нестуля С. 29, 75
 Нечипоренко С. 92–95
 Никанорова О. 95
 Німчко А. 90
 Новаківський О. 39, 40
 Новицька М. 55, 56, 63, 67,
 71, 74
 Новицький О. 12, 20, 48
 Новосідлюк Г. 30

 Овсійчук В. 40
 Отгорчак А. 42
 Одрехівський Р. 105
 Олійник Б. 91
 Олійник М. 61
 Олійник О. 72
 Омелян О. 105
 Онищенко В. 91, 100, 106
 Орел Л. 90
 Орлова Т. 105
 Осташко Т. 29, 52
 Оцуп Н. 87

 Павличко Я. 40
 Павлович Ю. 5, 34, 36
 Павловський В. 33, 40, 47,
 52, 56, 71
 Павлюк М. 86
 Павлуцький Г. 5, 16, 21, 44–45
 Пазяк М. 6
 Палінко М. 12, 16, 30, 30,
 33, 53, 57
 Паравійчук А. 6, 64
 Парахіна М. 12, 36, 57
 Парашук М. 50
 Пекарська Л. 48
 Перенадя В. 6, 64
 Перстти В. 44
 Перцов I. 95

 Петрова А. 99
 Петров М. 25
 Петровський Г. 77
 Пещанський В. 37–40
 Пиваківська С. 36
 Пивоваров Г. 88
 Пимоненко М. 19, 31
 Пілгора В. 90
 Підгусецький В. 35
 Підкова І. 12, 61
 Піскова Е. 29
 Піскун В. 29
 Платонов Х. 31
 Плачинда С. 90
 Побожій С. 15, 16, 72
 Погребенник Ф. 43
 Погуляйло С. 95
 Покришкін П. 37
 Половцева Е. 99
 Полянська Н. 14
 Попадич Ф. 74
 Потебня О. 13
 Постишев П. 77
 Потоцький П. 61
 Пошивайло І. 91
 Прахов А. 20
 Прибильська Є. 33
 Придатко Т. 104
 Приходько М. 11
 Пріщак О. 43
 Пущко В. 52

 Пучков А. 20, 21, 36, 102,
 103 105, 106
 Пчілка Олена 88, 97

 Редин Е. 15
 Ременюк К. 63, 82
 Реріх М. 26
 Репін (Репін) І. 6, 31
 Риженко Я. 73–75
 Розсадовський В. 58
 Романець Т. 106
 Романова Н. 105
 Ромзиова Т. 57
 Романюк М. 11
 Ротач П. 12
 Рубан В. 21
- Рудинський М. 43
 Руліна І. 35
 Русанова Т. 97
 Рябий М. 56
 Рязанова Т. 30, 57

 Савицька Л. 16, 21, 33
 Савицька О. 100
 Савицький П. 47, 52, 84–87
 Сагайдак М. 102, 103, 106
 Самойлович В. 101
 Свєнчицький І. 20, 38, 39, 40
 Свідзинський В. 61
 Світлицький Г. 35
 Світличний І. 89
 Сверрюхин Д. 21
 Селівачова Н. С. 101
 Селівачов М. 11, 12, 15, 16,
 21, 24, 29, 30, 30, 33, 36, 101,
 105
 Селівачов О. Ф. 101
 Селівачов Р. О. 101
 Семенцов П. 36
 Середа А. 54, 60
 Сержант Л. 57
 Серкіз Я. 43
 Сидоренко В. 56
 Силин О. 90
 Симоніна Н. 95
 Симоненко І. 36, 77, 83, 101
 Сішинський Є. 79
 Січинський В. 36, 40, 60, 63
 Скаржинська К. 22–24
 Скаржинський Вад. 23
 Скаржинський Всев. 23
 Скворцов О. 12
 Скрипник Г. 11, 15, 24, 29, 36,
 40, 48, 56, 83
 Скуратівський В. 91
 Сластіон О. 10, 34
 Смолій Ю. 46, 24
 Соломченко О. 104
 Спаська Є. 55, 57
 Спаський І. 71
 Собачко–Шостак Г. 33, 89
 Сом–Сердюкова Е. 100, 104
 Сонні А. 20
 Станіславський Я. 51

- Станкевич М. 104, 105
 Стебницький П. 11
 Стельмах Г. 11
 Стефанік В. 11
 Сторчай О. 21
 Стрелецький Г. 11
 Струве П. 85, 101
 Студенець Н. 64, 78
 Ступак Ю. 15
 Стус В. 89, 53, 57, 60, 61, 64, 67, 71
 Сумцов Д. 14, 72, 75, 78, 84, 90, 91, 95
 Сумцов М. 5, 10, 11, 13-16, 97, 101-104, 34, 68
 Супруненко О. 24, 47, 48
 Суровцева Н. 52
 Сушко В. 16
- Тарновський В. 28
 Талащенко Е. 95
 Тарапанченко С. 68-72, 74,
 Терсян В. 90
 Тимофієнко В. 36, 40, 64, 71, 79-84
 Тимошенко С. 80
 Тимченко Т. 78
 Тищенко О. 104
 Ткаченко Г. 101
 Троценко В. 70
- Удріс І. 21, 36, 48, 56, 83
 Ульянова Л. 94
 Ульяновська С. 52, 83
 Ульяновський В. 12, 47, 48, 52, 83
- Федорів І. 43
 Фрадкін В. 14
 Франко А. 11
 Франко О. 10, 11, 48
 Федрів І. 43
 Федорук О. 95
 Федотов П. 19
- Федюк М. 40
 Філіпова І. 94
 Філянський М. 75
 Фурман В. 95
- Хакімов А. 100
 Халайл С. 43
 Хансенко Б. 27
 Хансенко В. 27
 Ханко В. 19, 21, 24, 40, 47-49, 75
 Ханко О. 91
 Хвойка В. 44
 Холак І. 49, 57
 Холодний П. 39
 Хромченко С. 100
 Хургін М. 66
- Цапленко М. 21
 Цівчинський А.
 Цісик Н. 86
 Цюпа Ю. 94
- Червонная С. 100
 Чегусова З. 95
 Чепелік В. 72
 Черкезова Є. 100
 Черниш Н. 40, 44, 84
 Чорновіл В. 89
 Чорногуз Я. 90
 Чудний В. 104
 Чурлу М. 98-100
- Шанявський О.
 Шарафтінова І. 48
 Шафран Р. 84
 Шевчинко С. 106
 Шевченко Т. 10, 26, 28, 31, 45, 60, 70, 76, 88, 92
 Шевчук С. 29
 Шендеровський В. 44
 Шептицький А. 34, 45
 Широцький К. 5, 38, 58-61
- Шишов І. 14, 16
 Шхроміда Д. 48
 Шмагало Р. 21, 30, 40, 52, 53, 57, 64, 67, 72, 84
 Шміт Ф. 68
 Шовкопляс Г. 57
 Шовкуненко О. 38
 Штейнгель Ф. 25
 Штігліц О. 61
 Шудра Є. (Shudra Y.) 11, 72, 95, 97, 100, 106
 Шудра М. 12, 83, 106
 Шустова Ю. 100
 Шуст Р. 11, 61
 Шухевич В. 12
- Щепотьев В. 74
 Щепотьєва М. 40, 56, 75
 Щербак В. 67, 95, 104
 Щербаківський В. 6, 17, 44-49, 87
 Щербаківський Д. 6, 26, 28, 46, 53-57, 69, 71
 Щербина І. 16
- Эрнст див. Ернст
 Эфрон И. 15
 Эртель А. 33
- Юдкін І. 105
 Юр М. 30
 Юркова О. 30
 Юрченко П. 101
- Яворницький Д. 11, 29, 34, 45, 48
 Яновський Б. 33
 Ярема С. 43
 Яремич С. 31, 33
 Яремчук А. 91
 Яценко М. 15
 Ященко Л. 89, 91

Перелік ілюстрацій

- ВОВК Ф. — фото (початок ХХ ст.) з вид.: *Alma mater. Кн. I. Університет св. Володимира між двома революціями.* — К., 2000
- СУМЦОВ М. — фото (до 1900 р.) з архіву Енциклопедії Сучасної України
- ПАВЛУЦЬКИЙ Г. — фото (до 1914 р.) з вид.: Павлуцький Г. Г. *Історія українського орнаменту.* — К., 1927
- КУЛЬЖИНСЬКИЙ С. — малюнок Василя Перевальського (2006 р.)
- БІЛЯШІВСЬКИЙ М. — фото (до 1912 р.) з архіву МУНДМ
- КУЗЬМИН Є. — фото (1936 р., Казалинськ), Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України (Київ); публікується вперше
- ПАВЛОВИЧ Ю. — фото (1940-і рр.) з журналу "Народна творчість та етнографія". — К. 1988. — № 5
- ПЕЩАНСЬКИЙ В. — фото (до 1914 р.) з вид.: Павловський В. Василь Кричевський: Життя і творчість. Монографія. — Нью-Йорк, 1974
- КОРДУБА М. — фото з вид.: Федорів І. О. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX — перша половина ХХ ст.). — Тернопіль, 2001
- ЩЕРБАКІВСЬКИЙ В. — малюнок Євгена Путрі (1992 р.) з вид.: Курінний П. Вадим Щербаківський: з нагоди 70 років життя. — Вид. 2-ге, доп. — Полтава, 1995
- АНТОНОВИЧ Д. — фото (1910 р.) з вид. *Alma mater. Кн. I. Університет св. Володимира між двома революціями.* — К., 2000
- ЩЕРБАКІВСЬКИЙ Д. — фото (1920 р.) з видання: Етнографічний вісник. Кн. 6. — 1928
- ШИРОЦЬКИЙ К. — фото (до 1914 р., Петербург) з особистого архіву Сергія Білоконя
- ГАГЕНМЕЙСТЕР В. — малюнок Василя Перевальського (2006 р.)
- КОЛОС С. — фото (1910 р., Косів) з видання: Україна: Наука і культура. — Вип. 22. — К., 1988
- ТАРАНУШЕНКО С. — ліногравюра Василя Перевальського (2005 р.)
- РИДЕНКО Я. — малюнок Василя Перевальського (2005 р.)
- КРЖЕМІНСЬКИЙ К. — фото 1920-х рр. із видання: Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні середини XIX — середини ХХ ст. — Львів, 2005
- СІЧИНСЬКИЙ В. — фото з видання: Кейван І. Володимир Січинський: Архітектор, митець, графік, мистецтвознавець, дослідник. — Торонто, 1957
- САВИЦЬКИЙ П. — фото з видання: Савицкий П. *Дороги [Сборник стихов].* — Чернігов, 1996
- ГОНЧАР І. — foto (1980-і р., Київ)
- НЕЧИПОРЕНКО С. — foto (1998 р., Київ)
- БІНЯШЕВСЬКИЙ Е. — foto (1980-і р., Київ)
- ЧУРЛУ М. — foto (2005 р., Сімферополь)
- СЕЛІВАЧОВ М. — foto (1990 р., Київ)

Зміст

Михайло СЕЛІВАЧОВ. Справді подвижницька праця.....	5
Федір Кіндратович ВОВК (1847–1918).....	8
Микола Федорович СУМЦОВ (1854–1922).....	13
Григорій Григорович ПАВЛУЦЬКИЙ (1861–1924).....	16
Сергій Климентійович КУЛЬЖИНСЬКИЙ (1867–1943).....	22
Микола Федотович БІЛЯШІВСЬКИЙ (1867–1926).....	25
Євген Михайлович КУЗЬМИН (1871–1942).....	31
Юрій Юрійович ПАВЛОВИЧ (1872–1947).....	34
Володимир Павлович ПЕЩАНСЬКИЙ (1873–1926).....	37
Мирон Михайлович КОРДУБА (1876–1947).....	41
Вадим Михайлович ЩЕРБАКІВСЬКИЙ (1876–1957).....	44
Дмитро Володимирович АНТОНОВИЧ (1877–1945).....	49
Данило Михайлович ЩЕРБАКІВСЬКИЙ (1877–1927).....	53
Костянтин Віталійович ШИРОЦЬКИЙ (1886–1919).....	58
Володимир Миколайович ГАГЕНМЕЙСТЕР (1887–1938).....	61
Сергій Григорович КОЛОС (1888–1969).....	65
Стефан Андрійович ТАРАНУШЕНКО (1889–1976).....	68
Яків Омелянович РИЖЕНКО (1892–1974).....	73
Костянтин Іполитович КРЖЕМІНСЬКИЙ (1893–1937).....	76
Володимир Юхимович СІЧИНСЬКИЙ (1894–1962).....	79
Петро Миколайович САВИЦЬКИЙ (1895–1968).....	84
Іван Макарович ГОНЧАР (1911–1993).....	87
Сергій Григорович НЕЧИПОРЕНКО (1922).....	92
Ераст Володимирович БІНЯШЕВСЬКИЙ (1928–1996).....	96
Мамут Юсуfovич ЧУРЛУ (1946).....	98
Михайло Романович СЕЛІВАЧОВ (1946).....	101
Від автора.....	106
Умовні скорочення.....	107
Іменний покажчик.....	110
Перелік ілюстрацій.....	114

УДК 745:016
ББК ІІ 12 (4 ук) д. Я 1
Ш95

Шудря Є. С. Дослідники народного мистецтва: Біобібліографічні нариси. Зошит 3 / За ред. д-ра мистецтвознавства М. Р. Селівачова. – К.: Вісник «Ант», 2008. – 116 с.; іл.

ISBN 978-966-432-035-8

Комп'ютерний набір: *Олена Печенюк*
Комп'ютерна верстка: *Тетяна Москвітіна*

Для оформлення обкладинки використано малюнок із видання «Украинские народные декоративные рушники» (Москва, 1955)

Науково-довідкове видання
Євгенія Стефанівна ШУДРЯ
Дослідники народного мистецтва
Біобібліографічні нариси
Зошит 3

Рукопис підготовлено до друку редакцією вісника археології, мистецтва, культурної антропології «Ант».

02070, Україна, м. Київ, вул. Гр. Сковороди, 9 Б
тел/факс (+380 44) 536 12 24, 425 02 53

E-mail: viche@optima.com.ua
<http://www.ant-ukraine.kiev.ua>

Підп. до друку 10.10.2008. Формат 60x84/16. Папір офсетний № 1
Гарнітура «Таймс». Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 8.
Обл.-вид. арк. 8,5. Тираж 500 прим.
Зам. № 316. Ціна договірна.

Євгенія Стефанівна Шудря за освітою — інженер, за творчим заняттям — вишивальниця, за покликанням — мистецтвознавець. Вона давно захопилася історією вишивки і видала дві книжки біобібліографічних нарисів "Подвижниці народного мистецтва" (2003, 2005) про видатних майстринь і ДОСЛІДНИЦЬ.

Третя книжка Є. Шудрі присвячена дослідникам народного мистецтва — чоловікам.